

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

На правах рукопису

ЗВЯГІНА ОЛЕКСАНДРА МИХАЙЛІВНА

УДК: 94:327(438) «1507/1548» (043.5)

**ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ПОЛЬСЬКОГО КОРОЛІВСТВА У
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ
В УМОВАХ МІЖДИНАСТИЧНОГО СУПЕРНИЦТВА ЯГЕЛЛОНІВ І
ГАБСБУРГІВ (1507–1548 РР.)**

Спеціальність 07.00.02 – всесвітня історія

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата наук

Науковий керівник:
Нестеренко Людмила Олексіївна
кандидат історичних наук, доцент

Запоріжжя – 2018

АНОТАЦІЯ

Звягіна О. М. Зовнішня політика Польського королівства у Центрально-Східній Європі в умовах міждинастичного суперництва Ягеллонів і Габсбургів (1507–1548 рр.) – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 «Всесвітня історія» (03 – Гуманітарні науки). – Запорізький національний університет. Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2018.

Після коронації Сигізмунда I Ягеллона у 1507 р. відбулись значні зміни у зовнішній політиці Польського королівства. Це пов'язано з бажанням короля закріпити власні династичні позиції у Центрально-Східній Європі. Тотожність інтересів Ягеллонів і Габсбургів стали причиною політичного протистояння. На першому етапі рівність сил змусила їх до пошуку компромісу, результатом чого стало проведення Першого Віденського конгресу у 1515 р. Рішення конгресу встановили рівновагу сил між династіями у Центрально-Східній Європі до 1526 р. Смерть небожа Сигізмунда I Людовика II у 1526 р. і початок боротьби за корони Чехії та Угорщини визначили майбутнє Ягеллонів. Апогеем протистояння за владу у Центрально-Східній Європі стала війна в Угорщині між Габсбургами та трансільванським воєводою Яношем Заполья, якого неофіційно підтримував польський король. Включення до воєнного протистояння Османської імперії загрожувало появою турків на кордонах Польщі. Політика Сигізмунда I у цей період виглядала як балансування між Габсбургами і Османами з метою збереження власних позицій в регіоні. Ступінь залучення Польщі до угорського конфлікту у 1526–1548 рр. визначила статус країни у Центрально-Східній Європі, її місце у системі європейських міжнародних відносин та пріоритетні напрями зовнішньої політики держави у наступний період.

Ключові слова: Ягеллони, Габсбурги, Польське королівство, Угорщина, Чехія, Центрально-Східна Європа, зовнішня політика, династична політика, дипломатія, міжнародні відносини.

ABSTRACT

Zvyagina O.M. Foreign policy of the Kingdom of Poland in Central-Eastern Europe in terms of inter-dynasty competition between Jagiellonians and Habsburgs (1507–1548). – Manuscript.

Dissertation for the Candidate degree in Historical Sciences, specialty 07.00.02 – World history. – Zaporizhzhya national university. Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2018.

After the coronation of Sigismund I the Jagiellon significant changes have come in the foreign policy of the Kingdom of Poland. They were due to the desire of the king to strengthen the positions of his own dynasty in Central-Eastern Europe. At the same time, the identity of the interests between Jagiellonians and Habsburgs caused political confrontation. At the first stage, equality of forces made them to seek a compromise, which led to the First Congress in Vienna in 1515. The decisions of the Congress established a political equilibrium in the region until 1526. Death of Sigismund's I nephew Louis II in 1526 and the beginning of the struggle for the crowns of the Bohemian and Hungary Kingdoms identified the future of the Jagiellonian dynasty. The highest point of confrontation in Central-Eastern Europe was the war in Hungary between archduke Ferdinand I Habsburg and Voivode of Transylvania John Zápolya, whom unofficially was supported by Polish king. Inclusion of the Ottoman Empire in this military confrontation complicated the political situation and threatened the emergence of Turks on the Poland's borders. Sigismund's I foreign policy during this period represented a balancing between Habsburgs and Ottomans, in the goal to maintain his own political positions in the region. The degree of Polish involvement in the Hungarian conflict in 1526–1548 determined not only the status of the country in Central-Eastern Europe, but also its place in the system of European international relations and the priority directions of its foreign policy in the next period.

Key words: Jagiellonians, Habsburgs, Kingdom of Poland, Hungary, Bohemia, Central-Eastern Europe, foreign policy, dynastic policy, diplomacy, international relations.

ANOTACJA

Zwiagina O.M. Polityka zagraniczna Królestwa Polskiego w Europie Środkowo-Wschodniej w warunkach rywalizacji pomiędzy dynastiami Jagiellonów i Habsburgów (1507–1548) – Kwalifikacyjna praca naukowa na prawach rękopisu.

Praca z zakresu nauk historycznych, specjalność 07.00.02 «Historia świata» (03 – Nauki humanistyczne). – Narodowy Uniwersytet Zaporizhzhya. Kijowski Uniwersytet im. Borysa Grinczenki, Kijów, 2018.

Po koronacji Zygmunta Jagiellona w 1507 r. nastąpiły znaczące zmiany w polityce zagranicznej Królestwa Polskiego. Wynikało to z pragnienia króla, aby skonsolidować własną dynastię i pozycję w Europie Środkowo-Wschodniej. W tym samym czasie tożsamość interesów Jagiellonów i Habsburgów stała się przyczyną konfrontacji politycznej. Na pierwszym etapie równowaga sił zmusiła ich do poszukiwania kompromisu, który doprowadził do zorganizowania Pierwszego Wiedeńskiego Kongresu w 1515 r. Kongres ustalił status quo między dynastiami, który utrzymał się do 1526 r. Śmierć bratanka Zygmunta I, Louisa II w 1526 r. i początek walki o koronę Czech i Węgier wpłynęły na przyszłe losy dynastii Jagiellonów. Punktem kulminacyjnym konfrontacji o władzę w Europie Środkowo-Wschodniej była wojna na Węgrzech między Habsburgami i Siedmiogrodzkim wojewodą Janosem Zapolya, którego nieoficjalnie wspierał polski król. Włączenie do militarnej konfrontacji Imperium Osmańskiego zagroziło pojawieniu się Turków na granicach Polski. Polityka Zygmunta I w tym okresie stanowiła poszukiwanie równowagi pomiędzy Habsburgami i Osmanami z celu zachowania własnej politycznej pozycji w regionie. Stopień zaangażowania Polski w konflikt węgierski w latach 1526–1548 określił status państwa w Europie Środkowo-Wschodniej, jego miejsce w systemie europejskich stosunków międzynarodowych oraz priorytetowe kierunki polityki zagranicznej w następnym okresie.

Słowa kluczowe: Jagiellonowie, Habsburgowie, Królestwo Polskie, Węgry, Czechy, Europa Środkowo-Wschodnia, polityka zagraniczna, polityka dynastyczna, dyplomacja, stosunki międzynarodowe.

Список публікацій здобувача

1. *Звягіна О.* Особливості польсько-угорських відносин на фоні посилення політичного впливу Габсбургів у Центрально-Східній Європі в 1507–1515 рр. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2017. Вип. 47. С. 291-296.
2. *Звягіна О.* Реформація і міжнародні відносини у Центрально-Східній Європі (перша половина XVI ст.) // Європейська Реформація XVI ст.: історико-антропологічний вимір. Збірка присвячена 500-тій річниці початку Реформації у Європі. 2017. С. 51-54.
3. *Звягіна О.* Королівство Польське і війна в Угорщині у період 1526–1528 рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2016. Вип. 2, Ч. 1. С. 114-119.
4. *Звягіна О.* Місце Польщі в Європі (перша половина XVI ст.) // Збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених «Молода Наука – 2016». 2016. Т. I. С. 22-23.
5. *Звягіна О.* Формування нових особливостей політичного розвитку Центрально-Східної Європи. Боротьба за угорську та чеську корони 1526 р. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2015. Вип. 2, Ч. 2. С. 73-81.
6. *Звягіна О.* Міфи сучасності: Центральна Європа // По той бік Дніпра: вплив контраверсійних образів «іншого українця» на формування ментальних кордонів: Науковий збірник. 2015. С. 51-54.
7. *Звягіна О.* Королівство Польське і Франція: особливості міжнародних зв'язків у 1500–1525 рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2014. Вип.1, Ч. 1. С. 135-141.
8. *Звягіна О.* Ягеллони та Габсбурги: Боротьба за імперську корону (1519 р.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2014. Вип. XXXIX. С. 197-203.

9. *Звягіна О.* Особливості польсько-іспанських міжнародних відносин у першій половині XVI ст. // VIII Богданівські читання. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з нагоди 419-річчя від дня народження гетьмана Богдана Хмельницького. 2014. С. 255-258.
10. *Звягіна О.* Польща і Ватикан: особливості відносин у першій половині XVI ст. // Збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених «Молода наука-2014» : у 7 т. / Запорізький національний університет. 2014. Т. I. С. 32-34.
11. *Звягіна О.* Перший Віденський конгрес як фактор розвитку регіону Центрально-Східної Європи у першій половині XVI ст. // Молода наука. Збірник наукових праць студентів та аспірантів і молодих вчених історичного факультету Запорізького національного університету. 2014. Вип.5. С. 90-93.
12. *Звягіна О.* Особливості боротьби за чеську корону між Габсбургами та Ягеллонами у 1526 р. // Історичні етюди. Збірник наукових праць. 2014. Вип. 4. С. 130-132.
13. *Звягіна О.* Організація дипломатії Королівства Польського у кінці XV – початку XVII ст. // ОДІССОС. Актуальні проблеми історії, археології та етнології. Матеріали V-ї міжнародної конференції «Одеські читання-2013». 2014. С. 304-306.
14. *Звягіна О.* Польсько-габсбурзькі відносини у другій половині XV – першій половині XVI ст. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2013. Вип. XXXVII. С. 205-210.
15. *Звягіна О.* Ян Дантишек – перший польський дипломат (1485–1548) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2013. Вип. 2, Ч. 1. С. 161-166.
16. *Звягіна О.* Дипломатія Королівства Польського та Речі Посполитої у кінці XV – початку XVII ст. // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. 2013. Вип. 71 (№4). С. 316-322.
17. *Звягіна О.* Організація дипломатії Речі Посполитої у середині XVI на початку XVII ст. // Молода наука. Збірник наукових праць студентів та аспірантів і молодих вчених. 2013. Т. I. С. 202-206.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ

ВСТУП

8

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕАЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

14

1.1. Стан наукової розробки проблеми

14

1.2. Джерельна база дослідження

24

1.3. Методи та понятійно-категоріальний апарат дисертаційної роботи

35

РОЗДІЛ 2. ЯГЕЛЛОНИ І ГАБСБУРГИ: БОРОТЬБА ЗА ВПЛИВ У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ (ПЕРША ЧВЕРТЬ XVI СТ.)

47

2.1. Ягеллони в умовах суперництва з Габсбургами (1507–1515 рр.)

47

2.2. Центральноевропейська політика Польщі у 1516–1525 рр.

69

РОЗДІЛ 3. ДИНАСТИЧНІ ЗМАГАННЯ ПОЛЬСЬКОГО КОРОЛІВСТВА ЗА КОРОНИ ЧЕХІЇ ТА УГОРЩИН

93

3.1. Дипломатичне протистояння за чеський та угорський трон

93

3.2. Роль Польщі на першому етапі збройного протистояння між

Яношем Заполья та Фердинандом I Габсбургом

107

РОЗДІЛ 4. УГОРСЬКА ПОЛІТИКА СИГІЗМУНДА I МІЖ ГАБСБУРГАМИ І ОСМАНСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ

128

4.1. Польська дипломатія у війні між Габсбургами і

Османами (1528–1534 рр.)

128

4.2. Угорський конфлікт у політиці Сигізмунда I

Ягеллона (1535–1548 рр.)

150

ВИСНОВКИ

172

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

180

ДОДАТКИ

210

ВСТУП

Актуальність теми. На межі XV–XVI ст. Європа вступила в нову еру, особливістю якої стало формування національних держав та початок оформлення і інституалізації системи міжнародних відносин. Відбувся процес монополізації зовнішньої політики державою, а середньовічні уявлення про світовий порядок поступово відходили в минуле. Зіткнення економічних, політичних, релігійних та територіальних інтересів склало основу міжнародної політики, визначивши її головні напрями. Це проявлялося у локальних конфліктах, що набули загальноєвропейського значення. З одного боку, це війни, що точилися за престиж окремих династій. З іншого – династичні стосунки, які виступали в якості обґрунтування конкретних стратегічних цілей окремих держав.

Польське королівство в період Пізнього Середньовіччя – на початку Раннього нового часу досягло піку свого економічного та політичного піднесення і вважалося невід’ємною складовою християнського світу. Кревська унія 1385 р. слугувала точкою відліку для концентрації влади династії Ягеллонів на теренах Центрально-Східної Європи. За часів правління Казимира IV до союзу Польщі і Великого князівства Литовського вдалося долучити корони Чехії та Угорщини. Створення такого політичного об’єднання на династичній основі визначило зовнішню політику королівства – зміцнення та розширення територій об’єднаних під егідою династії Ягеллонів.

Дослідження місця та ролі Польщі у міжнародній політиці періоду Раннього нового часу дає можливість прослідкувати особливості становлення європейських держав та дипломатичних відносин. Зовнішня політика Сигізмунда I визначила територіальні межі та статус країн регіону на політичній мапі. Вона вказала на потребу відходу від ідеї об’єднання Європи навколо хрестових походів до більш прагматичної політики у дипломатичній сфері і вибору союзників для реалізації поставлених цілей.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складовою частиною наукових програм, спрямованих на вивчення ролі Центрально-Східного регіону в історії Європи, в рамках Історичного факультету

Запорізького національного університету – Міжнародні відносини та політичний розвиток зарубіжних країн (шифр НТР – 0114U002651). Робота пов'язана з дослідженнями та проектом Міжнародного Вишеградського фонду (№ 51601017) та історичними розробками Музею історії Польщі.

Тему дисертації затверджено на засіданні Науково-технічної Ради Запорізького національного університету (протокол № 1 від 21 січня 2013 р.) та уточнено на Науково-технічній Раді Запорізького національного університету (протокол № 9 від 20 квітня 2017 р.).

Мета дослідження: на основі комплексного аналізу історіографії та джерел охарактеризувати зовнішню політику та дипломатію Сигізмунда I Ягеллона у Центрально-Східній Європі. Визначити роль і місце Польського королівства в системі європейських міжнародних відносин на фоні посилення політичного впливу династії Габсбургів у першій половині XVI ст.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступних **завдань**:

- 1) узагальнити та проаналізувати стан наукової розробки проблеми, охарактеризувати джерельну базу та основні принципи і методи дослідження;
- 2) визначити особливості формування зовнішньої політики Сигізмунда I у 1507–1515 рр. на фоні міжособистісних відносин представників династії Ягеллонів та їх вплив на міжнародну ситуацію в Центрально-Східній Європі;
- 3) з'ясувати специфічні риси зовнішньої політики Польського королівства в період 1516–1525 рр.;
- 4) охарактеризувати політику Сигізмунда I та її результати в умовах королівських виборів у Чехії та Угорщині;
- 5) окреслити позицію Польського королівства під час боротьби за владу між Яношем Заполья та Габсбургами в Угорщині впродовж 1526–1528 рр.;
- 6) встановити значення польської дипломатії в Центрально-Східній Європі в умовах включення Османської імперії до угорського конфлікту.

Об'єктом дисертаційної роботи є зовнішня політика Польського королівства у Центрально-Східній Європі в першій половині XVI ст.

Предметом дослідження є зміни політичного статусу Польського королівства у Центрально-Східній Європі, особливості формування династичних і дипломатичних відносин за часів правління Сигізмунда I в умовах міждинастичного суперництва Ягеллонів і Габсбургів у 1507–1548 рр.

Хронологічні межі дисертації охоплюють період з 1507 по 1548 р. Нижня хронологічна межа 24 січня 1507 р. пов'язана з коронацією Сигізмунда I Ягеллона на трон Польського королівства. Його правління охопило першу половину XVI ст. й вирізнялося появою нових рис у зовнішній політиці та дипломатії на тлі загальноєвропейських міжнародних конфліктів того часу.

Верхня хронологічна межа – 1548 р., смерть Сигізмунда I та початок правління Сигізмунда II Августа (1548–1572 рр.). Переломний період для польської дипломатії, пов'язаний з відходом королівства від участі в масштабних конфліктах того часу. З метою виокремити правління Сигізмунда I як особливого періоду у зовнішній політиці Польщі та європейських міжнародних відносин автор звертається до XV ст. і другої половини XVI ст.

Територіальні межі дослідження охоплюють терени Центрально-Східної та Західної Європи. В окремих випадках території Османської імперії та Великого князівства Московського в контексті їх зовнішньо-політичної експансії в Європі.

Огляд методологічної бази дослідження здійснено у параграфі 1.3. Дисертаційна робота виконана на основі загальнонаукових принципів пізнання – історизму, об'єктивності, системності та багатофакторності. Їх реалізовано за допомогою використання загальнонаукових методів (аналізу, синтезу, історизму, системно-структурного підходу) та спеціально-історичних (аксіологічного, порівняльно-історичного, періодизації, проблемно-хронологічного, історико-генетичного, футуроспективного та ретроспективного) методів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що на основі джерел та історіографії досліджено формування зовнішньої політики Сигізмунда I на фоні боротьби Ягеллонів та Габсбургів за статус провідної сили у Центрально-

Східній Європі. Визначені особливості дипломатії, династичних та союзницьких відносин Польського королівства у першій половині XVI ст., як складової міжнародних відносин Раннього нового часу. При цьому *вперше*: на основі джерел та історіографії проведено комплексний аналіз зовнішньої політики Польщі в Центрально-Східній Європі за часів правління Сигізмунда I (1507–1548 рр.); доведено превалювання західного вектору над східним; продемонстровано особливості формування польського зовнішньо-політичного курсу першої половини XVI ст. в умовах співіснування країни з імперіями Габсбургів та Османів; визначено специфіку боротьби Польського королівства за угорську корону, як окремої складової політики держави у 1526–1548 рр. *Уточнено*: характер та особливості міждинастичних відносин Ягеллонів; роль та значення політики Польського королівства та її дипломатії на перебіг війни в Угорщині. *Набуло подальшого розвитку*: вивчення особливостей проведення Першого Віденського конгресу 1515 р.; дослідження перебігу та результатів виборів імператора 1519 р.; встановлення ролі Османської імперії у європейській політиці першої половини XVI ст.; визначення напрямів експансії Габсбургів та розширення їхніх територій і впливу у Центрально-Східній Європі.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані фахівцями з історії для подальшого комплексного вивчення зовнішньої політики Польського королівства та європейських міжнародних відносин Раннього нового часу; спростування міфу про периферійний статус країн Центрально-Східної Європи; при розробці та викладанні університетських курсів з «Історії країн Центрально-Східної Європи», «Міжнародних відносин та політичного розвитку зарубіжних країн», «Історії міжнародних відносин», при написанні підручників та навчальних посібників з історії.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною роботою, у якій викладено авторське бачення особливостей формування зовнішньої політики Польського королівства у Центрально-Східній Європі на фоні посилення політичного впливу династії Габсбургів у період 1507–1548 рр.

Наукові результати та висновки належать автору та є його теоретичним і практичним внеском у розвиток історичної науки.

Апробація результатів дисертації. Апробацією результатів стало наукове закордонне стажування у рамках програми «Польський Еразмус для України» (вересень 2015 р. – березень 2016 р.) у Варшавському університеті (Республіка Польща), стажування в Музеї історії Польщі (вересень 2015 р.) (Республіка Польща), стажування при комісії ЮНЕСКО з питання історичної спадщини Центрально-Східної Європи (липень–серпень 2016 р.) (Республіка Польща) та робота в рамках міжнародного Вишеградського фонду (2016–2017 рр.).

Основні положення дисертаційної роботи доповідалися і обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях: III Міжнародна наукова конференція молодих вчених «Одеські читання. Актуальні проблеми історії, археології та етнології» (Одеса, 2011); 64 Міжнародна конференція молодих вчених «Каразінські читання» (Харків, 2011); II Міжнародна науково-практична конференція, присвячена пам'яті Г. Бондаревського «Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин» (Луганськ, 2011); IV Міжнародна конференція «Наука, освіта, суспільство очима молодих» (Рівне, 2011); V Міжнародна наукова конференція молодих учених «Одеські читання. Актуальні проблеми історії, археології та етнології» (Одеса, 2013); IV, VII та IX Університетські науково-практичні конференції студентів та молодих вчених «Молода наука» (Запоріжжя, 2013, 2014, 2016); I та II Всеукраїнські науково-практичні конференції «Наддніпрянські читання» (Дніпропетровськ, 2014, 2016); VIII Всеукраїнська наукова конференція «Богданівські читання» (Черкаси, 2014); Всеукраїнська науково-практична конференція «По той бік Дніпра: вплив контраверсійних образів «іншого українця» на формування ментальних кордонів» (Запоріжжя, 2015); Міжнародна наукова конференція «Європейська Реформація XVI ст. Історико-антропологічний вимір (до 500-ї річниці початку Реформації в Європі)» (Запоріжжя, 2017).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 17 статей. З них 7 – статті у фахових виданнях, визначених переліком ДАК МОН України; 1 – в українському наукометричному виданні включеному до міжнародної наукометричної бази «Index Copernicus» та визначеного переліком ДАК МОН; 9 – в інших наукових виданнях.

Структура та обсяг дисертації визначені поставленими завданнями та метою дослідження. Робота складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (397 позицій) і додатків. Повний обсяг дисертації – 215 стор., з них – 179 стор. основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕАЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукової розробки проблеми

Дослідження особливостей формування зовнішньої політики та дипломатії Польського королівства за часів правління Сигізмунда I Ягеллона та інтеграції держави в систему загальноєвропейських міжнародних відносин в українській історіографії є новою темою. Питання зовнішньої політики Польщі викликало інтерес дослідників починаючи з XIX ст. В основному це праці в контексті загальноісторичних розвідок з історії королівства та дослідження епохи Ягеллонів. Загалом можна виокремити кілька етапів вивчення правління Сигізмунда I у сфері зовнішньої політики та дипломатії. Перший умовно відноситься до другої половини XIX – початку XX ст., коли дослідження спирались на методологію позитивізму. Значний вплив на них справило національно-культурне відродження країн Центрально-Східної Європи і зокрема Польщі. Ці події привернули увагу істориків до пошуку витоків польської державності. Науковці у своїх розвідках зробили спробу визначити місце та роль країни в Європі та окреслити причини її трьох поділів між Пруським королівством, Австрійською монархією та Російською імперією у 1772–1795 рр.

Відбулось зародження наукових шкіл, які формувались при університетах. Наприклад, питання зовнішньої політики Польщі часів правління двох останніх Ягеллонів – Сигізмунда I та Сигізмунда II – в рамках загальної історії країни розроблялися у працях дослідників Краківської історичної школи, яка об'єднала істориків-поляків з теренів Австро-Угорської імперії. Її представники дотримувались офіційної імперської ідеології й свої дослідження здійснювали в рамках проголошеного на державному рівні бачення історії, що вплинуло на трактування ними особливостей розвитку Польської держави.

Праці дослідників цього напрямку в польській історіографії називають написаними в ракурсі песимістичної концепції [367, с. 101, 131]. В них Польське

королівство Раннього нового часу трактувалось як аномалія, у порівнянні з іншими країнами Західної Європи. На думку науковців саме це стало причиною занепаду політичної культури та поділів І Речі Посполитої.

Ця група вчених засуджувала зовнішню політику Сигізмунда І, яка на їх погляд стала однією з причин відходу Польщі від західного цивілізаційного кола через превалювання у політиці Ягеллонів східного вектору. Зважаючи на це, обраний курс за оцінками дослідників характеризувався ніяк інакше як період суцільних невдач. На думку М. Бобжинського, С. Смольки, Ю. Шуйського, Сигізмунд І відрізнявся нерішучістю, недосвідченістю, проводив слабку, не амбітну та провальну політику на міжнародній арені [186; 329; 330]. У своїх працях історики Краківської школи провину за втрату Польщею панівної ролі у Центрально-Східній Європі покладали цілковито на Сигізмунда І та його зовнішню політику [367, с. 131]. Також надано однозначну негативну оцінку участі польського короля у Першому Віденському конгресі 1515 р. Водночас угорська політика Сигізмунда І взагалі не знайшла свого відображення у наукових розвідках представників цього напрямку.

Дослідники з Варшавської історичної школи демонстрували діаметрально протилежне бачення минулого. Переважно вони займалися розробкою питань соціально-економічного та культурного розвитку держави. Проблеми, пов'язані зі сферою міжнародних відносин, розглядались істориками досить побіжно й більше уваги приділялось східному напрямку зовнішньої політики двох останніх представників династії Ягеллонів. На думку дослідників Т. Корзона та В. Смачевського саме превалювання східного вектору послаблювало позиції держави на міжнародній арені і не давало змоги брати участь у загальноєвропейських політичних процесах [157; 391, с. 246–248].

Значний внесок у дослідження історії зовнішньої політики часів правління Сигізмунда І в історіографії другої половини ХІХ ст. – початку ХХ ст. зробили представники Львівської історичної школи. Основною темою їхніх наукових розвідок стала міждинастична унія Польського королівства та Великого князівства Литовського. Ними вперше розроблені окремі аспекти польської історії

в рамках міжнародних відносин, які мали вирішальне значення для долі країни – Перший Віденський конгрес 1515 р., переговори та з'їзди між представниками династії Ягеллонів чи з іншими європейськими країнами в кінці XV – перших десятиріччях XVI ст. Зокрема, до Першої світової війни історики Л. Коланковський, Ф. Конєчний, Х. Ліске, А. Пшездецький опублікували ряд робіт, що розглядали окремі питання польської дипломатії часів правління останніх Ягеллонів, спроби створення коаліції між Ягеллонами і Францією у 1500 р., епізоди польсько-угорських відносин та ін. [253; 254; 274; 275; 276; 314].

Окремі історичні події, пов'язані з особливостями формування польської дипломатії першої половини XVI ст., знайшли своє відображення в роботах представників львівської школи, зокрема Є. Паєвського «Угорська політика Польщі у 1540–1571 рр.» та «Польсько-угорські відносини і небезпека турецька в 1516–1526 рр.», Л. Фінкеля «Політика останніх Ягеллонів» та «Габсбурги і Ягеллони після поразки під Могачем», А. Хіршберга «Коаліція Франції з Ягеллонами у 1500 р.», «Ієронім Ласький» та «Перемир'я з Францією у 1524 р.», тощо [298; 299; 219; 220; 232; 234; 236]. Ці наукові дослідження ґрунтувались на широкому масиві джерельних матеріалів, але мали регіональний характер і не включали події польської історії Раннього нового часу в контекст загальноєвропейських міжнародних відносин. Також, здебільшого вони не використовували в своїх роботах джерел, які мали не польське походження.

Серед наукових розвідок у період до Першої Світової війни слід виокремити праці угорських та чеських істориків. Вони торкалися питання зовнішньої політики Польського королівства у першій половині XVI ст., розглядаючи його в контексті національних історій цих країн і в рамках правління Ягеллонів у королівствах Чехії та Угорщини у кінці XV ст. – на початку XV ст. [177; 204].

Діяльність польської дипломатії Раннього нового часу в рамках міжнародних відносин XVI ст. знайшла висвітлення в роботах таких британських істориків, як Н. Заба, О. Невіна, М. Росса, С. Дунхама, Дж. Флетчера, Дж. Харлея, А. Канна та інших [379; 318; 384; 246]. В них, Польське королівство, дослідники

окреслювали в контексті відносин з Римом і в рамках планів папи римського щодо організації хрестових походів проти Османської імперії. Польщі відведено місце останнього бастиону католицького світу, а політику Сигізмунда I подавали як політику стримування турецької та московської загроз на східних кордонах європейського світу.

Німецька історіографія до Першої Світової війни ґрунтувалася на ідеї винятковості шляху історичного розвитку германської нації. Серед дослідників панували антислов'янські настрої, які більше всього стосувались саме поляків [157]. В історичних працях польські землі розглядалися, як відсталі в економічному, політичному та культурному вимірах, і, як наслідок, це виправдовувало потребу їх захоплення та нібито цивілізаторську місію, яку здійснювали тут німці. У цьому контексті зовнішня політика останніх Ягеллонів в дослідженнях німецьких істориків подавалася виключно в умовах її діяльності на Сході, тобто відносин з Великим князівством Московським та Кримським ханством. При цьому, її позиціонували як безініціативну оборону на кордонах, місце країни в міжнародних відносинах того часу зводилось до сателіта Габсбургів, а сама політика останніх Ягеллонів подавалась як приклад стагнації держави та неможливості вироблення власної зовнішньополітичної лінії [157].

Новий етап в історіографії зовнішньої політики Сигізмунда I Ягеллона можна умовно віднести до міжвоєнного періоду. У цей час польська держава знов стала незалежною. З'явилося багато досліджень, які за основу брали культ сильної особистості. Вони займалися проблемами вивчення традицій польського Відродження та дипломатії того часу в контексті діяльності видатних постатей епохи. Більшість праць цього періоду, наприклад таких дослідників, як С. Кутжеби, К. Моравського, Т. Сільницького, досить реферативно висвітлюють питання міжнародних відносин і зовнішньої політики Польщі, і частіше за все повторюють бачення істориків попереднього періоду [267; 289; 326].

У той же час зроблені перші розвідки та спроби загального аналізу відносин І Речі Посполитої з окремими країнами Західної Європи на рівні міжнародних відносин, що пов'язано з потребою реалізації суспільно-політичних прагнень

поляків і з процесами розбудови та відновлення державності після Першої світової війни [157]. Зокрема, з'явилися роботи Л. Кульчицького, В. Сікорського, які хоч і в загальних рисах, та все ж демонстрували історичні, політичні та культурні зв'язки Польщі XVI – XVII ст. з Англією, Францією, Німеччиною, Австрією та іншими країнами Європи [266; 325].

Початок наукової діяльності авторитетної групи фахівців С. Кота, О. Халецького та В. Поцехи мало великий вплив на подальший розвиток польської історіографії. Вони започаткувати нові напрями наукових досліджень пов'язані з вивченням та реконструкцією польської національної свідомості, змісту ягеллонської ідеї, сарматизму та місця Польщі в Європі [230; 231; 259; 260]. Праці цих істориків залишаються актуальними й до сьогодні. Слід відзначити, що ця група фахівців також займалась дослідження та публікацією джерел XV–XVI ст., що мало помітний вплив на подальші дослідження. Історики, як додатки до своїх робіт, передруковували оригінальні джерела, іноді перекладені з латинської на польську мову. Важливим моментом є те, що багато оригіналів втрачено або знищено під час Другої світової війни і дійшли до нас тільки у вигляді таких перекладів чи передруків.

Після завершення Другої світової війни частина польських істориків продовжила свою роботу в еміграції, сформувавши групу спеціалістів, що займались дослідженням соціальних та культурних процесів Польщі доби Ягеллонів. Дослідження С. Кота та О. Халецького у цей період присвячені визначенню місця держави в Європі, сарматизму та шляхетській демократії, як унікальних історичних явищ того часу [259; 260; 230; 231]. Загалом вони хотіли довести приналежність Польського королівства до західноєвропейського цивілізаційного простору, а зовнішня політика Сигізмунда I на їх думку визначила подальшу долю усього регіону. Тому, розглядати Польщу як переферію в цьому контексті було не доцільно і це значно применшувало її значення в Центрально-Східній Європі.

Частина довоєнних фахівців у цей час продовжила роботу у Польській Народній Республіці – В. Поцеха, А. Пшибос [301; 302; 303; 304; 305; 306; 316].

Вони створили потужні напрями з вивчення культурної, соціальної та економічної історії І Речі Посполитої, а також займались дослідженням діяльності її державних установ. Окремі роботи частково розглядали моменти, пов'язані з зовнішньою політикою Сигізмунда І Ягеллона. До цієї групи долучились молоді історики, які внесли помітний вклад у вивчення польської політичної та економічної історії – Кш. Бачковський, Г. Лабуда, Г. Самсонович, Я. Тазбір [181; 268; 320; 347].

У цей час видано незакінчену працю в чотирьох томах В. Поцехи «Королева Бона 1494–1557. Часи і люди Відродження» [301; 302; 303; 304]. Важливим є те, що в роботі автор подав детальний біографічний портрет королеви, створений на основі її політичної діяльності та оточуючих її людей, опису фактів та біографій, який містить багатий матеріал для дослідження тогочасної дипломатії. Ця праця дає нам загальне уявлення про часи Сигізмунда І та Сигізмунда ІІ Ягеллонів.

На особливу увагу заслуговують також роботи: М. Біскупа «Історія дипломатії», З. Войцеховського «Сигізмунд Старий (1506–1548)» та А. Вищанського «Польща – Річ Посполита шляхетська 1454–1764» і «Франція і ягеллонські держави у 1515–1529 рр.» [185; 371; 376; 377]. У них простежуються сюжети, пов'язані з особливостями польської зовнішньої політики у Центрально-Східній Європі у першій половині XVI ст., подано відомості про епоху Сигізмунда І та європейську дипломатію цього часу.

Окремий напрям історичних досліджень згуртував групу фахівців, об'єднаних в рамках недержавних закладів, зокрема католицької церкви та Католицького університету у Любліні. Вони займались розробкою ряду питань, пов'язаних з династією Ягеллонів, особливо часами правління Сигізмунда І та Сигізмунда ІІ. У них становлення польської зовнішньої політики вивчалось на рівні загальної історії країни і подавалося як відображення внутрішньополітичних процесів. Особливістю зазначених досліджень стало виділення східного вектору зовнішньої політики Польщі XV–XVI ст. як пріоритетного. Яскравим представником цього напрямку був історик П. Ясеніца, роботи якого охоплювали епохи панування польських династій П'ястів та Ягеллонів [241].

В англомовній історіографії другої половини XX ст. наявність великої кількості істориків з кола польських емігрантів сприяла зростанню зацікавленості історією Польщі. Зокрема, з початком Холодної війни при Кембриджському та Лондонському університетах створено одні з найбільших у Європі осередків з вивчення слов'янських народів. Пріоритет в них надавався саме історії Польщі, про що свідчить видання великої «Великої Кембриджської історії Польщі» [350; 157; 194]. Німецька історіографія у цей період не розробляла проблем, пов'язаних з пошуком місця Польщі в загальноєвропейських міжнародних відносинах, та питання зовнішньої політики Сигізмунда I. Загалом, праці післявоєнних німецьких істориків відійшли від зневажливого ставлення до поляків та розпочали спроби пошуку діалогу між двома націями. Про те, вони розглядали більш пізній період Нового часу, а ті, які займалися Раннім новим часом, торкалися означеної проблематики побіжно. У наукових розвідках наголошувалося, що пріоритетом зовнішньої політики двох останніх королів Ягеллонів був східний вектор та відносини з Османською імперією в контексті співіснування з Кримським ханством та Молдавським князівством. Участь Польщі у загальноєвропейських відносинах першої половини XVI ст. істориками цього напрямку не бралась до уваги, як і політика Польщі в Угорщині [157].

В угорській історіографії у 1980-х рр. опубліковано ряд робіт, присвячених національній історії, зокрема періоду XV–XVI ст. та правлінню в країні династії Ягеллонів. У них фрагментарно досліджуються окремі аспекти зовнішньої політики Сигізмунда I з огляду на конфлікт в Угорщині у 1526–1568 рр. та поділу країни між імперіями Габсбургів та Османів. Зокрема про це йдеться в наукових працях А. Дівекея, В. Фельчака, Л. Контлера, Я. Марко, А. Срока [205; 206; 215; 258; 285; 333].

У Чехії науковці в рамках розбудови власної національної історіографії досліджували османську експансію в Чехії та Угорщині. Примітними є історичні праці З. Вібірала «Битва при Могачі», А. Мезеіової «Сліди битви при Могачі» та Й. Сабо «Могач» та «Іштван Бродарікус». Головний акцент у цих роботах зроблений на османській експансії у Центрально-Східній Європі та її впливу на

соціальні, політичні, економічні та релігійні процеси в умовах угорського конфлікту першої половини XVI ст., [361; 338]. Хоча роль Польщі, на думку чеських істориків, у цих подіях визначається як другорядна, усе ж вони дають часткове уявлення про характер міжнародних відносин у регіоні першої половини XVI ст.

Новий етап у дослідженнях зовнішньої політики та дипломатії Польського королівства в рамках європейських міжнародних відносин у XVI ст. розпочався з середини 1980-х рр. і триває до сьогодні. У цей час на розробку проблеми вплинула низка чинників, пов'язаних з кардинальними політичними трансформаціями на теренах Центрально-Східної Європи, закінченням Холодної війни та падінням комуністичних режимів. Для історичної науки країн регіону після розпаду Радянського Союзу стало характерним переймання західної методології та способів історіописання. З'явився ряд досліджень, присвячених політичній історії, дипломатії, міжнародним відносинам, взаєминам з окремими європейськими країнами та навіть крізь призму біографій окремих історичних постатей. В польській історіографії відбувся відхід від традиційного уявлення про пріоритет східного вектору у зовнішній політиці Польського королівства доби Раннього нового часу.

В останні п'ятнадцять років з'явилась низка праць, що ґрунтуються на нових методологічних засадах. Це роботи польських істориків А. Оджувольської-Кідави «Єпископ Петро Томицький (1464–1535)» та «Підканцлер Петро Томицький (1515–1535)», Кш. Бачковського «Польща та її сусіди за Ягеллонів» та «Відносини габсбурзько-ягеллонські в останні роки життя імператора Максиміліана I на фоні справ на Сході», М. Богуцкої «Людина і світ. Дослідження з історії культури і ментальності XV–XVIII ст.», А. Мончака «Клієнтела. Неформальні системи влади в Польщі і Європі XVI–XVIII ст.» та «Єдина і незрівняна? Питання віддільності Речі Посполитої від Європи XVI–XVII ст.», С. Камінського «Історія Речі Посполитої як історія багатьох народів, 1505–1795. Громадяни, їхня держава, суспільство, культура», наукові роботи М. Дучмал «Ізабелла Ягеллонка. Королева Угорщини» та А. Дзюбінського «Стосунки

польсько-турецькі у 1500–1572 рр. у міжнародному контексті» [295; 296; 179; 180; 188; 283; 284; 159; 207; 210].

Включення держав Центрально-Східної Європи до структур Європейського Союзу та НАТО стало причиною нової хвилі зацікавленості ними істориками англomовного напрямку. На сьогодні виданий ряд робіт з політичної та економічної історії Європи, у яких розглядається роль і значення Польщі, зокрема періоду XV–XVI ст. У дослідженнях Н. Беренда, Г. Бірнбаума, Дж. Гігліотті, Б. Картледжа, Д. Стона, Р. Угнера є окремі сюжети, пов'язані з діяльністю Сигізмунда I Ягеллона на міжнародній арені в контексті зовнішньої політики великих європейських держав [182; 184; 224; 200; 337; 192]. Окремо слід виділити роботи англійського історика Н. Девіса, в яких представлена Польща від початків державності до сьогодення в контексті західної цивілізації. Автор мав за мету популяризацію образу країни в Європі та визначення її ролі серед провідних держав регіону [143; 203].

У Сполучених Штатах Америки дослідження Центрально-Східної Європи традиційно сконцентроване навколо ряду великих університетів, зокрема Гарвардського. Новими та значними роботами у цьому напрямі є розробки П. Вандича та Ф. Дворніка, присвячені загальній політичній історії регіону. У цих історичних працях ми можемо знайти нарис польської зовнішньої політики в період XV–XVI ст. [137; 142]. У «Ціні свободи» П. Вандич окреслює історію регіону Центрально-Східної Європи, визначає його місце та роль в загальноєвропейській історії та ключових подіях минулого [137].

У сучасній німецькій історіографії історія Польщі періоду правління останніх Ягеллонів, як правило, продовжує відображатись в контексті робіт про Габсбургів або ж загальних розвідках істориків В. Ваха, Ф. Вайссентштайнера, Х. Вайсфleckера [360; 365; 368]. Незважаючи на відхід від ідей панівної та цивілізаторської ролі німців у Центрально-Східній Європі, угорський конфлікт першої половини XVI ст. представлено у цих роботах як боротьба династії Габсбургів проти наступу Османів, а роль Польщі в конфлікті взагалі не визначається.

Дослідження питання зовнішньої політики Польщі в російській та українській історіографіях тривалий час об'єднувалось в єдину історичну школу марксистської ідеології Радянського союзу. В цей час історики здебільшого займались розробкою та вивченням історії Польщі в XVI ст. в рамках загальної чи соціально-економічної історії – К. Ліванцев [163]. Окремі аспекти зовнішньо-політичного розвитку Польщі та європейських країн розглядались фрагментарно. У роботах Т. Грекова, С. Сказкіна, О. Сича та інших [139; 158; 168]. Помітним недоліком є те, що вони розглядали історію Польщі лише в рамках відносин держави з іншими країнами регіону без урахування її співіснування з країнами Західної Європи (Франції, Німеччини, Австрії та ін.). Головну увагу приділено проблемі взаємовідносин Польського королівства з Великим князівством Московським, Кримським ханством та Османською імперією в кінці XV–XVI ст. Окремо, можна виділити роботи таких істориків, як І. Домбровського, А. Божемського, М. Лескине, які здійснили перші спроби вивчення польської історії Раннього нового часу у більш ширшому контексті [157; 178].

Після розпаду Радянського Союзу в Росії та Україні з'явився ряд праць присвячених не тільки загальній історії Польщі, а й такі, що розглядають роль країни і регіон в цілому в контексті загальноєвропейської історії – Л. Зашкільняк, Ю. Івонін [144; 154; 155; 156]. Окремі дослідники розпочали займатися виключно питаннями зовнішньої політики та дипломатії Польщі та Центрально-Європейських країн у Ранній новий час – А. Зінченка, Н. Попова [153; 164; 165].

В Україні за останнє десятиліття захищено ряд дисертацій з питань польсько-московських та польсько-османських відносин таких авторів: Л. Аржакової, Т. Григор'єва, К. Кочегарова, В. Крота, В. Пилипенка та ін. [144]. При цьому, вони розглядають зовнішню політику Польщі та її міжнародну діяльність виключно в контексті інтересів королівства на Сході.

Історіографія питання особливостей формування зовнішньої політики Сигізмунда I у Центрально-Східній Європі в умовах посилення політичного тиску з боку династії Габсбургів у рамках загальноєвропейських міжнародних відносин першої половини XVI ст. носить фрагментарний характер. Окремі аспекти цієї

теми розпочали розглядатися істориками починаючи з XIX ст. На кожному новому етапі розвитку історіографії окремі аспекти зазначеної проблематики досліджувались в рамках політичної, соціальної чи економічної історії країни. Важливим моментом є те, що зовнішня політика Польщі продовжує традиційно вивчатися в рамках її діяльності на Сході і в контексті відносин з Великим князівством Московським та Османською імперією без урахування ролі держави в регіоні Центрально-Східної Європи та визначення її місця в загальноєвропейських міжнародних відносинах Раннього нового часу.

1.2. Джерельна база дослідження

Для вирішення завдань, поставлених у дисертаційній роботі, залучено широкий комплекс джерел, які виступають не тільки як підґрунтя історичного дослідження, але й є засобом доведення та демонстрації певної наукової гіпотези. Опрацювання архівних та опублікованих документів дало змогу розкрити особливості польської зовнішньої політики часів правління Сигізмунда I у Центрально-Східній Європі на фоні посилення політичного впливу австрійської династії Габсбургів в регіоні.

Основний комплекс джерел складають опубліковані і неопубліковані документи офіційного характеру, утворені урядовим і дипломатичним корпусом Речі Посполитої, Австрійської та Османської імперій, Чехії, Угорщини; епістолярні матеріали безпосередніх учасників згаданих подій. Значна частина з цих документів зберігається в архівних установах Австрії, Німеччини, Польщі, Угорщини та Чехії.

Матеріали використані у дисертації відповідно до характеру їх походження можна умовно поділити на дві групи – урядові та неурядові документи. До урядових документів належать закони, укази, нормативно-правові акти, сеймові постанови, розпорядження канцлерів, королів та віце-канцлерів, привілеї, гарантійні листи та посольські інструкції, звіти з результатами з'їздів, тексти мирних угод та міжнародні договори.

Другий блок це документи особистого характеру, які виражають неофіційну позицію урядовців та членів королівських родин – щоденники, мемуари, історичні хроніки, автобіографії та приватне листування. Ці матеріали дозволяють прослідкувати події за лаштунками великої гри тобто зрозуміти наскільки реально відповідали дійсності наміри і позиція тієї чи іншої держави чи представників влади на дипломатичній арені.

Основою для написання роботи стало використання ряду неопублікованих джерел – рукописів, листів, посольських інструкцій, реляцій та звітів, які зберігаються на території Республіки Польщі у Головному архіві давніх актів у Варшаві (Archiwum Główne Akt Dawnych), у Національній бібліотеці Варшави (Biblioteka Narodowa, Zbiór Mikrofilmów), бібліотеці князів Чарторийських та Ягеллонській бібліотеці у Кракові (Biblioteka książąt Czartoryskich, Biblioteka Jagiellońska) та матеріалів національного закладу ім. Оссолінських у Вроцлаві (Zakład Narodowy im. Ossolińskich).

Специфікою рукописних зібрань, які знаходяться у Національній бібліотеці Варшави, є те, що вони представлені у вигляді фотокопій та мікрофільмів, що часто повторюють документи не тільки з архівних фондів бібліотек Курницької, Чарторийських та Оссолінських, а й документи польської дипломатії, які не знаходяться на території Польщі. Більшість використаних у дослідженні мікрофільмів є копіями неопублікованих фоліантів «Актів Томіціана» з бібліотеки Чарторийських у Кракові. Вони розкривають особливості міжособистісних відносин представників династії Ягеллонів на основі приватної та офіційної кореспонденції короля Сигізмунда I з його оточенням. Чимало документів відтворюють перебіг дипломатичних перемовин між представниками династій Ягеллонів і Габсбургів та специфіку формування політичних рішень. Окремі матеріали розкривають польсько-французькі відносини і демонструють заангажованність польського королівського двору у загальноєвропейські міжнародні відносини, зокрема, спроби Сигізмунда I використати спадкові права своєї другої дружини Бони Сфорци в Італії в умовах конфлікту на Апеннінському півострові у власних політичних цілях [38–52].

Окремо слід виділити збірку мікрофільмів Національної бібліотеки у Варшаві під назвою «Теки Римські» (Teki Rzymskie). Вивчення цих документів надало можливість реконструювати польську зовнішню політику першої половини XVI ст. через призму відносин країни з Апостольським престолом та визначити місце яке в цей час відводили Польщі в організації можливого хрестового походу на Схід [53–56].

Одним з найважливіших неопублікованих джерел з історії польської дипломатії XVI ст., що знаходиться у Головному архіві давніх актів у Варшаві, є Коронна Метрика (Metryka Koronna) – книга реєстрації, записів і декретів польської канцелярії у період з 1447 по 1795 рр. При написанні дисертації використовувались матеріали з розділу Коронної Метрики – Книги Посольств (Libri Legationum) та Книги Записів (Libri Inscriptionum), які ніколи до цього часу не публікувались. В книзі Посольств зібрано ряд документів, які мають безпосереднє відношення до функціонування польської дипломатії першої половини XVI ст. у вигляді інструкцій, гарантійних листів, посольських настанов, листів до політичних діячів та королів, а також тексти міжнародних угод [1–13]. Книга Записів, сімдесят три томи якої охоплюють період 1507–1572 рр., містить відомості про призначення на посади великих секретарів, підканцлерів та канцлерів, писарів, секретарів і перекладачів, а також про нагороди послів за успішно виконані місії [14–16]. Ці документи є цінним матеріалом до вивчення зовнішньої політики Польського королівства і специфіки організації та функціонування тогочасної дипломатії.

Ще одним не менш важливим неопублікованим джерелом до вивчення дипломатії епохи Ягеллонів є зібрання докуменів під назвою «Теки Нарушевича» (Teki Naruszewicza) [24–34]. У другій половині XVIII ст. завдяки фінансуванню польського короля Станіслава Августа Понятовського їх вдалось нагромадити і опрацювати канцлеру Адаму Нарушевичу, що й визначило в подальшому їх назву. До зібрання увійшли різноманітні документи, акти, постанови сейму, привілеї, інструкції, кореспонденція королівська та приватна кореспонденція, посольські донесення. Після смерті А. Нарушевича документи були викуплені

архівом Чарторийських. На сьогодні двісті сімнадцять томів «Тек Нарушевича» знаходяться у бібліотеці князів Чарторийських у Кракові, а інші томи розпорошені по бібліотеках Республіки Польщі. Зокрема, їх можна знайти у бібліотеці ім. Оссолінських у Вроцлаві, Курницькій бібліотеці у Курнику та у відділі рукописів та стародруків зібрань Національної бібліотеки у Варшаві. Частина томів «Тек Нарушевича», починаючи з 1990-х рр., разом з окремими неопублікованими фоліантами зі збірки «Теки Гурського» були відцифровані і зараз зберігаються у вигляді мікрофільмів у Зібранні мікрофільмів Національної бібліотеки м. Варшави. Робота з цими документами дала змогу проаналізувати не тільки особливості формування зовнішньополітичних концепцій при королівському дворі Сигізмунда I, але й визначити укрите мотиви та реконструювати реальні політичні цілі Ягеллонів в Центрально-Східній Європі.

Рукописи з Ягеллонської бібліотеки (Biblioteka Jagiellońska) та національного закладу ім. Оссолінських (Zakład Narodowy im. Ossolińskich) є важливим джерелом для вивчення польсько-габсбурзьких відносин того часу. Вони стали основою для визначення цілей та результатів окремих посольських місій Сигізмунда I до угорського королівського двору, імператора та до Османської імперії [17–23; 35–37].

В роботі використано великий обсяг опублікованих документів, які мають не тільки польське походження, але й належать до політичної та дипломатичної діяльності інших європейських держав, що безпосередньо впливали на події в Центрально-Східній Європі та безпосередньо визначали напрями польської дипломатії. Особливо цінним є зібрання оригінальних архівних документів, приватного та офіційного походження, «Акти Томіціана» (Acta Tomiciana) [58–77]. В їх основу ввійшли так звані «Теки Гурського» (Teki Górskiego). Це великий масив документів, урядових актів, кореспонденції канцелярії Польського королівства та особистого королівського листування часів правління Сигізмунда I Старого та Сигізмунда II Августа Ягеллонів, який зібрав секретар королівської канцелярії, канонік краківський та полоцький Станіслав Гурський (1497–1572 рр.). Теки складаються з двадцяти семи фоліантів і налічують

приблизно сім тисяч актів. У 1852 р. Т. Дзялинський та організована ним фундація істориків розпочали збір актів С. Гурського в бібліотеках та приватних архівах з метою їх упорядкування та видання під назвою «Акти Томіціана». Подальші томи були опрацьовані та опубліковані після завершення Другої світової війни. Останній вісімнадцятий том вийшов друком у 1999 р., але робота над пошуком та систематизацією документів «Тек Гурського» не завершена й до сьогодні.

Опубліковані томи «Актив Томіціана» з першого по вісімнадцятий безпосередньо відносяться до часів правління Сигізмунда I Ягеллона. Одним з найважливіших матеріалів цих збірок є кореспонденція не тільки між польським королем та його урядовцями, або між представниками династії Ягеллонів та Габсбургів, але й листування між польськими урядовими колами, європейськими придворними, гуманістами та представниками католицького духовенства. Ці матеріали дають уявлення про тло епохи, приховані мотиви, плани та навіть задуми людей, які мали безпосередній вплив на формування політичної карти Європи першої половини XVI ст. Документи зі збірки «Актив Томіціана» дозволяють зрозуміти контекст певних політичних рішень, відкриваючи таємниці придворної дипломатії. Проблемою роботи з цими документами, особливо з кореспонденцією, є те, що на більшості з них немає дати та місця видання.

Для реалізації дослідження використано томи збірника «Елементи виданих джерел» (*Elementa ad Fontium Editiones*) [95–102]. Це серія джерел, які мають відношення до Польщі часів Середньовіччя та Раннього нового часу і містяться в архівах Ватикану, Італії, Іспанії, Англії, Німеччини та Данії. Вони були видані у 1960–1992 рр. завдяки Польському історичному інституту у Римі. Документи цієї серії відображають відносини Польського королівства та країн Західної Європи у першій половині XVI ст., а також дають уявлення про міждинастичні відносини та роль Апостольської столиці на формування міжнародних відносин.

Основою для реконструкції зв'язків між Польщею та Ватиканом стало використання джерел, які в 1861 р. видав А. Теінер у Римі під назвою «Старовинні документи Польщі і Литви, які ілюструють історію сусідніх народів»

(*Vetera Monumenta Historica Poloniae at Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*) [131]. Особливе значення мав том другий, який охоплює період 1410–1572 pp. і присвячений відносинам Ватикану та Польщі на тлі османської загрози та діяльності династії Габсбургів на міжнародній арені.

Окремо слід відзначити перший в Польщі збірник дипломатичних документів, виданий у 1758 р. під керівництвом католицького єпископа, реформатора шкільної освіти, історика права і видавця М. Догеля «Дипломатичний кодекс Польського королівства та Великого князівства Литовського» (*Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*) [80]. Збірник містить важливі джерела, зокрема кореспонденцію, які мають різноманітне походження та зібрані з архівів як Польщі, так і Австрії. Вони дають змогу більш детально висвітлити особливості зовнішньої політики королівства часів правління Сигізмунда I Ягеллона. Частина з цих джерел знищена під час воєн та революцій наступного періоду і дійшла до нас тільки у вигляді праці М. Догеля.

Велику цінність для розробки теми дисертації мали документи польського походження, опубліковані істориками після Другої світової війни. Переважно в них зібрана приватна кореспонденцію між урядовцями, шляхтою, королем та представниками династії Ягеллонів, що дало змогу простежити реалії певних політичних рішень, підтекст конкретних історичних подій та приховані мотиви. Це такі збірники джерел, як «Матеріали до діяльності польської дипломатії 1486–1515 pp. (Кодекс Загребського)» (*Materiały do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1486–1516 (kodeks Zagrzebski)*), «Матеріали до історії польської літератури і біографії польських письменників» (*Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego i biografii pisarzy polskich*), «Панування Сигізмунда I у висвітленні джерел (1506–1548)» (*Panowanie Zygmunta I w świetle źródeł (1506-1548)*) та «Стародруки історичні польські» (*Starożytności historyczne polskie*) [112; 113; 118; 124; 125].

Окрема група опублікованих джерел це матеріали видані в якості додатків до наукових праць істориків другої половини XIX – початку XX ст. Наприклад в роботах В. Поцехи «Королева Бона (1494–1557). Часи і Люди Відродження» та

А. Хіршберга «Ієронім Ласький» [301–304; 232]. У 1998 р. опубліковано зібрання листів польських політичних діячів Раннього нового часу В. Поцехи у кількох томів під назвою «Листи польські XVI ст.» (*Listy polskie XVI wieku*) [111]. Особливий інтерес для дослідження становив перший том, який охоплює період 1525–1548 рр. і містить приватну кореспонденцію між польським королем Сигізмундом І та турецьким султаном Сулейманом І.

Важливим, хоча і досить суб'єктивним джерелом, яке відображає більше позицію тогочасного королівського двору, його ідеологію, є польські хроніки, опубліковані ще у XVI ст. і перевидані вже впродовж XVIII, XIX та XX ст. В роботі використано чотири польські хроніки. Першою є праця польського шляхтича, письменника та історіографа Марціна Бельського «Хроніка Польська» (*Kronika polska Marcina Bielskiego*) [107–109]. Вона була видана у 1597 р. сином хроніста, який займав посаду королівського секретаря. Публікація її польською мовою розривало середньовічну традицію написання латиною. Хоча наведені в ній факти часто є недостовірними, не відповідають реальному перебігу історичних подій, адже деякі з них М. Бельський описував з власної пам'яті. Все ж, «Хроніка Польська» є унікальним джерелом, яке відображає свідомість та тип мислення Раннього нового часу, а також демонструє особисте відношення, як самого хроніста, так і представників польського королівського двору, до відповідних історичних подій та політики Сигізмунда І в цілому.

Другою є хроніка міщанина Лукаша Гурницького «Дії в Короні Польській» (*Dzieje w Koronie Polskiej*), який працював писарем у королівській канцелярії за часів правління Сигізмунда ІІ Августа [104]. Хроніка вперше видана у 1637 р. сином Л. Гурницького після смерті останнього, а час її створення приблизно відповідає періоду 1587–1591 рр. На написання цієї роботи помітно вплинула праця М. Бельського. Літопис складається з двох частин, крайня дата – 1538 р. У ньому висвітлені події екзекуції прав, Реформації, Люблінської унії, але фрагментарно, без загального контексту та історичної перспективи. Хоча загалом хроніка являє собою опис подій часів правління останнього з Ягеллонів, багато

моментів дають уявлення про правління попереднього короля та загалом окреслюють дух епохи.

Ретельну добірку фактів, роботу з джерельними документами та спроби аналізу урядових документів містить другий том «Хроніки Польської» (*Kronika Polska*) єпископа вармінського, історика, письменника, дипломата Мартіна Кромера, секретаря Сигізмунда I з 1544 р. [53]. Ця робота дає уявлення про формування певних політичних постанов при дворі Ягеллонів, визначає ключові фігури того часу, які мали безпосередній вплив на короля та його рішення.

Важливим для дослідження періоду пізнього Середньовіччя та Раннього нового часу є п'ятий том «Історії Польщі» (*Historiae Polonicae*), найвідомішої роботи, що започаткувала польську національну історіографію, хроніста, історика та вихователя дітей Казимира IV Яна Длугоша «Аннали, або Хроніка славного Польського королівства» [82]. Незважаючи на те, що та написана до початку правління Сигізмунда I, хроніка дає широке уявлення про характер майбутнього короля та його брата Владислава II, а також про міжнародну ситуацію та розташування сил у Центрально-Східній Європі, зокрема про позиції кожного з королівств під владою Ягеллонів з середини XV до початку XVI ст.

Для реконструкції загальної картини подій періоду першої половини XVI ст. у сфері міжнародних відносин на теренах Центрально-Східної Європи до дослідження були залучені джерела не тільки польського походження, а з інших європейських країн. Другим за обсягом використаних матеріалів, після блоку польських документів, є комплекс джерел угорського походження. З метою всебічного аналізу досліджуваних явищ до роботи залучено угорську хроніку дубровницького бенедиктинця, дипломата, придворного Ягеллонів Туберона «Щоденник з моїх часів» (*Tuberon L. De Crieua. Pamiętniki o czasach moich*) [126]. Ця хроніка є важливим джерелом до історії Угорщини другої половини XV – першої половини XVI ст. Для дослідження залучено розділи шість і сім, які охоплюють часи правління Владислава II та Людовіка II з династії Ягеллонів. Ця хроніка відображає події селянської війни 1514 р., Першого Віденського конгресу 1515 р., османських набігів на Угорщину, падіння Белграду. Туберон в

щоденниках подає не тільки історичні факти, але й пише про своє відношення до них, описує реакцію королівського двору Ягеллонів на певні події, або на рішення монарха. На тлі загальних відомостей він прописує різноманітні чутки, інтриги та плани, що мали значення для політики країни. Зокрема, детально описує конфлікт між Владиславом II та Яношем Заполья, наводить його причини, подає ставлення різноманітних груп населення до учасників цього політичного протистояння.

Ще одним важливим збірником матеріалів є збірка перекладених на польську мову офіційних листів та документів створених представниками ягеллонських держав, що містяться у четвертому та п'ятому томах «Документів польських з Архівів Давнього Угорського Королівства» (*Dokumenty polskie z Archiwów Dawnego Królestwa Węgier*) [93–94]. Під час реалізації дослідження використано також збірники угорських документів, що пов'язані з зовнішньою та внутрішньою політикою країни в зазначений період. У них йдеться не тільки про часи правління Владислава II, а і його наступників Людовика II та Яноша Заполья. Це «Зібрання документів з історії Угорщини» (*Vetera monumenta historica Hungariam*), двадцять п'ятий том «Угорської історії» (*Magyar tortenelmi*) та п'ять томів «Історичних пам'яток Угорщини» (*Monumenta Hungariae Historica*), які були видані у 1859–1917 рр. і присвячені дипломатії та міжнародним відносинам [130; 114–119].

З метою висвітлення окремих моментів польсько-угорських відносин в період 1507–1526 рр. був використаний збірник приватних листів родини Заполья, який опрацював та видав у 2012 р. Н. Тібор «Грамоти родини Заполья» (*A Szapolyai család oklevéltárai*) [57].

Зважаючи на те, що дослідження охоплює країни Центрально-Східної Європи, залучено також матеріали чеського походження, зокрема зібрання документів, виданих за редакцією П. Дворжака «Джерела з історії Словаччини і словаків» (*Pramene k dejinám Slovenska a Slovakov*). Том під назвою «Турки в Угорщині» (*Turci v Uhorsku*), оскільки він висвітлює не тільки епізоди чеської історії, а й події в Угорщині в перші роки конфлікту між Яношем Заполья та Фердинандом I Габсбургом і включення до нього Османської імперії [122].

Для розуміння позиції імператорської династії на міжнародній арені та її прагнень важливо було залучити документи з Австрійського державного архіву, представлених опублікованими збірниками «Кореспонденція Фердинанда I» (*Die Korrespondenz Ferdinands I*) у п'яти томах та «Кореспонденція Карла V» (*Correspondenz Kaisers Karl V*) у двох томах, що присвячені загальній історії династії Габсбургів [86–91]. Вони містять джерела не тільки австрійського походження, а також німецького та іспанського. Ці документи здебільшого представлені приватним листуванням в межах імператорської родини та монархів зі своїми урядовцями і дипломатами, що дає змогу простежити перебіг подій та умови, в яких приймалися дипломатичні рішення представниками династії в першій половині XVI ст. у Центрально-Східній Європі.

Зібрання документів упорядковане А. Гевеєм, «Документи по історії міжнародних відносин між Австрією та її сусідами у XVI і XVII ст. з архівів і бібліотек» (*Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, ungen und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhunderte. aus Archiven und Bibliotheken*) дозволяє простежити та визначити позицію Габсбургів та окремі моменти імператорської дипломатії відносно Ягеллонів та країн Центрально-Східної Європи у першій половині XVI ст. [127–129]. З цією ж метою використано документи, опубліковані під назвою «Різні німецькі письменники» (*Rerum Germanicarum Scriptores varii*). Вони містять матеріали, що мають відношення до політики німецьких курфюрстів та династії Габсбургів у регіоні [103]. Одним з важливих джерел для реалізації дослідження стало використання спогадів про Перший Віденський конгрес 1515 р. у вигляді автобіографії одного з найвидатніших дипломатів Габсбургів першої половини XVI ст. Іоганна Куспінана [84].

В англomовній збірці документів «Календар державних документів» (*Calendar of State Papers*) та «Кореспонденції імператора Карла V зі своїми послами при дворах Англії та Франції» (*Correspondence of the Emperor Charles V and his Ambassadors at the Courts of England and France*) знаходяться джерела, які висвітлюють не тільки польсько-англійські зв'язки першої половини XVI ст., а й

англійсько-угорські. Також вони містять інформацію про плани організації спільної оборони проти турків у Європі, позицію англійського двору, Венеціанської Республіки, Ватикану щодо виборів імператора 1519 р. та укладання союзу країн Центрально-Східної Європи з Францією [79; 80].

Для аналізу польсько-французьких контактів у сфері міжнародних відносин часів правління Сигізмунда I Ягеллона використаний перший том збірки документів «Протистояння Франциска I та Карла V» (*Rivalité de François Ier et de Charles-Quint*) та мемуари «Спогади месє Мартіна дю Беле» (*Les Mémoires de Messire Martin Du Bellay*), які мають французьке походження і демонструють нам позицію Франциска I Валуа та його оточення щодо династії Ягеллонів та подій у Центрально-Східній Європі, а також його вплив на польсько-османські відносини у першій половині XVI ст. [110; 123].

Зважаючи на участь Османської імперії в угорському конфлікті у другій половині XVI ст. та васальну залежність від неї прикордонних до Польщі Молдавського князівства та Кримського ханства, турецький вплив на європейські справи мав одне з провідних значень, зокрема на вироблення зовнішньополітичних стратегій Сигізмундом I. Саме тому, для реалізації дослідження залучено також турецькі документи, більшість з яких містить збірник «Каталог документів турецьких» (*Katalog dokumentów tureckich*) [106]. Це умови мирних угод, накази, посольські інструкції, листи офіційного та приватного характеру османських урядовців та султана, як між собою, так і до ягеллонських держав.

Дисертація базується на широкому колі неопублікованих та опублікованих джерел, які представлені рядом як офіційних, так і приватних документів. Вони мають не тільки польське походження, а й німецьке, французьке, англійське, угорське, чеське та турецьке і відображають особливості європейських міжнародних відносин першої половини XVI ст. Це дало можливість здійснити комплексний та всебічний аналіз досліджуваних явищ.

1.3. Методи та понятійно-категоріальний апарат дисертаційної роботи

Основою написання дисертації та достовірності отриманих результатів є використання принципів наукового пізнання та загальнонаукових і спеціально-історичних методів дослідження.

Методологічною основою дослідження стало застосування принципу історизму, орієнтація на конкретно-історичний підхід до вивчення специфіки формування зовнішньої політики Польського королівства на фоні загальноєвропейських міжнародних відносин у першій половині XVI ст. Його використання допомогло висвітлити ці процеси в їх історичному контексті та врахувати усі фактори, що впливали на них. Визначені причини та передумови становлення польської зовнішньої політики у період XV–XVI ст. відповідно до принципу історизму на основі аналізу політичних стратегій королів династії Ягеллонів – використання династичної та шлюбної дипломатії для досягнення цілей, політики балансування між сильними супротивниками, використання підтримки Апостольської столиці для затвердження власних позицій на міжнародній арені та укладення стратегічних союзів і договорів з метою забезпечення власних кордонів. Завдяки цьому вдалося прослідкувати трансформацію ягеллонської ідеї та чинники, що впливали на неї.

Процес реалізації дослідження здійснений за принципом об'єктивності. Його застосовано через комплексний аналіз різноманітних за своїм походженням та характеристиками джерел. Це дозволило розглянути особливості формування польської зовнішньої політики за часів правління Сигізмунда I Ягеллона в умовах посилення політичного впливу династії Габсбургів в регіоні. Принцип об'єктивності дав змогу виявити і врахувати специфіку вироблення зовнішньополітичних стратегій Польського королівства зважаючи на угорський конфлікт 1526–1548 рр. на фоні протистояння імперій Габсбургів та Османів.

Принцип системності дозволив розглянути об'єкт дослідження у вигляді складної системи, де зовнішня політика Сигізмунда I в Центрально-Східній Європі представлена як ключовий елемент загальноєвропейських міжнародних відносин. Дипломатія Речі Посполитої в сукупності з проведеними нею

військовими кампаніями на східних рубежах гарантували європейській цивілізації відносний спокій та відвели загрозу з боку Османської імперії. З іншої сторони, складні династичні зв'язки між Габсбургами та Ягеллонами мали значення не тільки для Центрально-Східної Європи. Вони впливали на перебіг локальних та загальноєвропейських конфліктів, таких як Італійські війни, і багато в чому визначали політику європейських держав того часу.

Принцип багатофакторності дав можливість урахувати всі умови, що впливали на досліджуване явище, розглянути суб'єктивні та об'єктивні фактори, що визначали оформлення польської зовнішньої політики першої половини XVI ст. у Центрально-Східній Європі. Для цього автором залучено широке коло різноманітної іноземної літератури та джерел, які охарактеризовують досліджувану проблематику з різного кута зору. Серед них неопубліковані архівні матеріали зі зборів мікрофільмів Національної бібліотеки Варшави, Головного архіву давніх актів у Варшаві та бібліотеки князів Чарторийських у Кракові. Це дозволило неупереджено підійти до формулювання певних гіпотез і висновків.

При написанні дисертації використано й інші загальнонаукові (аналіз і синтез, історичний, системно-структурний) та спеціально-історичні (аксіологічний, порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, періодизації, історико-генетичний, футуроспективний та ретроспективний) методи наукового дослідження. Їх застосування обґрунтовано науковими завданнями, специфікою об'єкту та предмету дослідження, роботи з джерелами. Зазначені методи взаємопов'язані і застосовуються у комплексі. Їх роль полягає у організації логічних операцій з поняттями та категоріями наукового дослідження, що надає змогу одержання сутнісних теоретичних знань [144, с. 68–69].

Аналіз і синтез застосовувалися з метою дослідження місця королівства в системі загальноєвропейських міжнародних відносин. Метод аналізу надав можливість простежити формування зовнішньої політики Сигізмунда I та визначити внутрішньо- і зовнішньополітичні фактори, що на неї впливали, тоді як залучення методу синтезу дало змогу виокремити її особливості та характерні риси.

Історичний метод розкриває зміни об'єкту у часі. Застосування історичного методу необхідне для визначення причинно-наслідкових зв'язків предмету дослідження. Його використання дозволило простежити етапи трансформації зовнішньої політики Сигізмунда I та її особливості від продовження лінії Казимира IV – затвердження династичного впливу Ягеллонів у Центрально-Східній Європі через протистояння з Габсбургами, до переорієнтації зовнішньополітичних інтересів на схід.

Використання системно-структурного методу зобов'язує розглядати об'єкт дослідження як систему, що складається з структурних елементів і має визначенні функції. Кожне явище, зокрема зовнішня політика держави, представляє складну систему і має певні елементи – міжнародна ситуація, династична політика, внутрішня політика, цілі та прагнення окремих людей чи груп, що реалізують владу в країні та інші. Водночас це все є елементом більш широкої системи – загальноєвропейських міжнародних відносин Раннього нового часу. Ознаками будь-якої системи є функціонування її елементів. Їх рух, розвиток, трансформація. Використання цього методу дозволило врахувати суперечливості, які закладені у самій структурі зовнішньої політики Сигізмунда I, їх розвиток і зміни. Визначити та окреслити переходи від одного стану системи до іншого. Тобто, від західного напрямку, як пріоритетного у політиці Польського королівства, до східного.

Застосування аксіологічного методу дозволило оцінити події на міжнародній арені у першій половині XVI ст. та роль у них династії Ягеллонів. Цей метод передбачав проведення паралелей у організації та реалізації дипломатії Польського королівства і країн Західної Європи. Ступінь залучення держави до загальноєвропейських політичних процесів, союзів. Зокрема, особливості формування та створення польських посольських місій та постійних дипломатичних представництв в інших країнах у порівнянні з аналогічними процесами у державах Європи. Через оціночні судження об'єкт пізнання, минуле, розглядається як значиме явище для сучасності. Тобто, залучення Польщі до процесів становлення дипломатії як особливої інституції визначає ступінь

приналежності країни до західноєвропейських структур і спростовує бачення країни та регіону в цілому як периферії Заходу.

Одним з методів дослідження став порівняльно-історичний. Він полягає у співставленні історичних об'єктів у просторі і часі та виявленні подібного і відмінного між ними. Його підставою є аналогія, що встановлюється на основі співпадіння ознак об'єктів. В роботі зіставлені не тільки позиція королівства та інших європейських країн на міжнародній арені, але й династії Ягеллонів і Габсбургів. Їх цілі, методи та способи реалізації політичних проектів і планів. Це дозволило зробити узагальнення про спільні риси і властивості двох династій.

За допомогою методу періодизації визначено основні етапи політики Сигізмунда I Ягеллона у Європі згідно з трансформацією його пріоритетів у сфері міжнародних відносин та у рамках державних інтересів. У ході дослідження виокремлено три основних періоди проведення польської зовнішньої політики в першій половині XVI ст. у Центрально-Східній Європі та виділено етапи її формування в рамках кожного з них.

Проблемно-хронологічний метод дозволив розділити дослідження на окремі частини відповідно до часових періодів та змістового наповнення. На першому етапі відбулося оформлення антигабсбурзької стратегії на міжнародній арені, далі спроба збереження впливу династії Ягеллонів у регіоні і наприкінці подальша трансформація зовнішньої політики держави з її переорієнтацією на схід. Використання цього методу дозволило виокремити основні проблеми та особливості польської зовнішньої політики у рамках міжнародних відносин Західного світу та причини її генезису.

Послідовне розкриття зародження і розвитку об'єкту дослідження досягнуто завдяки використанню історико-генетичного методу. Він є аналітично-індуктивним і описовим за формою, дозволив показати причини і наслідкові зв'язки еволюції ягеллонської ідеї в залежності від міжнародної ситуації та позицій Ягеллонської династії у Центрально-Східній Європі від кінця XV до кінця першої половини XVI ст.

Важливим є застосування футуроспективного та ретроспективного методів, які окреслили передумови формування польської зовнішньої політики Сигізмунда I у другій половині XVI ст. та її результати.

Під час написання роботи використано також міждисциплінарний підхід, зокрема напрацювання з таких наук, як політологія та теорія міжнародних відносини, що дозволило більш широко та повно відобразити процеси пов'язані з формуванням і змінами політики Польського королівства у першій половині XVI ст. на міжнародній арені та визначити особливості дипломатії зазначеного періоду.

Завдяки системному підходу розглянуто міжнародні відносини як цілісну систему. Перевага цього підходу в тому, що він дозволяє більш глибоко проаналізувати мотивацію поведінки країн чи політичних блоків, виявити роль тих чи інших факторів, детермінуючих їхню діяльність, вивчити механізми, які визначають динаміку розвитку Польщі та імперії Габсбургів.

Комплексне дослідження є неможливим без використання відповідного категоріально-понятійного апарату. При роботі над текстом важливим є окреслення відповідних термінів, їх адаптація та визначення географічних меж. Офіційна назва Польщі у першій половині XVI ст. – Польське королівство. Це держава під владою династії Ягеллонів, яка утворилась після укладання Кревської унії з Великими князівством Литовським у 1385 р. і проіснувала до Люблінської унії 1569 р. на основі персональної унії двох країн, але за умови збереження в кожній з них владних інституцій та незалежності [396, с. 56–58]. Її географічні межі охоплювали території сучасних держав Польщі, України, Білорусі, Молдови та Росії (Див. Додаток А). Спираючись на історіографічні традиції, використано такі назви: Польща, Польське королівство, королівство.

Територіальні рамки Угорщини – Угорського королівства, за часів правління Владислава II та Людовика II Ягеллонів значно відрізнялись від сьогоденішніх географічних меж країни і охоплювали сучасну Угорщину, Воєводину, Хорватію, Словаччину, частину України – Закарпаття, та частину сучасної Румунії – Трансільванію (Семигород) (Див. Додаток Б).

У дисертації вживається назва Чехія, хоча ці землі за правління Ягеллонів відомі також під назвою Чеське королівство, Богемія. До складу країни, окрім території сучасної держави Чехії, входили такі історичні регіони: Моравія, Сілезія, Верхні та Нижні Лужиці (Див. Додаток В).

У зв'язку з тим, що основний акцент у дисертації зроблений на політичному протистоянні Ягеллонів і Габсбургів, слід визначити підвладні їм території в період першої половини XVI ст. Це спадкові права на територію Священної Римської імперії германської нації, Австрію, німецькі Штирію, Каринтію та Тіроль, Іспанію та Португалію, разом з їхніми колоніями в першій половині XVI ст., Балеарські острови, Нову Гренаду, Нову Іспанію, Перу, Туніс; Нідерланди, Люксембург, Артуа, Франш-Конте, Неаполь, Сицилію, Сардинію, Ломбардію (Див. Додаток Г).

У роботі використовуються середньовічні чеські та угорські назви населених пунктів та міст – Пресбург чи Пожонь – сучасна Братислава; Буда – Будапешт; Константинополь – офіційна назва столиці Османської імперії, успадкована після падіння Візантійської імперії у 1453 р., у 1930 р. місто перейменовано на Стамбул; Брно Моравський – чеське місто Брно; Надьварад – румунське місто Орадя; Коложвар – румунський Клуж-Напока.

Зважаючи на залучення турків до угорського конфлікту в XVI ст., у роботі використовується прийнятий в історії дипломатії та теорії міжнародних відносин термін *Порта* або *Висока Порта*. Так називали у 1478 р. монументальну браму в Стамбулі, через яку входили до дільниці, де розташовувались головні органи влади та уряд Османської імперії. У XV ст. ця назва серед європейських країн набула метафоричного характеру і виступала як найменування уряду Османів на рівні султанської канцелярії, великого візира та дивана (вищий орган законодавчої та виконавчої влади в ісламських державах) [392, с. 924].

Для того, щоб відповісти на одне з основних питань дослідження – чи було Польське королівство складовою частиною загальноєвропейських процесів Раннього нового часу, потрібно спочатку дати визначення терміну *західний світ*. Під цим поняттям розуміється приналежність тієї чи іншої держави до

європейської цивілізації, її структур та системи цінностей [229, с. 53–55]. На думку польського історика А. Камінського, західний світ у першій половині XVI ст. являв собою «відчуття, породжене спільністю релігійного життя, універсалізмом інтелектуальних фундаментів і поширеністю латини», що додатково зміцнювалось подібністю інституційних структур і художніх смаків [159, с. 25]. До того ж, відчуття належності до єдиної наднаціональної спільноти підтримувалось постійними зовнішньополітичними зв'язками, політичними контактами та залученістю держав до загальноєвропейських конфліктів та системи міжнародних відносин. Західний світ в його тогочасному розумінні це єдина спільнота державних конгломератів, об'єднаних династичними зв'язками, католицькою релігією, латинською мовою, спільними культурними тенденціями та історичною традицією [229, с. 53–55].

Питання належності Польського королівства до західного світу пов'язано з тим, що сучасний світ базується на низці стереотипів. Наприклад, цілі регіони Європи ототожнюються з певною традицією та рівнем життя. Цей поділ не позбавлений політичного забарвлення, а скоріше на ньому ґрунтується [374, с. 649–651]. Витвором періоду Нового часу стала Центрально-Східна Європа як образ периферії [318, с. 16–17; 374, с. 649–651]. За визначенням дослідниці Є. Томпсон, поділи Речі Посполитої завершили процес колонізації Центрально-Східної Європи [170, с. 227]. Образ країн почав деформуватись під впливом світової історичної нарації великих імперських держав XVIII – XIX ст. (Німецької, Російської та Австро-Угорської), які створили міф про недолугість цілого регіону заради виправдання власної експансії [318, с. 27–29]. Саме тому, різке повернення на міжнародну арену ряду держав Центрально-Східної Європи після Першої Світової війни сприйнято неоднозначно [318, с. 27–29]. Остаточно поділ Європи на регіони з «особливим змістом» завершили геополітичні процеси, які відбувались після Другої світової війни [170, с. 230–234]. Дослідження епохи Раннього нового часу надає можливість простежити реальну «біографію» регіону та визначити ступінь його належності до західного світу та європейської цивілізації.

Період першої половини XVI ст. став перехідним етапом між Середньовіччям та Раннім новим часом. У цей час з'являлись нові терміни, іноді старі категорії набували нового змісту. Поняття західного світу ототожнювалось з середньовічним терміном *християнського (латинського) світу* [386, с. 17–19; 392, с. 424–426]. Він включав у себе країни Західної та Центрально-Східної Європи, населення яких сповідувало католицизм. Країни християнського світу об'єднані між собою не тільки віросповіданням, а й спільністю культурних традицій, наявністю єдиної універсальної мови – латини, та існуванням єдиного центру духовної влади – Святого Престолу, який мав безпосередній вплив на політичне життя. У цей час Європа сприймалась як певна християнська єдність під духовною зверхністю понтифіка і з універсалістською тенденцією до політичного об'єднання, очолити яке мав імператор Священної римської імперії.

У цей час на міжнародній арені антагонізмом християнського світу виступав *ісламський світ*. Метою воєнних кампаній турків стала ідея поширення та встановлення ісламської віри в Європі. Офіційна ідеологія Османської імперії визначала на державному рівні потребу постійного розширення власних територій [239, с. 77]. Завдяки релігійним принципам та імперській пропаганді турецькі піддані весь світ бачили як терен нефіксованих кордонів. Правителі, політики і воїни Османської імперії до війни 1683–1699 рр. вірили в ідею завжди *перемагаючого кордону*, основний зміст якої полягав у тому, що межі турецьких володінь будуть збільшуватись завдяки постійному просуванню кордону вперед [239, с. 77]. Така віра у власну потужність виникала завдяки попереднім військовим успіхам імперії та створювала ілюзію динамічності рубежів країни. Це, своєю чергою, ставало причиною того, що навіть наймиролюбніші султани ставали прибічники принципу «домінування ісламу» та «домінування війни», у іншому випадку, їм потенційно загрожувала можливість втратити влади чи навіть розпаду цілої імперії.

Одним з базових термінів є *ягеллонська ідея*. Це умовна назва, надана династичній політиці Ягеллонів XV–XVI ст. польськими істориками XIX ст. На думку дослідників, вона виступала в ролі польської державницької ідеології

Раннього нового часу, визначала бачення ролі країни в Європі та її кордонів [231, с. 508–510]. Після укладення Кревської унії в 1385 р. Польське королівство та Велике князівство Литовське об'єдналися під владою однієї династії Ягеллонів. Успішна зовнішня та династична політика Казимира IV Ягеллона стала причиною створення концепції федеративної держави [231, с. 486–493]. Вона полягає у приєднанні до Польщі, як головного центру, країн Центрально-Східної Європи на правах федерації, автономії місцевої адміністрації, рівноправності мов, релігійної толерантності, але за умови визнання панівної ролі католицизму [231, с. 492–497]. У рамках ягеллонської ідеї визначалась апостольська місія саме Польщі, як провідника західної цивілізації та її цінностей у регіоні [231, с. 492–497]. Протягом століть її зміст зазнав трансформації, що обумовлювало зміни не тільки певних концептуальних засад самої ідеї, а й територіального ареалу передбачуваної федерації.

Дослідження доби Раннього нового часу неможливе без урахування такої складової зовнішньої політики, як *династична політика* або *шлюбна дипломатія*. Вона виступала як інструмент затвердження різноманітних угод, союзних договорів, територіальних претензій та обґрунтування прав на королівську владу [164, с. 170–171]. У XV ст. у Європі з'являється ряд молодих династій – Валуа, Габсбурги, Ягеллони, тоді як старі династії часів Середньовіччя або зникають, або повністю втрачають своє панівне значення на міжнародній арені – П'ясти, Арпади, Віттельсбахи. Родинні зв'язки між старими та новими династіями створювали ілюзію континуїтету, спадковості влади, що надавало їй легітимності [164, с. 170–171]. З іншого боку, династична політика визначала вектори розвитку держав Європи періоду Раннього нового часу, виступаючи основною складовою міжнародних угод і закріплюючи не тільки союзні домовленості, а й територіальні претензії. У цей період династичні договори продовжували середньовічну традицію.

У роботі використовується також визначення *векторів зовнішньої політики* (*східний, західний*). Згідно з теорією міжнародних відносин це основні напрями діяльності держави у сфері міжнародної політики, які підпорядковують

внутрішню політику та її ресурси [185, с. 135]. Найпоширенішим визначенням векторів зовнішньої політики є їх окреслення та назва відповідно до географічного розташування «головної країни», тобто держави, яка стоїть у центрі уваги дослідження, і згідно з політикою якої відбувається розгляд тих чи інших подій у сфері міжнародних відносин [185, с. 135–137; 397, с. 202]. Зважаючи на географічне розташування Польського королівства та прийнятого в історичній науці умовного поділу Європи на Схід і Захід відповідно до культурного, релігійного та соціально-економічного розвитку країн регіону, наявні східний та західний вектори зовнішньої політики Польщі.

Під *західним вектором (напрям)* розуміються відносини королівства з країнами так званого латинського світу. Тоді як термін *східний вектор (напрям)*, позначає відносини Польщі з мусульманськими країнами (Османська імперія, Кримське ханство) та Великим князівством Московським, які згідно з уявленнями європейців того часу не належали до християнського світу, й, відповідно, до західного цивілізаційного кола [159, с. 25–27; 231, с. 73–77].

У період XV–XVI ст. одним з інструментів дипломатії були *з'їзди*. Це проведення спільних консультаційних зібрань, переговорів на рівні монархів, чи уповноважених від їхнього імені представників, з метою вирішення нагальних зовнішньополітичних завдань і проблем, розв'язання конфліктів, спірних питань між державами чи представниками однієї або різних династій, а також з метою укладання союзів [392, с. 932]. Поняття *з'їзд* бере свій початок за часів Середньовіччя, у період Нового часу стало основою для виникнення такого явища та поняття в дипломатії, як конгрес – зібрання, нарада з широким представництвом, переважно міжнародного характеру [392, с. 932].

Термін *вічний мир* використовується у дипломатії Раннього нового часу як визначення мирного договору між двома країнами на неокреслений період, частіше за все на час життя правителів двох держав або навіть їхніх дітей, що зобов'язує сторони до мирних відносин, не ведення між собою воєнних дій [385, с. 301]. Вічний мир не є союзним договором, не передбачав спільні воєнні кампанії чи координацію зовнішньої політики, або надання фінансової

допомоги. Цей вид договору характерний для країн Центрально-Східної Європи у відносинах з Османською імперією в період кінця Середньовіччя та Раннього нового часу. Він убезпечував європейські держави від турецької експансії, не викликаючи негативної реакції Риму в умовах проповідування католицизму, як єдиної релігії та визначення мусульманства, як одного з його головних ворогів. У Новий час в умовах інституалізації дипломатії та відмови від середньовічних принципів ведення політики на користь прагматичних інтересів держави цей вид договору зникає.

В умовах війни в Угорщині у першій половині XVI ст. в історіографії вживається поняття *народний король*. Цей термін введено наприкінці XIX ст. і використовується до сьогодні при описі та дослідженні подій 1526–1540-х рр. Народним королем називають трансільванського воєводу Яноша Заполья, якого обрали королем Угорщини одночасно з австрійським ерцгерцогом Фердинандом I Габсбургом у 1526 р. Отже, вживання цього терміну обумовлено необхідністю розрізнення Заполья і Габсбурга. Янош Заполья був вихідцем із угорської магнатської родини, як і Матяш Корвін, а не представником якоїсь династії, тому до нього застосовується традиційна назва народний король (тобто виходець з народу).

Комплексне використання принципів наукового пізнання та методів дослідження на визначеній термінологічній основі надало можливість всебічного аналізу, вивчення та розуміння принципів, особливостей, етапів та напрямів польської зовнішньої політики у першій половині XVI ст. та механізмів її формування у Центрально-Східній Європі в рамках міжнародних відносин західного світу.

***

Основою дисертації є використання широкого кола історіографії, неопублікованих і опублікованих джерел, які мають різноманітне походження. Аналіз історіографії продемонстрував фрагментарність вивчення питання особливостей формування зовнішньої та династичної політики Сигізмунда I у Центрально-Східній Європі. Залучення неопублікованих джерел та матеріалів з

різноманітних країн – Польщі, Чехії, Угорщини, Австрії, Німеччини та інших, дозволило вирішити поставлені в роботі дослідницькі завдання. Надало змогу всебічно висвітлити окреслену проблематику на основі зазначених принципів наукового пізнання та загальнонаукових і спеціально-історичних методів дослідження, які підкріплюються наявністю відповідного категоріально-понятійного апарату.

РОЗДІЛ 2

ЯГЕЛЛОНИ І ГАБСБУРГИ: БОРОТЬБА ЗА ВПЛИВ У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ (ПЕРША ЧВЕРТЬ XVI СТ.)

2.1. Ягеллони в умовах суперництва з Габсбургами (1507–1515 рр.)

У Європі XV ст. розпочались процеси глобальних змін на міжнародній арені, які пов'язувалися з розпадом традиційних систем Середньовіччя та внутрішніми трансформаціями у європейських країнах. Зароджувались нові політичні центри. У цей час у Центрально-Східній Європі відбулось становлення та посилення політичного впливу династії литовського походження – Ягеллонів.

Після згасання династії Люксембургів у 1437 р. країни регіону виявилися предметом династичних суперечок між Габсбургами і Ягеллонами, які були пов'язані родинними зв'язками. У результаті політичних перипетій корони Чехії та Угорщини, в яких існувала традиція виборності королівської влади, переходили від однієї монархії до іншої, про що свідчить почергове короткотривале правління як Габсбургів (Альбрехт II – 1437–1439 рр., Ласло IV або Ладіслав Постум – 1445–1457 рр.), так і Ягеллонів (Уласло I або Владислав III Варненчик – 1440–1444 рр.).

У цей час жоден із зазначених монархів не зміг закріпити позиції власної династії в центральноєвропейських королівствах, що стало причиною появи так званих народних королів [215, с. 95–96]. Монархів, обраних з кола національних еліт, як в Чехії – Іржи з Подебраду (1458–1471 рр.), так і в Угорщині – епоха Хуньяді (Янош – у період 1446–1458 рр. був регентом при малолітньому Ласло IV і фактично керував країною, а його син Матьяш Корвін у 1458–1490 рр. носив офіційний титул короля). У кінці XV ст. після смерті народних королів у Чехії та Угорщині питання приналежності влади постало з новою силою.

Титул Великого князя Литовського та польську корону в цей час носив Казимир IV Ягеллон (1440–1492 рр.), який був одружений на Єлизаветі Австрійській, доньці Альбрехта II Габсбурга герцога Австрії (1404–1439 рр.), короля Німеччини (1438–1439 рр.) і короля Чехії та Угорщини (1437–1439 рр.).

Супротивником Казимира IV у суперництві за володіння Чехією та Угорщиною виступав майбутній імператор Максиміліан I Габсбург – король Німеччини (1486–1519 рр.) та ерцгерцог австрійський (1493–1519 рр.).

У результаті вдалої династичної політики польський король зміг забезпечити трон Чехії та Угорщини за своїм старшим сином Владиславом II (1471, 1490–1506 рр.). Польську корону й титул Великого князя Литовського Казимир IV передав у спадок своєму сину Яну Ольбрахту (1492–1501 рр.), наступником якого були його рідні брати Олександр (1501–1506 рр.) та Сигізмунд I Старий (1506–1548 рр.). На початку XVI ст. Ягеллонам вдалось об'єднати під своєю владою усю Центрально-Східну Європу. Та, незважаючи на родинні зв'язки, на міжнародній арені сини Казимира IV не змогли сформуванати єдину династичну політику. Кожен з королів-Ягеллонів будував зовнішню політику згідно з власними амбіціями та нагальними потребами своїх королівств, при цьому, не враховуючи династичні інтереси. Це не тільки послаблювало позиції Ягеллонів у регіоні, а й часто ставало причиною протиріч та конфліктів між братами.

Яскравим приклад нехтування династичними інтересами та невміння проводити спільну політичну лінію стала ситуація, яка склалась навколо угорської корони після смерті Матяша Корвіна в 1490 р. Претензії на трон висунули позашлюбний син померлого монарха Янош Корвін, Максиміліан I Габсбург та брати Владислав і Ян Ольбрахт Ягеллони. У фіналі виборчих перегонів залишились тільки сини Казимира IV, кожен з яких заручився підтримкою частини угорської шляхти. Незважаючи на родинні зв'язки, Владислав та Ян Ольбрахт не змогли вирішити це питання мирним шляхом. Небажання йти на поступки зробили протиріччя між Ягеллонами настільки сильними, що стали причиною збройного протистояння. Переміг старший брат, коронували його 21 вересня 1490 р. під ім'ям Владислава (Уласло) II. У цей період між Польським та Угорським королівствами гостро постало питання васальної підпорядкованості князівства Молдавського. Його господарі в різні часи

складали присягу на вірність монархам обох країн, що пов'язувалося з пошуком союзників у боротьбі з Османською імперією [112, с. 119–121].

На початку XVI ст. не можна говорити про існування єдиної, скоординованої політичної лінії в рамках династії Ягеллонів. У цей час брати здійснили лише одну реальну спробу об'єднання зусиль у сфері зовнішньої політики шляхом переговорів у 1500 р. між королівствами Богемії, Угорщини та Польщі про можливість укладення союзу, до якого мали долучитись Рим, Франція та Венеціанська Республіка. Метою союзу визначено протистояння туркам у Європі. Реально він передбачав не боротьбу з Османами, а послаблення позицій династії Габсбургів [179, с. 478–479; 80, с. 478–452]. Незважаючи на довготривалі переговори і узгодження тексту договору, він так і не був ратифікований жодною з країн-учасниць. Єдиним результатом стало одруження Владислава II з Анною де Фуа де Кандаль, кузиною короля Франції Людовика XII Валуа в 1502 р.

Зміни у сфері династичної та зовнішньої політики між Ягеллонами відбулись у 1507 р. Після смерті Яна Ольбрахта в 1501 р. та його наступника Олександра Ягеллончика в 1506 р. титул Великого князя Литовського та корону Польщі успадкував молодший з синів Казимира IV, відомий під ім'ям Сигізмунда I (Старого). В 1506 р. під час виборчої кампанії кандидатуру Сигізмунда підтримував Владислав II та угорська шляхта. Це пов'язувалося з особистими відносинами між братами. У 1498 р. Владислав II запросив Сигізмунда до Угорщини і надав йому князівство Глогівське, а в 1500 р. Опавське. Впродовж 1499–1501 рр. майбутній польський король постійно перебував при королівському дворі Владислава II. Для Сигізмунда це був час набуття безцінного політичного та дипломатичного досвіду. Він був присутній на таємних нарадах та брав участь у засіданнях сейму [383, с. 543–545].

Під час перебування в Угорщині Сигізмунд Ягеллон зміг встановити міцні контакти з політичними діячами та представниками магнатських родин. Зокрема, з впливовою та багатою родиною Заполья, яка, як і майбутній польський король, притримувалась в цей час антигабсбурзьких настроїв і виступала за недопущення

представників австрійської династії до влади у країнах Центрально-Східної Європи [148, с. 292].

З обранням Сигізмунда I на польський трон угорська політична еліта сподівалася на початок послаблення впливу Габсбургів в регіоні та на підтримку у боротьбі з Османською імперією [60; с. 65–67]. Розрахунки угорської шляхти виправдались. Вже 28 травня 1507 р. підписано договір про співпрацю та оборону проти спільних ворогів між Польщею та Угорщиною. За своїм змістом він спрямовувався на стримування османської експансії та протидію Габсбургам. Слід зазначити, що заради зміцнення відносин всередині династії, Сигізмунд I погодився на відмову Польщі від претензій на князівство Молдавське на користь встановлення в ньому протекторату Угорщини [58, с. 6–8; 179, с. 497].

Незважаючи на укладення польсько-угорського договору, проблема вироблення спільного зовнішньополітичного курсу між представниками династії Ягеллонів продовжувала існувати. Це пов'язано з низкою чинників. Польське королівство та Велике князівство Литовське з 1385 р. пов'язані між собою персональною унією та рядом актів від 1401 р., 1413 р., 1432–1433 рр. Згідно з їхніми умовами країни мали єдиного виборного короля з династії Ягеллонів та зобов'язувались проводити спільний курс зовнішньої політики і надавати військову допомогу один одному, при цьому, до укладення Люблінської унії у 1569 р. за кожною з держав залишалось право на незалежність у внутрішньополітичних справах [397, с. 146–146].

З XV ст. Польське королівство було включене у зовнішньополітичну гру Великого князівства Литовського на Сході. Насамперед це протидія перманентним спустошливим набігам татар Кримського ханства, васально залежного від Османської імперії. Ситуацію ускладнювала не тільки потреба оборони земель, а й загроза спровокувати війну з султаном у разі широкомасштабної воєнної кампанії проти кримського хана зі сторони Ягеллонів. Зростала міць Великого князівства Московського, яке звільнилось від залежності Золотої Орди. Його правителі проголосили у своїй зовнішній політиці курс на

«збір земель руських» [365, с. 56–57], тобто висунули претензії на ті території, які після розпаду Київської Русі увійшли до складу Великого князівства Литовського.

У 1506–1507 рр. Сигізмунд I отримав у спадок від своїх попередників проблеми на східних кордонах Великого князівства Литовського. Окрім цього, на початку XVI ст. гостро постало питання відносин з духовно-лицарським орденом тевтонців, яким належали пруські землі. У 1410 р. Великий князь Литовський і польський король, засновник нової династії Ягайло (Владислав II) здобув блискучу перемогу над хрестоносцями під Грюнвальдом. На жаль, він не використав результатів цієї битви у політичній площині і залишив за великим магістром ордену незалежність, що стало причиною небажання тевтонців складати васальну присягу польським королям у наступний період.

За часів правління сина Ягайла Казимира IV тевтонське питання стало причиною початку Тринадцятирічної війни (1454–1466 рр.), яка завершилась перемогою Польщі і укладенням Торунського миру 1466 р. За його умовами підтверджено акт інкорпорації Королівської Пруссії, виданого у 1454 р. До Польщі мали повернутися захоплені в попередній період Помор'я Гданське, земля Хелмська разом з містами Торунем, Ельблонгом і Мальброком. Східна частина держави хрестоносців визначалась ленно залежною від польської Корони [397, с. 52–53].

Незважаючи на умови миру, великий магістр ордену Фрідріх Саксонський (1498–1510 рр.) та його наступник Альбрехт Бранденбург-Ансбахський Гогенцоллерн (1511–1568 рр.) не бажали визнавати політичну перевагу Польщі та виконувати умови договору 1466 р. У своїх сепаратистських настроях Тевтонський орден заручився підтримкою німецьких князів та могутньої династії Габсбургів, які чинили опір посиленню Ягеллонів та включенню Пруссії до складу Корони, вважаючи її німецькою землею. Тевтонський орден виступав як постійна загроза на кордонах королівства та виглядав зняряддям міжнародного тиску на Польщу зі сторони її західних сусідів – династії Габсбургів. Напруженість відносин з Орденем стала причиною чергової війни у 1519–1521 рр. У 1525 р. конфлікт був вичерпаний після прийняття великим магістром

лютеранства. Це спричинило втрату протекції зі сторони імператора та папи римського і підштовхнуло Альбрехта Гогенцоллерна скласти васальну присягу Сигізмунду I, надавши Пруссії статус світського князівства [132, с. 220–222, 225].

Угорське королівство за часів правління Владислава II, як і Польща, на півночі межувало зі Священною римською імперією германської нації під егідою Габсбургів. На південних кордонах країна зіткнулась з наростаючою міццю Османської імперії та її наступом на європейські території. Панування Владислава II це час тридцятирічної персональної унії між Чехією та Угорщиною. При цьому, позиції короля Ягеллона виглядали досить слабкими в обох державах. Це зумовлювалося тим фактом, що Владислав II був не надто обдарованим політиком. Наприклад, він так ніколи і не зумів вивчити угорську мову, що автоматично, ще під час сходження старшого з синів Казимира IV на трон, налаштувало вороже частину шляхти проти нього [92, с. 318; 179, с. 302–303].

Про політичну некомпетентність монарха згадується в тогочасних хроніках, де Владислав II зображений апатичним та недалекоглядним правителем. На позначення короля вживались слова «віл», «осел», «тьмянний», а також прізвисько «rex bene» (король добре) [126, с. 356]. Виникнення такого прізвиська зумовлене тим, що у нього зовсім не було політичних амбіцій. Натомість завжди був готовий відповісти «добре» на будь які претензії шляхти щодо посилення власних позицій в країні [179, с.298–299]. Це автоматично послаблювало королівську владу та ставало причиною все більшої децентралізації держави. Таке зневажливе ставлення підлеглих до короля демонструє повну відсутність не тільки реальної влади та впливу в країні, а й авторитету серед своїх підданих.

Початок правління Владислава II в Угорщині став кінцем всіх досягнень його попередника Матяша Корвіна. Магнати та шляхта, наділені за часів Середньовіччя, як і польська шляхта, значними привілеями, опиралися централізації влади та зміцненню позицій короля, на що в основному спрямовувалися реформи Хуньяді. Однією з причин обрання слабохарактерного Владислава II стало небажання шляхти бачити на угорському троні сильного монарха. У момент коронації старшого з синів Казимира IV його змушено

підтвердити права шляхти [215, с. 108–110]. Позиції Владислава II погіршувались і тим, що, на відміну від свого молодшого брата Сигізмунда I, він не вмів балансувати між інтересами середньої шляхти та магнатів, використовуючи їх протиріччя на свою користь. Це призвело до постійної політичної боротьби всередині угорської шляхти, що своєю чергою тільки посприяло поглибленню наростаючої кризи в обох країнах. За відсутності сильної особистості короля кожна зі сторін шукала підтримки з інших джерел, зокрема серед потужних сусідів – Польщі та Священної римської імперії. Частина магнатів на фоні кризових явищ поступово укріплювалась на думці, що в основі їх майбутнього добробуту є потреба підтримати інтереси династії Габсбургів в Угорщині.

Середня та дрібна шляхта, яка згуртувалась навколо магнатської родини Заполья, навпаки виступала проти втручання австрійської династії в угорську політику та бачила майбутнє країни в союзі з Польщею. Метою цього політичного угруповання стало надання повноти влади станам і запобігання можливості коронації Габсбургів на трон Угорщини. У результаті в 1498 р. під час сейму проголошено створення «національної партії» на чолі з трансільванським воєводою Стефаном Заполья та канцлером Іштваном Вербеци. Вони обрали курс на союз із Польщею та Францією [140, с. 148; 215, с. 110–112]. Остання під проводом династії Валуа з кінця XV ст. стала головним супротивником Габсбургів у боротьбі за політичну гегемонію в Західній Європі. Проявом цього стала серія збройних конфліктів на території Апеннінського півострова, так звані в історіографії Італійські війни.

Після смерті Стефана Заполья у 1499 р. «національну партію» очолив його син Янош, який успадкував титул трансільванського воєводи та родинні маєтки. Політична програма молодого магната скеровувалася на укріплення країни за рахунок власних сил. Це зробило його популярним серед шляхти. З'явилися пропозиції висунути Яноша Заполья на угорський трон після смерті старіючого Владислава II, який не мав на той момент нащадків [126, с. 355–356].

Посилення позицій трансільванського воєводи викликало сильне занепокоєння Владислава II, який розпочав шукати шляхи зміцнення власного

авторитету в державі. У попередній період король Чехії та Угорщини неодноразово звертався за підтримкою до Габсбургів, в результаті чого підписано договір від 1491 р., який мав забезпечити в майбутньому право імператорської династії на корони обох держав шляхом шлюбних домовленостей.

У 1505 р. укладено новий договір з Габсбургами. Владислав II обґрунтовував це перед своїми підданим потребою оборони країни від Османів. Це викликало спротив більшості угорської шляхти, яка наполягала на ануляції умов договору. Під час роботи сейму вони навіть погрожували королю позбавити його трону та віддати корону Яношу Заполья, про що згадується в особистій переписці магнатської родини [57, с. 271–272]. В таких умовах угорський сейм у 1505 р. прийняв постанову, згідно з якою всі попередні угоди з Габсбургами вважались недійсними, а в разі смерті Владислава II і не залишення ним нащадків, шляхта мала право обрати короля угорця за національністю [57, с. 271–272].

Максиміліан I Габсбург відреагував на рішення сейму війною. Імператор вторгся в Угорщину в 1506 р. Проте Габсбурги не змогли дійти до столиці Буди та захопити значну територію країни, окрім окупації ними регіону Сілезії. 20 березня 1506 р. Владислав II з метою припинення війни підписав нову угоду з Максиміліаном I. Згідно з її умовами молодший онук імператора ерцгерцог австрійський Фердинанд Габсбург мав одружитись з дочкою Владислава II Анною, якій на той момент було лише три роки. У разі смерті Анни, але за умови народження іншої дочки в угорського короля, шлюб мав відбутись з нею. У випадку народження у Владислава II сина він мав одружитись з онучкою імператора Марією Габсбург [57, с. 272–273]. Фактично це підтверджувало попередні домовленості від 1491 та 1505 рр.

Ця угода знов викликала супротив угорської шляхти, яка змусила короля оголосити імператору війну. Воєнні дії не мали затяжного характеру. Народження у короля Владислава II сина Людовика та брак коштів на ведення війни у Максиміліана I змусили їх піти на взаємні поступки. 12 листопада 1507 р. підтверджено попередній договір 1506 р., однак з однією відмінністю, адже той містив таємний пункт. Відповідно до нього, у разі передчасної смерті

Владислава II імператор призначався опікуном його дітей [119, с. 233–234]. Угода була вкрай не вигідною і фактично забезпечувала Габсбургам володіння Чехією та Угорщиною в найближчий час.

Після підписання договору з Габсбургами позиції Владислава II в країні ще більше ослабли. Магнати, які фактично керували Угорщиною, шукали всіх можливих шляхів для нівелювання габсбурзького впливу та унезалежнення країни, що в цей час повністю збігалось із зовнішньополітичними прагненнями польського короля. На початку свого правління Сигізмунд I на міжнародній арені обрав тактику досягнення бажаних цілей шляхом ведення активної династичної політики та маневрування замість прямих воєнних зіткнень. З одного боку, небезпека розширення впливу Габсбургів та можливість втрати Ягеллонами корон Чехії та Угорщини на їх користь. З іншого, загроза захоплення влади магнатами підштовхнули польського короля до активізації власної політики в цьому напрямі.

Існувала потреба зміцнення позицій ягеллонської династії у Центрально-Східній Європі шляхом посилення політичного впливу Владислава II у підвладних йому країнах. З цією метою Сигізмунд I розпочав переговори з родиною Заполья щодо можливості укладання шлюбу з рідною сестрою лідера «національної партії» трансільванського воєводи Барбарою Заполья. Про це польський король написав у листі до Владислава II [58, с. 61–64]. Цей шлюбний союз, на думку Сигізмунда I, мав вирішити конфлікт між частиною магнатів та Владиславом II. Забезпечити останньому підтримку угорської шляхти та усунути можливість скинення з трону Ягеллона Яношем Заполья та його прибічниками [58, с. 61–64].

Джерела, у «Актах Томіціана», свідчать про те, що імператор Максиміліан I, дізнавшись про шлюбні плани польського короля у 1511 р., надіслав посольство до Кракова на чолі з австрійським придворним Єжи Стерцем. Метою місії, згідно з урядовою кореспонденцією, було схилення Сигізмунда I до відмови від шлюбних планів в обмін на пропозицію руки однієї з італійських принцес [59, с. 12–13]. Відповідь польського короля на посольство імператора

містила відмову з посиланням на вже укладені з угорськими магнатами домовленості [59, с. 12–13].

Негативні результати посольства Єжи Стерца у Кракові змусили Максиміліана I підійти до проблеми з іншого боку. Імператор вирішив запобігти шлюбу польського короля шляхом тиску на Владислава II, через представників прихильних до Габсбургів угорських урядовців і курфюрстів Бранденбурзького та Саксонського [59, с. 59–61]. Максиміліан I погрожував не тільки погіршенням відносин з династією Габсбургів, можливою війною, розірванням всіх попередніх домовленостей, а й втратою Владиславом II корони шляхом придворного перевороту і зайняття трону Яношем Заполья [59, с. 59–61]. Можливість захоплення влади родиною Заполья спричинила посилення паніки у Владислава II. Зокрема, угорський король різко змінив свою позицію щодо шлюбу брата та дочки трансільванського воєводи і розпочав вмовляти Сигізмунда I відмовитись від подружніх планів чи принаймні відкласти їх хоча б на рік [59, с. 56–58]. На ці пропозиції польський король відповів рішучою відмовою [59, с. 56–58].

Дня 2 грудня 1511 р. у Буді за посередництва польського посла королівського секретаря Петра Томицького укладено шлюбний контракт між Сигізмундом I та родиною Заполья, за умовами якого монарх мав одружитись на дочці трансільванського воєводи Стефана шістнадцятирічній Барбарі Заполья [59, с. 179]. Головною метою договору стали не шлюбні домовленості, а укладення союзу між Ягеллонами та родом Заполья [85, с. 50–51]. Це пункт другої таємної частини шлюбної угоди, згідно з якою Сигізмунд I брав «під свою опіку Яноша та Єжи Заполья та всю їхню родину, з усім добром та маєтностями та спадковими правами та зобов'язувався захищати їх від ворогів» [85, с. 50–51]. Родина Заполья, своєю чергою, гарантувала допомогу Ягеллонам у боротьбі з їхніми ворогами [85, с. 50–51]. Договір 1511 р. автоматично включав в себе зобов'язання зі сторони магнатів не тільки щодо Сигізмунда I, а і його брата Владислава II. Хоча в документі доволі нечітко сформульовано, проти яких саме ворогів мали боронити сторони одна одну, однак очевидним є його

антигабсбурзький зміст. Саме тому укладач «Актів Томіціана» С. Гурський, секретар Петра Томицького, у своїх коментарях до цієї угоди (містяться на полях документа) зазначив, що в шлюбі з Барбарою Заполья Сигізмунд I мав за мету зміцнення політичних позицій Владислава II в Угорщині. Це вдалося досягнути, хоч і на короткий проміжок часу [59, с. 1–3].

Офіційне укладення шлюбу відбулось 7 лютого 1512 р. в Кракові. Наступного дня, Барбару Заполья короновано на польський трон. Вже незабаром, 19 лютого цього ж року ратифіковано таємну складову шлюбного контракту [59, с. 1–3]. Незважаючи на можливості, які відкривались перед Ягеллонами завдяки встановленню міцних родинних зв'язків з найвпливовішою родиною Угорщини, Владислав II не тільки не зміг з них скористатись, а й не хотів прийняти факту одруження брата [58, с. 59–62].

Логічним продовженням після укладення шлюбу з Заполья зі сторони Габсбургів стали погрози слабовольному угорському королю розірвати всі попередні домовленості [57, с. 329–330]. Причини гніву імператорського дому були дуже простими – це безсилля і небажання посилення Ягеллонів. Слід зазначити, що страх втрати корони Владиславом II підіграли події 1512 р., коли Янош Заполья, відчуваючи за собою підтримку Сигізмунда I, направив пропозицію угорському королю, яку підтримувала значна частина шляхти одружитись з його донькою Анною Ягеллонкою [57, с. 329]. У цих намірах Владислав II побачив виключно претензії магната на корону, що ще більше штовхало його на сторону Габсбургів.

У таких умовах Сигізмунд I вирішив надіслати нове посольство до Буди з метою детального роз'яснення причин укладення союзу з родиною Заполья та перспектив співпраці заради подальшої координації спільних дій у сфері зовнішньої політики [148, с. 293]. Враховуючи делікатність ситуації, у 1512 р. до Буди направлено королівського секретаря, довірену особу польського короля Петра Томицького, який вже перебував в Угорщині з дипломатичною місією у 1510 та 1511 рр. Згідно з інструкціями, датованими від 20 березня 1512 р. офіційною метою його місії визначалося вирішення торговельних питань між

Польщею та Угорщиною і залагодження проблем безпеки, фінансових умов перетину купцями територій Прикарпаття та Трансільванії [59, с. 53–56].

Після цього, відповідно до королівських розпоряджень, Петро Томицький мав просити угорського монарха про приватну аудієнцію, яка носила б таємний характер. Згідно з інструкціями виступ посла щодо торговельних питань мав приховати від Габсбургів справжню мету польської місії. Зокрема, під час другої аудієнції у Владислава II посол Сигізмунда I мав запевнити угорського короля, що шлюб з Барбарою Заполья укладено з метою зміцнення його позицій в країні. У світлі цього польський король наголошував на потребі примирення Владислава II з родиною Заполья та об'єднанні з ними в один політичний табір [59, с. 56–58].

Польський король просив у брата протекції для братів Барбари Заполья та застерігав проти зазіхань Габсбургів на чеську та угорські корони. Сигізмунд I наголошував на непоправній шкоді договорів з австрійської династією, а особливо пункту угоди 1506 р. про право опіки та регентства Максиміліана I над дітьми Владислава II [59, с. 56–58]. В Архіві Давніх актів у Варшаві міститься лист Сигізмунда I, адресований Владиславу II і переданий через Петра Томицького. У ньому зазначено, що це велика помилка, «коли раз німців пустити до країни, то вже ніколи їх не виженеш, потрібно брати це до уваги, аби за солодкі речі та обітниці, потім сильно не поплатитись» [10; 11]. Тут же польський король звернувся до брата з пропозицією провести спільний з'їзд Ягеллонів і Заполья для вироблення єдиної політичної стратегії [10; 11]. Цей з'їзд Сигізмунд I пропонував організувати якомога швидше в форматі особистої зустрічі у Брні Моравському [10; 11].

Завдяки детальному звіту Петра Томицького про перебіг його місії в Угорщині, складеному в Кракові після прибуття з Буди, відомо, що на другій таємній аудієнції у Владислава II польське посольство прийнято доволі прохолодно [59, с. 59–62]. Король взагалі намагався відтягнути час особистої зустрічі з дипломатом. До того ж, Владислав II відкинув усі пропозиції брата і наголошував на потребі порозуміння з Габсбургами. Саме в них відтепер він вбачав опору своєї влади, а не в магнатській родині, яку взагалі вважав

найбільшою загрозою своєму пануванню [59, с. 59–62]. Слід зазначити той момент, що згідно звіту Петра Томицького, під час другої аудієнції був присутній також один з радників угорського та чеського короля Стефан Бродерік, який стояв на прогабсбурзьких позиціях, більше того отримував пенсію від Максиміліана I [59, с. 59–62]. Цей факт ще раз засвідчував відхід Владислава II від політики протисояння імператорській династії та вплив на нього магнатів прихильних до Габсбургів.

На пропозицію проведення з'їзду у Брні Моравському угорський та чеський король дав послу Сигізмунда I досить нечітку відповідь, наголосивши, що наразі не може і не має часу на особисту зустріч з братом. Він аргументував свою позицію часом наближення проведення сейму в Угорщині і запропонував поки що вирішувати всі питання через послів [59, с. 59–62]. Паралельно з цими подіями на початку 1513 р. до Буди від імені імператора надісланий з посольством один з найкращих дипломатів Габсбургів Іоганн Куспініан. Метою його місії стало укладення шлюбів згідно з попередніми домовленостями між дітьми Владислава II та онуками Максиміліана I. Імператор намагався закріпити власні позиції та унунути польського короля від чеських та угорських справ.

У 1513 р. відносини між Максиміліаном I та Сигізмундом I ще більше погіршилися. Імператор розпочав широкомасштабну дипломатичну кампанію проти Польського королівства, надсилаючи своїх послів до Данії, Великого князівства Московського, Пруссії, німецьких курфюрстів та князівства Молдавського з метою створення антипольської ліги [60, с. 184–185]. Ситуацію ускладнювало те, що з 1512 р. королівство брало участь у черговій московсько-литовській війні. У липні 1514 р. після зради литовського князя руського походження Михайла Глинського московськими військами зайнято Смоленськ. У день, коли до Кракова надійшла звістка про захоплення міста Василієм III, Сигізмунд I надіслав лист Владиславу II, в якому просив брата допомогти схилити імператора на свій бік, бо саме Максиміліан I є «причиною всіх нещасть Польщі, які на неї навалилися. Він підбуриє і тевтонців і московитів, через свою незбагненну ненависть до поляків» [60, с. 153–155]. Польський король

підкреслював, що Ягеллони мають об'єднати зусилля, в іншому випадку втратять «всі свої мастки, династичні права та корони на користь все більш сильної та жадібної до влади імператорської родини» [60, с. 153–155].

У той же час тривав польсько-тевтонський конфлікт, який винесено на розгляд П'ятого Латеранського собору. Останній не міг бути об'єктивним, про що добре знали у Кракові, враховуючи відданість Апостольської столиці Габсбургам у той період. Це пов'язано з тим, що папа римський Юлій II (1503–1513 рр.) обранням на престол завдячував підтримці імператора. До того ж, головною метою його політика стало об'єднання італійських земель та централізація папської влади, спираючись на сили Габсбургів, що мало витіснити французів з Італії та завершити війни в регіоні.

В результаті, собор прийняв скандальну постанову, адресовану Сигізмунду I, згідно з якою король мав з'явитись на папський двір особисто і надати пояснення щодо своєї «антихристиянської діяльності» проти духовного католицького Тевтонського ордену [60, с. 188–190]. Тільки дипломатичний хист польського представника в Римі примаса Яна Ласького уберег польського монарха від принизливої ситуації та церковного суду.

У 1514 р. Польське королівство опинилось не тільки в стані війни, а й наštтовхнулось на систематичні спроби Габсбургів знищити його авторитет на міжнародній арені. Очевидним є те, що політика імператора це відповідь на угорську та пруську політику Сигізмунда I та спроби закріпити власні династичні інтереси у Центрально-Східній Європі. Польський король добре розумів, що без примирення з Максиміліаном I він приречений на ведення масштабної війни вздовж майже всіх своїх кордонів, про що писав у листах до Владислава II [60, с. 213; 38]. Основною метою політики імператора в 1514 р. стала повна блокада Польщі на міжнародній арені, визнання власної зверхності над Тевтонським орденем та зламання політичної активності Сигізмунда I.

За таких умов здавалось, що миру з Габсбургами Польща зможе досягти лише шляхом грандіозних поступок і повного підпорядкування своєї політики імператорській волі, зрікшись паралельно всіх претензій на корони Чехії та

Угорщини. Ситуація змінилась у другій половині 1514 р., коли 8 вересня польсько-литовські війська здобули блискучу перемогу над силами Великого князівства Московського під Оршею. Хоча це не повернуло Короні Смоленськ, але зміцнило положення Польщі на міжнародній арені, відновивши її авторитет. Перемога використана польською дипломатією для пропаганди військової могутності королівства та популяризації його образу борця з невірними та схизматиками [60, с. 1–12]. Водночас був розкритий таємний союз Великого князівства Московського з Габсбургами та їхні плани створити антипольську лігу [21; 60, с. 213]. При всіх європейських королівських дворах продемонстрована дволикість та нещирість Максиміліана I. Адже він, закидаючи Сигізмунду I антихристиянські дії щодо Тевтонського ордену через представників П'ятого Латеранського собору, сам уклав мир проти католицького короля зі схизматиками «в часи, коли тільки Польща та Угорщина ставали на шляху просування Османської імперії» вглиб Європи [21; 60, с. 181–188]. Така відверта демонстрація не могла не вплинути на ставлення до Габсбургів вже нового папи Льва X (1513–1521 рр.), що автоматично послабило тиск Риму на Сигізмунда I у пруському питанні. На відміну від свого попередника, Лев X намагався протистояти все більш зростаючому політичному впливу Габсбургів в Європі, що в першу чергу загрожувало автономії папської держави. Він навіть понововив союзні переговори з Францією. При цьому, новий папа чітко розумів загрозу з боку Османської імперії, експансіоністські прагнення якої сягали європейських територій та бажання панування на Середземному морі.

Після перемоги польсько-литовських військ під Оршею понтифік у листах до Сигізмунда I заявив, що саме в його постаті бачив лідера нового хрестового походу і тому наказував великому магістру Альбрехту Гогенцоллерну скласти васальну присягу [24; 54; 60, с. 323].

Марними виявились спроби Максиміліана I створити широку антипольську коаліцію під час з'їзду в Копенгагені (Данія) у 1514 р. Великий магістр Лівонського ордену відмовився виступати проти Сигізмунда I, посиляючись на економічні та військові проблеми. Посли німецьких князів Бранденбурзького та

Саксонського прибули на з'їзд взагалі лише заради присутності та відповідно до своїх інструкцій не мали жодного права підписувати договори [181, с. 145–146]. У цій ситуації король Данії Крістіан II теж зволів ухилитись від входження до союзу, говорячи про свою згоду тільки за умови участі німецьких князів [181, с. 145–146].

У кінці 1514 р., незважаючи на бажання Василя III укласти широкий союз проти Польщі, навіть сам ініціатор ліги Максиміліан I висловлював свою незацікавленість цією ідеєю, що пов'язано з шансом укладення договору з самим Сигізмундом I. Події 1514 р. дозволили польському королю вести переговори з Габсбургами на рівних, при тому залишаючи за собою право проведення незалежної зовнішньої політики. Окремо слід зазначити, що події в Угорщині вплинули на рішення щодо початку переговорів між Габсбургами та Ягеллонами [148, с. 293].

Зокрема, у 1514 р. папа Лев X оголосив про початок проведення нового хрестового походу проти Османської імперії, провідником якого мало стати Угорське королівство. Організація походу покладалася на угорського примаса – голову церкви, Томаша Бакоца [126, с. 347–349]. На його заклик боротьби з невірними у країні зібралося близько вісімдесяти тисяч людей, переважно селян. Уже на початку травня 1514 р. в таборі хрестоносців почали усвідомлювати загрозу, адже кількість озброєних селян значно перевищувала кількість шляхти. 23 травня того ж року Владислав II, слідуючи за порадами свого оточення, зважаючи на небезпеку повстання, видав наказ, оголошений примасом Бакоцим про скасування хрестового походу та відкликання всіх закликів участі в ньому. Тим, хто вже зібрався, наказано йти походом у Хорватію та боронити ті території перед турками [126, с. 353–354]. Королівська постанова сприйнята учасниками хрестового походу як зрада. Вони згуртувались довкола дрібного шляхтича Дожи і підняли повстання проти шляхти, відоме в історіографії під назвою селянської війни [126, с. 353–354; 339].

Незважаючи на те, що в середині липня 1514 р. повстання Дожи придушено, все ж воно відіграло колосальні наслідки. По-перше, селянський виступ приніс з

собою демографічні, економічні та військові втрати, які стали руйнівними для слабкої та розхитаної постійними кризами Угорщини. По-друге, повстання продемонструвало повну нездатність країни організувати не те що хрестовий похід, а взагалі навіть власну оборону від османського наступу. По-третє, подолати повстанців вдалось лише силами магнатської армії Яноша Заполья, що значно зміцнило його позиції в країні та авторитет серед шляхти, зробивши з трансільванського воєводи героя [126, с. 347–349].

Приголомшливий крах ідеї хрестового походу сприяв усвідомленню Апостольської столиці того, що турків Європа зможе здолати тільки силами Польського королівства [60, с. 142–143]. Для Габсбургів повстання Дожи і піднесення Яноша Заполья в Угорщині поставили під пряму загрозу їхні претензії на корону. Владислав II відверто боявся перевороту в Угорщині та захоплення влади трансільванським воєводою, який не приховував своїх прагнень на корону, а після повстання Дожи користувався підтримкою шляхти, авторитетом в країні та мав сильну боєздатну армію.

Всі ці події стали причиною того, що з початком 1515 р. кожна зі сторін, як Габсбурги, так і Ягеллони, потребували нормалізації відносин. В якості виходу з цієї ситуації вирішено провести спільний з'їзд трьох монархів неподалік австрійського замку Траутмансдорф під Віднем: короля Польщі та Великого князя Литовського Сигізмунда I Ягеллона, короля Чехії та Угорщини Владислава II Ягеллона та імператора Священної римської імперії германської нації Максиміліана I Габсбурга. В історіографії він відомий під назвою Перший Віденський конгрес 1515 р. [180]

Кожен з учасників віденської зустрічі мав власні цілі та інтереси. Владислав II – зміцнити свої позиції в Угорщині через поріднення з Габсбургами та очікував від них допомоги в боротьбі проти Османської імперії. Максиміліан I через укладення шлюбних домовленостей міцно пов'язати свою династію з угорською гілкою Ягеллонів, забезпечивши австрійському дому право наслідування трону Чехії та Угорщини. Сигізмунд I намагався за рахунок маніпуляцій щодо шлюбних угод нормалізувати відносини з імператором,

розірвати його союз з Москвою та принагідно заручитись допомогою в опануванні Пруссією.

Офіційним результатом з'їзду стало підписання договору між монархами 20–22 липня 1515 р. Він містив п'ять пунктів, останній з яких був таємним і тому не зачитувався для широкого загалу габсбурзьким дипломатом Іоганном Куспініаном [84]. Іоганн Куспініан у власній автобіографії детально виклав свою промову під час завершення Віденського конгресу в 1515 р., в якій, на відміну від тексту договору, опрацьованого М. Догелем, не має навіть згадки про п'ятий пункт або ж його зміст [80, с. 171–177; 84]. Згідно з першими трьома пунктами постанови Першого Віденського конгресу визначені шлюбні домовленості та права наслідування. Фактично, це передшлюбна угода дітей Владислава II Людовика, Анни Ягеллонів та онуків імператора Марії, Карла, Фердинанда Габсбургів, яка підтверджувала попередні угорсько-австрійські домовленості 1491, 1505 і 1506 рр.

Постанова передбачала, що Людовик мав укласти шлюб з Марією Австрійською, а Анна стати дружиною Карла або Фердинанда Габсбурга впродовж року [80, с. 175–177; 84; 120, с. 5–8]. Невизначеність нареченого для доньки Владислава II пов'язана з бажанням угорської сторони бачити в цій ролі саме Карла Габсбурга, який мав унаслідувати імператорський титул. Однак Максиміліан I вже пов'язав себе зобов'язаннями щодо цього онука і тому активно пропонував кандидатуру Фердинанда Габсбурга. При цьому імператор боявся одруження Анни Ягеллонки та трансільванського воєводи Яноша Заполья, тому швидко, ще під час роботи конгресу, організував заручини, на яких одного зі своїх онуків представляв він сам [84; 120, с. 5–8]. У цьому ж пункті прописане питання опіки над малолітнім сином Владислава II Людовиком у разі передчасної смерті короля. Визначено, що регентами призначались Сигізмунд I та Максиміліан I. Питання регентства повстало під час проведення конгресу через стан здоров'я чеського та угорського короля, який постійно погіршувався, а хвороби та приступи Владислава II ставали все частішими [84; 120, с. 5–8].

У четвертому пункті Віденської угоди 1515 р. проголошено встановлення «дружніх та сердечних відносин і союзу» між Максиміліаном I та Сигізмундом I, «забуття всіх розбіжностей і кривд» [80, с. 175–177]. З автобіографії імператорського посла ми дізнаємось, що затверджено «...щирі і непорушні згоду, приязнь, єдність і взаєморозуміння, перемир'я вічне й нерозривне», які є запорукою «взаємної допомоги й оборони проти будь-яких супротивників, а особливо проти невірних і на згубу майбутнім ворогам» [84, с. 8]. Фактично, це спільна організація оборони проти турецької експансії в Європі. В умовах Італійських війн для Габсбургів та конфліктів Ягеллонів з Великим князівством Московським і Тевтонським орденом цей пункт убезпечував кордони держав-учасниць. Тут же прописана очікувана польським королем позиція імператора щодо пруського питання. Зокрема, Максиміліан I визнавав умови Торунського миру 1466 р., взяв зобов'язування не підтримувати Тевтонський орден в його антипольській діяльності, не заважати новому магістру ордену Альбрехту Гогенцоллеру скласти присягу на вірність Польщі та скасувати декрети, видані рейхстагом, про блокаду польських міст Гданська та Ельблонга на Балтиці [60, с. 410–412; 80, с. 173–175; 20]. Польсько-тевтонський конфлікт передбачалось вирішити за допомогою двох арбітрів – короля Владислава II та імператора Максиміліана I, що мало гарантувати позитивне рішення для Польського королівства [60, с. 410–412; 80, с. 173–175; 20].

П'ятий пункт угоди 1515 р., що мав таємний характер і проголошував від імені Максиміліана I сина Владислава II Людовика Ягеллона «головним вікарієм Священної римської імперії германської нації» та визначав за ним право наслідування імператорського престолу, в разі згасання габсбурзької династії по чоловічій лінії [80, с. 175–177]. Нерозголошення цього пункту пояснювалось небажанням Габсбурга викликати обурення німецьких князів. Саме зазначена постанова віденських домовленостей часто викликає суперечки серед істориків. Відповідно до німецьких законів Максиміліан I не мав права призначати наступників, тому що імператорська корона виборна. Дослідники часто докоряють Ягеллонам незнанням законів імперії та слабкістю їхньої дипломатії

(Х. Андікс, М. Бобжинський, М. Богука, Б. Картледж, Л. Коланковський, Я. Смолуха, Х. Ліске та ін.) [189; 275; 254; 186; 331; 176; 200]. Прийняття Людовика Ягеллона до «імператорської родини» розцінювалось цими істориками як повна фікція зі сторони Габсбургів. П'ятий пункт насправді є дуже суперечливим за своїм змістом, але говорити про «повну фікцію» тут неможливо. По-перше, Владислав II, як і його син Людовик, будучи чеським королем, мав право голосу та право висунення власної кандидатури на імператорський трон як один з електорів, зважаючи на постанови «Золотої були». У разі згасання габсбурзької династії та попередньої адаптації до неї Людовика, він міг би мати реально більше шансів на виборах, створюючи ілюзію континуїтету влади та спадковості між династіями. По-друге, цей пункт скоріш за все представляв певну відповідь, жест зі сторони Габсбургів на третій пункт угоди, за яким внаслідок згасання династії Ягеллонів Чехія та Угорщина мали відійти імператорській династії. Реально Ягеллони не розраховували та не мали причин підозрювати, що їх правління в цих країнах скоро завершиться через збіг непередбачуваних трагічних подій. Тому, п'ятий пункт віденської умови, як і домовленості щодо корон Чехії та Угорщини, у 1515 р. носили суто риторичний характер. Потрібно чітко усвідомлювати, що на момент проведення конгресу ці тези були лише виразом взаємної ввічливості.

Важливим моментом є те, що в 1515 р. шанси династій були рівними. На момент підписання договору Владислав II та Максиміліан I мали нащадків, тому приводів до зникнення однієї чи другої династії не існувало. З перспективи сьогодення результати договору 1515 р. стали фатальними для панування Ягеллонів в Чехії та Угорщині. З точки зору учасників Першого Віденського конгресу ці пункти здавались лише стандартними формулюваннями, успадкованими з часів Середньовіччя. Хоча саме їм судилось відіграти вирішальну роль у Ранній новій історії Центрально-Східної Європи. Тому, трактування домовленостей 1515 р. як повної поразки ягеллонської дипломатії серед деяких істориків, покладання провини на Сигізмунда I за втрату корон Чехії та Угорщини в майбутньому є не доцільним. Польський король не «продався за

миску сочовиць» імператору через свою «безвольність», «неамбітну політику», «невміння досягнути зисків», а тільки діяв в рамках тих реалій та обставин, які склались на момент проведення конгресу [176, с. 80; 178, 229–230; 252, с. 56–58; 329, с. 158–159]. Проаналізувавши поставлені перед початком Першого Віденського конгресу цілі та очікувані результати сторін, стає зрозуміло, що кожний учасник отримав те, чого прагнув. Саме тому, в питанні відносно позиції Сигізмунда I та польської дипломатії в 1515 р. слід погодитись з думкою історика К. Бачковського, згідно з якою польський король отримав максимум з цього конгресу та домогся всього можливого і в інтересах власної держави [179, с. 647].

Сигізмунд I у 1515 р. ніяк не міг вплинути на шлюбні рішення, які лише підтверджені під час з'їзду, але підготовлені попередніми домовленостями 1463, 1491, 1505, 1506 рр. Фактично, польський король діяв у тих рамках і умовах, які він отримав у спадок від діяльності попередніх королів. Зважаючи на міжнародну ситуацію, Сигізмунд I вважав конгрес засобом привернення імператора на свій бік і знищення будь якої можливості створити широку антипольську коаліцію, що йому безумовно вдалось. Польський король прагнув забезпечити мир на кордонах королівства і усунути небезпеку з боку імперії, чого досягнуто угодою 1515 р. Імператор більше не робив спроб укладення союзу з московським царем і не погрожував початком війни з королівством. Подальші відносини між польським монархом та імператором до самої смерті Максиміліана I у 1519 р. відрізнялись збалансованістю та встановили мир у регіоні.

Для Польського королівства результат конгресу лежав у правовій та політичній площині. Окрім стабілізації відносин з країнами-сусідами, об'єднання проти турків разом з імператором призвело до значного підвищення його авторитету на міжнародній арені. Правителям європейських держав, і особливо папі римському, Сигізмунд I подав Перший Віденський конгрес як спробу Польщі встановити мир у всьому християнському світі з метою оборони Заходу від Османської імперії [60, с. 412, 413, 414]. Польський король наголошував, що конгрес був першим кроком в консолідації європейських сил проти турків, з метою організації спільного хрестового походу в майбутньому [60, с. 412, 414].

Це не могло не впливати на зріст популярності Сигізмунда I та позитивного відношення до нього в Римі та серед католицького духовенства. Таким чином, у 1515 р. угода з Габсбургами для Ягеллонів мала тільки позитивні моменти і представляла найкращий вихід з міждинастичних протиріч.

Можна підсумувати, що після коронації Сигізмунда I на трон Польського королівства та Великого князівства Литовського, попри зовнішньополітичні проблеми, які збереглись з попереднього періоду, новий король зробив спробу налагодити відносини зі старшим братом Владиславом II. Він повністю змінив концепцію зовнішньої політики держави. Польський король зробив спробу сформувати спільну зовнішню політику в рамках династії. Метою його діяльності у цей час стало збереження та закріплення влади Ягеллонів у Центрально-Східній Європі. Сигізмунд I шляхом дипломатії та шлюбних союзів з угорською шляхтою намагався створити противагу Габсбургам в регіоні. Незважаючи на успішні заходи на початку, слабкість позицій Владислава II у підвладних йому державах, тиск зі сторони імператора та страх втрати корони призвели до відмови від спільної політичної стратегії і майже спричинили до створення антипольської коаліції.

Результатом цих подій стало проведення тристоронніх переговорів між Владиславом II, Сигізмундом I та Максиміліаном I під час Першого Віденського конгресу в 1515 р. і підписання угоди, яка створила ілюзію стабільності в регіоні. Перший Віденський конгрес нормалізував політичну ситуацію в Центрально-Східній Європі та відносини між Ягеллонами і Габсбургами. Окрім союзницьких зобов'язань та убезпечення європейських територій від експансії турків зі Сходу, договір містив шлюбні угоди, визначав династичне наступництво в Чехії та Угорщині, і навіть Священній римській імперії. Фактично, його постанови визначили майбутнє цілого регіону, хоча на момент їх укладення носили чисто формальний характер. До сьогодні текст віденської угоди викликає суперечки серед істориків і є підґрунтям для звинувачення Сигізмунда I в нібито неамбітній зовнішній політиці, слабкості та втраті Чехії та Угорщини Ягеллонами.

2.2. Центральноевропейська політика Польщі у 1516–1525 рр.

Після завершення Першого Віденського конгресу 1515 р. польсько-угорські відносини зазнали нових змін. 13 березня 1516 р. внаслідок довгої хвороби помер Владислав II і залишив трон Чехії та Угорщини своєму єдиному десятилітньому сину, якого коронували під ім'ям Людовика (Лайоша) II (1516–1526 рр.). Зважаючи на вік новообраного короля, він не міг правити самостійно і до досягнення ним повноліття потребував призначення тимчасового правителя. Згідно з пунктами Віденського конгресу 1515 р. у разі смерті Владислава II опікунами неповнолітнього короля ставали Максиміліан I та Сигізмунд I. Однак, під час коронації угорська та чеська шляхта дала чітко зрозуміти, що можуть впоратись з керівництвом країн і без посередників. В обох королівствах вирішено створити спеціальні ради регентів. Вони мали виборний характер і складались з шістьох духовних сановників, шістьох магнатів і шістнадцятьох представників середньої шляхти [199, с. 116–117]. Метою визначалось недопущення іноземних монархів до влади, що могло негативно вплинути на привілеї шляхти та посилити королівську владу. За часів правління регентських рад надзвичайно посилювався німецький вплив в обох королівствах. Це пов'язано з тим, що головним вихователем сина Владислава II був курфюрст Бранденбурзький Іоахім I Нестор Гогенцоллерн (1499–1535 рр.), який від імені Людовика II брав активну участь у керівництві обома країнами, а через маніпуляції та підкупи магнатів впливав на прийняття всіх політичних рішень [199, с. 116–117].

Після усунення Сигізмунда I від опіки над малолітнім племінником польський король вирішив шляхом налагодження відносин з чеськими та угорськими радами регентів і великими магнатськими родинами продовжити вже намічену спільну політичну лінію. Першим істотним випробуванням для відносин ягеллонських держав став період 1518–1519 рр.

У 1518 р. імператор Максиміліан I мав шістдесят років і слабе здоров'я. Близькість смерті підштовхувала Габсбурга до якомога швидшого залагодження питання наслідування імператорської корони на користь своєї династії. Згідно з постановами «Золотої булли» 1356 р., наступність на троні визначалась шляхом

виборів після смерті попереднього правителя. Всупереч середньовічній традиції Максиміліан I за свого життя зробив спробу передати у спадок імператорський титул своєму онуку – королю об'єднаних Кастилії та Арагону (Іспанії) Карлу I. У 1518 р. Габсбург зібрав у Аугсбургу виборчий сейм. Відповідно до приписів «Золотої булли» Карла IV імператор обирався сімома німецькими курфюрстами, одним з яких був король Чехії. За нормами німецького права Людовик II не міг голосувати на виборах, оскільки ще не досяг повноліття. Його інтереси представляв опікун, одним з яких, окрім самого Максиміліана I, виступав Сигізмунд I, згідно з постановами Першого Віденського конгресу та враховуючи середньовічні традиції династичного права [151, с. 198]. На офіційному рівні право голосу за імперськими законами належало Польщі і регенстські ради в цьому випадку втрачали право голосу.

У Аугсбург чеську корону представляла польська делегація, до складу якої входили каштелян Лендзький Рафаїл Лещинський, єпископ Влоцлавський Мацей Джевицький, єпископ Плоцький Еразм Цьолек та на посаді секретаря Михал Богуш. Повноваження дипломатів підтверджувались посольськими інструкціями, де визначалася позиція польського короля та право віддати голос за Карла I від імені Людовика II [61, с. 345–348]. На з'їзді у 1518 р. кандидатуру Карла I підтримали всі сім курфюрстів, але відповідно до постанови папи римського вибори за життя Максиміліана I вважались нелегітимними і не мали жодної правової сили. Результатом зустрічі в Аугсбурзі стало тільки заручення Габсбургів підтримкою всіх курфюрстів.

Інтриги навколо імператорського титулу набули широкого розголосу в Європі і спровокували включення в боротьбу за корону наймогутнішого супротивника Габсбургів французького короля з династії Валуа Франциска I (1515–1547 рр.). Король Франції розпочав переговори з курфюрстами. З цією метою у листопаді 1518 р. до Польщі надіслано посольство, яке очолив відомий французький дипломат Іоакім Мальзан. Відповідно до інструкцій він мав право від імені Франциска I запропонувати Сигізмунду I укласти союз між Польщею та Францією, метою якого оголшувалась взаємна підтримка та

співпраця [123, с. 125, 152]. Пропонувалось відновити і ратифікувати союзний договір 1500 р., який закріпили б династичні шлюби [123, с. 125, 152].

Посольство Іоахіма Мальзана не встигло виконати покладені на нього завдання через те, що 12 січня 1519 р. помер Максиміліан I. Боротьба за імператорську корону перейшла в нову фазу. Свої кандидатури на корону Священної римської імперії офіційно висунули: король об'єднаних Кастилії та Арагону Карл I Габсбург, король Франції Франциск I Валуа, король Англії Генріх VIII Тюдор, курфюрст Саксонії Фрідріх III Мудрий та курфюрст Бранденбурзький Іоахім I Нестор.

Для періоду Раннього нового часу в усіх політичних питаннях вагомою вважалась позиція Риму, але під час передвиборчої кампанії Лев X на офіційному рівні зайняв нейтральну позицію і не віддавав переваги жодному з кандидатів [95, с. 115]. В умовах Італійських війн папа римський був змушений проводити дуже обережну та зважену політику. Все ж, про залучення Ватикану до виборчих інтриг свідчить секретний проект, датований січнем 1519 р. Венеціанською Республікою та Римом була розроблена стратегія, зміст якої полягав у висуненні на виборах імператора кандидатури польського короля. Деякі подробиці цього плану можна дізнатися з донесень венеціанського посла з Англії від 20 березня 1519 р. Себастьяна Густініана. Дипломат детально переказав свою бесіду з кардиналом Лоренцо Кампеггі. Він зазначав, що кандидатура Сигізмунда I є оптимальною, «найадекватніший та найкращий імператор для Європи, що обумовлено зацікавленістю [польського короля] в обороні християнського світу від турків», у чому він намагався переконати і англійського кардинала та заручитись його підтримкою [79, №. 1180].

У листі папи римського Льва X від 27 березня 1519 р. до Сигізмунда I, понтифік пропонував монарху висунути власну кандидатуру, висловлюючи йому свою повну підтримку, що аргументувалось можливістю захисту Польщею всієї Європи від османської навали [62, с. 42–43]. У цей же час, у листах венеціанців до польського короля простежується відверта пропозиція Республіки надати на виборчу кампанію Ягеллону більш ніж двісті тисяч дукатів [62, с. 71]. Причина

підтримки кандидатури Сигізмунда I полягала в тому, що Венеція і Рим бачили в Ягеллоні союзника у протистоянні Османській імперії та альтернативу між Карлом I та Франциском I [62, с. 71]. Сигізмунд I, знаючи про підтримку на Заході, був готовий погодитись на висунення власної кандидатури на імперський трон [185, с. 146]. Для Ягеллонів це б означало зрост престижу династії та закріплення власних позицій у Центрально-Східній Європі, а також шлях до вирішення питання підпорядкування Тевтонського ордену Короні.

Папа Лев X розумів, що отримання Габсбургами імператорської корони могло призвести до повної узурпації ними влади в Європі, зважаючи на ту кількість земель, якою вже володіла династія. До того ж, Карл I, як і його попередник Максиміліан I, претендував на встановлення власного політичного впливу над Римом. З іншого боку, Франциск I мав досить амбітні плани щодо монополізації влади в Італії. У таких умовах виникала потреба обрання третьої особи. Сигізмунд I з цієї точки зору був ідеальною кандидатурою. У разі його обрання зникала можливість тиску чи появи претензій зі сторони нового імператора на політичну незалежність Риму. Це могло стати першим кроком для завершення Італійських війн, створивши баланс сил у Європі [151, с. 199]. Відомий польський історик В. Поцеха вважає, що король своєю чергою був готовий до висунення власної кандидатури, перебуваючи під впливом нової дружини Бони Сфорци (1494–1557 рр.) [306, с. 11]. Хоча цей фактор є один з багатьох, але відкидати вплив нової королеви на політику Польщі не варто.

Барбара Заполья померла в 1515 р. і тільки через три роки Сигізмунд I одружився на герцогині Міланській Боні Сфорці, протеже Максиміліана I і племінниця другої дружини імператора Бьянки Марії Сфорца [61, с. 286]. Габсбурги прагнули впливати на політичну ситуацію в Польщі через Бону, та цього не сталося. Навпаки, нова королева відчайдушно взялась за ягеллонські справи і впродовж усього життя мала лише одну мету – посилення династії чоловіка на міжнародній арені, зокрема за рахунок союзу з Францією, та зміцнення королівської влади в державі. До наявних зовнішньополітичних проблем Польщі після одруження Сигізмунда I з Боною Сфорцею додалась ще

одна. Нова польська королева дочка міланського герцога Джано Галеаццо Сфорца (1469–1494 рр.), який помер, коли Боні виповнилося три місяці. Герцог Міланський мав троє дітей, двоє з них померли у 1510 і 1512 рр. Бона залишилася єдиною прямою спадкоємицею по старшій лінії роду Сфорца князівства Міланського, на володіння яким претендували як Габсбурги, так і Валуа. До того ж, зі сторони матері Бона Сфорца отримала у спадок неаполітанські маєтності та замок Барі в Італії.

Незважаючи на спокусливість такого плану, польський король мав скоригувати його, коли довідався про негативне ставлення до нього чеської шляхти, інтереси якої він представляв на виборах [62, с. 38; 306, с. 11]. Можливість висунення Сигізмунда I на трон Священної Римської імперії втрачена через відхилення його кандидатури чеським сеймом. У цій ситуації папа Лев X надіслав лист, адресований Ягеллону, в якому він, окрім висловлення жалю щодо провалу проекту пов'язаного з його кандидатурою, прохав віддати голос за французького короля [62, с. 46–47]. Однак і папські інтриги у виборчому процесі не мали успіху. Карл I, який на момент виборчих перегонів окупував значні території Італії, почав тиснути на Льва X шляхом заборони ввозу різноманітних товарів до Риму та загрожував осадою Апостольської столиці, що зрештою змусило понтифіка погодитись на кандидатуру іспанського короля [123, с. 125].

Навесні 1519 р. під час розпалу передвиборчої кампанії в Богемії стало відомо про аугсбурзьку обіцянку польського короля 1518 р., що викликало обурення, оскільки це рішення не узгоджувалося з чеським сеймом [62, с. 38]. Позицію, яку зайняла більшість шляхти та магнатів після розкриття аугсбурзьких домовленостей, можна простежити з їхніх листів до канцлера польського коронного Кшиштофа Шидловецького. У них заявлено, що Сигізмунд I діяв лише у власних інтересах, чим обґрунтоване його усунення з виборчого процесу та рішення висунути кандидатуру короля Чехії та Угорщини Людовіка II на імператорський трон [62, с. 38–39]. Чеські стани посилялись на п'ятий пункт рішень Першого Віденського конгресу 1515 р., який на той момент оприлюднено. Згідно цього пункту після смерті Максиміліана I Людовик II визнавався головним

вікарієм Священної Римської імперії та спадкоємцем імператорського престолу [62, с. 38–39]. При цьому, чеська рада регентів не брала до уваги той факт, що цей пункт суперечив імперським законам і реально не міг бути виконаний.

Наприкінці лютого 1519 р., з метою пошуку підтримки на Заході для кандидатури Людовика II, до Венеції та Рима надіслано посольство на чолі з угорським дипломатом Іштваном Вербеци [306, с. 13]. Місія не досягла поставлених перед нею цілей. Це пояснювалося тим, що після невдачі щодо кандидатури Сигізмунда I Рим під тиском Карла I залишався на боці Габсбурга, а Венеція надалі підтримувала Франциска I, який у той час видавався меншим злом ніж Габсбург. До того ж, зважаючи на французькі позиції при дворі султана, венеціанці розраховували на заист власних територіальних та торгівельних інтересів через протекцію Валуа в Порті.

Вибори імператора призначені на 17 червня 1519 р. Запрошення на них надійшло до Праги 27 лютого 1519 р. Чеська шляхта та регентська рада не переслали його до Сигізмунда I, як опікуна Людовика II, що було зроблено навмисно [306, с. 14]. Натомість сейм від імені останнього зобов'язувався взяти участь у виборах. Ця ситуація могла створити небезпеку відсторонення Сигізмунда I від виборчого процесу. Все ж, польський король не був усунутий через інтриги чеської шляхти від виборів імператора. Для європейських монархів позиція Сигізмунда I була важливою. Про це свідчать посольства від імені іспанського та французького королів до Польщі. Агітатори вимагали від Сигізмунда I прийняти рішення, якого кандидата він підтримує і на чию користь від імені чеського курфюрста буде відданий голос на виборах [151, с. 199]. Ця ситуація пояснюється тим, що незважаючи на місцеві інтриги чеських магнатів, середньовічні закони та норми продовжували діяти в європейській політиці. Отже, стани не могли дорівнювати королю і провадити самостійно політику всупереч традиційним нормам. Саме тому, усунути Сигізмунда I з передвиборчих перегонів та знехтувати його позицією на міжнародній арені у центральноєвропейської шляхти не було можливості. Незважаючи на внутрішні

полтичні інтриги і Чехія, і Угорщина фактично були королівствами під владою династії Ягеллонів.

Представляти інтереси Карла I до Кракова прибув дипломат і колишній секретар Максиміліана I Ян Ференберг. Відповідно до своїх інструкцій він пропонував остаточне вирішення пруського питання та італійського спадку Бони, отримання у повну власність неаполітанських маєтностей та замку Барі, на користь Польщі за підтримку Габсбурга та надіслання листів до інших курфюрстів із зазначенням своєї позиції та проханням проголосувати за Карла I. Про ці події відомо з листів польського короля до кардинала Гурценського [62, с. 42]. В них Сигізмунд I писав про свої роздуми над пропозиціями габсбурзького посла, але висловлював свою недовіру обіцянкам іспанського короля. До того ж, польський монарх відверто не бажав посилення Габсбургів [62, с. 42].

У цей час при іспанському дворі Карла I перебував польський посол Ян Дантишек, мета місії якого полягала у залагодженні проблем підпорядкування Ордену та міланського і неаполітанського спадку польської королеви. Імператор називав польського короля «рідним батьком». Дипломат отримав від Габсбурга завірення у власній підтримці, що підкріпив наданням Сигізмунду I однієї з найстаріших та найпочесніших відзнак – ордену золотого руна [62, с. 32]. Все це лише частина передвиборчої кампанії Карла I. Для посилення позицій Габсбургів 13 квітня 1519 р. до Польщі з Угорщини прибув ще один австрійський посол Іоганн Куспініан. Однак дипломати не змогли заручитись повною підтримкою Сигізмунда I, який говорив про те, що з радістю проголосував би за Карла I, але таке рішення потребує узгодження з чеською шляхтою [237, с. 634]. В іншому випадку це відіб'ється негативно на його авторитеті в регіоні.

Попередньо місія Іоганна Куспініана проходила у Буді, де мала успіх, саме тому посол так швидко вирушив до Кракова. Людовик II за поради угорського архієпископа Томаша Бакоца дав усну згоду габсбурзькому послу віддати свій голос під час виборів його сюзерену, але за певної умови: якщо Карл I не матиме підтримки, то Людовик II висуне власну кандидатуру [306, с. 23]. Це яскравий

приклад відображення мрій малолітнього короля про імператорську корону, його наївності та відсутності політичного хисту. Відповідь, надана послу Габсбургів угорським і чеським королем не вирішила проблеми. Навпаки, довідавшись про обіцянку свого монарха, чеська шляхта виступила проти тиску на них угорських магнатів та Людовика II. Вона навіть погрожувала надіслати послів без відома короля та відмовлялась тепер віддавати голос за онука Максиміліана I. Здавалось, що чеські стани почали схилитися вже на бік Валуа [151, с. 201].

Французький король, зважаючи на роль Ягеллонів у виборах імператора, у квітні 1519 р. надіслав власні посольства до Польщі та Угорщини. До Буди від імені Франциска I направлено дипломата Понце де Туре. Посол мав підтвердити попередні пропозиції, надані у 1518 р. Іоахімом Мальзаном Сигізмунду I, і завірити короля в їхній чинності [117, с. 139–140]. У разі отримання імператорської корони Франциск I зобов'язувався негайно виступити разом з Ягеллонами проти турків, тому що прагнув титулу «тільки заради блага всього християнського світу» [117, с. 140–144]. Також, пролунала пропозиція розірвання шлюбних договорів 1515 р. з Габсбургами і укладення нових з Валуа. Згідно з їхніми умовами передбачалось віддання дочки короля Наварри пані де Лаваль або інших членів королівської родини заміж за короля Чехії та Угорщини та укладення шлюбів між Валуа та дочкою польського короля [117, с. 140–144]. Для сестри Людовика II Анни планувалось одруження з королем Наварри [117, с. 140–144].

Людовик II дуже холодно зустрів французького посла, пропонуючи йому спочатку домовитися з чеською шляхтою [306, с. 32]. Фактично це була відмова, зумовлена вже наданими австрійському дипломату обіцянками та сподіваннями висунути власну кандидатуру під час виборів імператора.

Французькі послы з'явилися у Кракові 25 березня 1519 р. Місія мала таємний характер і дипломати Ян де Лангас та Антоні де Ламет прибули під виглядом купців [62, с. 36–37]. Відповідно до інструкцій їм надавалися доволі широкі повноваження. На аудієнції у Сигізмунда I Ян де Лангас та Антоні де Ламет від імені Франциска I пропонували укласти союз, спрямований проти

спільних ворогів, династичні шлюби на тих же умовах, які Понце де Туре запропонував Людовику II, та надати пенсії польським урядовцям, і навіть самому королю, інформація про що міститься у відповідних звітах польського королівського двору [62, с. 36–37; 130]. Французькі послы в Польщі, на відміну від послів в Угорщині, пропонували союз не тільки проти турків, а й проти Габсбургів. В обмін за це дипломати просили польського короля не висувати на виборах свою кандидатуру чи кандидатуру Людовика II, а допомогти схилити курфюрстів на бік Франції [39].

Аналіз перебігу аудієнції у Сигізмунда I на основі документів «Актів Томіціана» засвідчує, що, на відміну від свого племінника, польський король дуже приязно зустрів французьких послів. У своїй відповіді він зазначив, що з радістю готовий прийняти пропозицію союзу та шлюбні угоди, але щодо голосування на виборах імператора не дав послам жодної однозначної відповіді [62, с. 25–28]. Ягеллон посилався на те, що розгляд таких важливих питань потребує часу, оскільки мав заручитись згодою Людовика II та чеської шляхти. Своє остаточне рішення він зобов'язався повідомити особисто Франциску I [62, с. 25–28].

Послы Ян де Лангас та Антоні де Ламет паралельно вели переговори з польським підканцлером Петром Томицьким, радниками короля та королевою Боною Сфорцою, яких їм вдалось схилити на свій бік, про що свідчать надіслані до них листи та щедрі подарунки «за співпрацю» [39; 6, с. 60–62]. Однак польська королева не могла гарантувати віддання голосу на користь Франциска I, тому з послами намагалась лише вирішити династичні питання, оминаючи тему виборів [62, с. 60–62].

Незважаючи на це, дипломати не змогли схилити на бік Франциска I увесь краківський двір, що підтверджує позиція канцлера коронного Кшиштофа Шидловецького, який невдоволено спостерігав за польсько-французькими переговорами, оскільки позиціонував себе активним прибічником прогабсбурзької політики. Хоча французи пропонували за його підтримку суму в чотири тисячі дукатів, про те він їм відмовив [306, с. 17].

Діяльність посольств Габсбурга і Валуа у Кракові поставили польського короля перед складним вибором. Сигізмунд I опинився заручником інтересів двох могутніх держав. Щоб вийти з цієї ситуації з користю для себе йому залишалося визначити кандидата, який мав найбільше шансів стати новим імператором. Підтримка того, хто програє вибори, могла загрожувати Польщі, Угорщині та Чехії серйозними негативним наслідками. Зокрема, відкрите протистояння з Габсбургами призвело б до створення антипольської коаліції між Пруссією та Великим князівством Московським на чолі з австрійською династією. З іншого боку, союз з імператором давав можливість вирішення питання васальної належності Тевтонського ордену.

Франція видавалась надійним союзником у зменшенні впливів Габсбургів у Центрально-Східній Європі та шансом закріпити власні династичні інтереси. До того ж, в умовах Італійських війн залишалося неврегульованим питання належності князівства Міланського польській королеві Боні. Його залагодження цілковито залежало від того у чийх руках буде знаходитись князівство на момент укладення домовленостей і тому ані Габсбурги, ані Валуа не могли гарантувати Ягеллонам отримання спадку Бони Софрци. Зважаючи на сукупність цих факторів, слід погодитись з думкою польського дослідника М. Біскупа, що невпевненість у силах обох кандидатів змусила Сигізмунда I певний час дотримуватись нейтральної позиції [237, с. 634].

Окрім дипломатичних перипетій, продовжувала існувати проблема узгодження кандидатури на імператорський трон від Богемії. Для її вирішення Сигізмунд I у квітні 1519 р. надіслав листи до чеської та угорської шляхти, наголошуючи на потребі визначення кандидатури на виборах та проведення в цьому напрямі спільної політичної лінії, натомість висунення Людовика II вважав за гаяння часу та сил [62, с. 38–39]. Польський король пропонував вислати на вибори свого представника та чеського посла з мандатом завіреним печатками обох країн, розробивши при цьому перелік вимог до кожного з кандидатів, який мав би вигляд договору [62, с. 38–39].

Зазначені листи свідчать також про те, що польський король віддавав перевагу саме Франциску I. Сигізмунд I наголошував на тому зиску, який можуть отримати всі країни Центрально-Східної Європи від союзу [62, с. 35–38]. Профранцузька позиція короля на цей момент простежувалась і в його листах до польських сенаторів. Сигізмунд I писав про загрозу зі Сходу та силу Валуа. Особливо після перемоги Франциска I під Маріньяно у 1515 р., яка розвіяла міф про нездоланність швейцарських найманців Карла I [62, с. 26–27].

Окремо Сигізмунд I надіслав листи, адресовані Людовику II, датовані 9 квітнем 1519 р. У них польський король висловлював обурення та здивування з приводу того, що досі не визначені представники від Чехії на імператорські вибори до Франкфурта [62, с. 35–36]. Сигізмунд I повідомляв про те, що до Польщі прибули послы претендентів на імператорську корону, і наголошував на потребі обрання кандидата якомога швидше [62, с. 35–36].

Сейм у Празі постановив, що послы на вибори відправляються лише з Чехії, а не з Угорщини чи Польщі, про що повідомили останніх [117, с. 153]. Голосувати мали за іспанського короля Карла I, з огляду на попередні домовленості та шлюбні договори з Габсбургами [117, с. 153]. Таке рішення відповідало настроям угорської шляхти, яка бажала голосувати за онука Максиміліана I, насамперед завдяки діяльності австрійського дипломата Андре де Бургаса у Буді. Він отримав від Габсбурга одинадцять тисяч п'ятсот дукатів на підкуп можновладців, а потім ще десять тисяч дукатів після приїзду Іоганна Куспініана до Угорщини [187, с. 190]. Паралельно здійснювався підкуп чеської шляхти.

Після проведення празького сейму угорська шляхта прийняла рішення схилити на бік Карла I польського короля. З цією метою на початку травня вирішено до Польщі направити посольство Ієроніма Бальби [236, с. 8–10]. Угорський дипломат прибув до Кракова 26 квітня 1519 р. і повідомив королю, що будинський двір постановив голосувати за Людовика II, у разі, якщо його кандидатура буде не підтримана, віддати свій голос за Карла I, а не за Франциска I [62, с. 45–46].

У Кракові продовжували перебувати французькі дипломати, які очікували на відповідь, і за зволікання не раз погрожували від'їздом. Після приїзду Ієроніма Бальби Сигізмунд I мав ще одну аудієнцію з послами Франциска I 4 травня 1519 р., перебіг якої відомий завдяки звітам польського королівського двору. На ній король оголосив рішення чеської та угорської шляхти віддати голос за Карла I [62, с. 45–46]. У своїй відповіді Сигізмунд I наголошував на тому, що не мав вибору і змушений прийняти постанову чеського сейму. У той же час, щоб не викликати обурення французьких послів, король зробив заяву, що нібито є шанс переконати Людовика II віддати голос за Франциска I. Польський монарх запевнив, що чеський голос буде відданий за французького короля в тому разі, якщо за нього проголосують три курфюрсти. В іншому випадку він взагалі не мав би значення і нічого не вирішував [62, с. 45–46]. Надавши таку неоднозначну відповідь, Ягеллон фактично залишав за собою право вибору більш успішного кандидата під час виборів імператора та намагався зберегти приязні відносини з Валуа, розраховуючи на можливість укладення союзу та шлюбних угод в майбутньому.

З цією метою король наголошував, що не відкидає ідеї союзу з Францією [41]. Сигізмунд I, згадуючи французьке посольство Іоахіма Мальзана 1518 р., погодився на відродження проекту 1500 р. і шлюби, які б міцно пов'язали між собою династії Валуа та Ягеллонів. У своєму листі-відповіді на посольство Яна де Лангаса та Антоні де Ламета, адресованому Франциску I, польський король висунув пропозицію надіслати до Польщі нову місію з повноваженнями укладення союзу та династичних угод [41].

Після другої аудієнції у польського короля французькі дипломати залишили Краків, а монарх продовжив переговори з Ієронімом Бальби. Результатом зустрічі стало рішення направити на вибори спільну угорсько-польську делегацію, яка погодиться проголосувати за Карла I за умови виконання ним ряду вимог. Перелік їх подавався у листах Сигізмунда I до Людовика II та Мацея Джевицького [62, с. 47, 49, 55–56, 87]. Згідно з ними, на сестрі короля Чехії та Угорщини Анні мав одружитись іспанський король, а не ерцгерцог австрійський

Фердинанд Габсбург, тоді як останній взяв би шлюб зі старшою дочкою польського короля від першого шлюбу – Ядвігою. Передбачалось врегулювати прусське питання шляхом змушення великого магістра скласти васальну присягу Сигізмунду I та визнати умови Торунського миру 1466 р. У разі початку війни Польщі з Тевтонським орденом Карл I мав надати військову допомогу Ягеллону. Планувалось, що Габсбург буде сприяти припиненню московської війни, яка точилась з 1512 р. Одним з пунктів зазначалось виконання заповіту Іпполіти Марії Сфорци щодо надання у володіння Ізабеллі Арагонській, матері Бони Сфорци, неаполітанських маєтностей – князівства Барі та Россано.

На початку літа 1519 р. з Угорщини король Людовик II направив до Франкфурта маркграфа Єжи. Останній отримав інструкції, що надавали йому право віддати голос за Карла I, якщо цього не зроблять чеські послы, та пильнувати шлюбних домовленостей 1515 р. [62, с. 55–56]. Крім того, показово те, що інтереси короля Чехії та Угорщини на виборах представляв також австрійський дипломат Андреас де Бурго [62, с. 55–56].

Від імені Сигізмунда I до Франкфурта вирушили єпископ Мацей Джевицький та каштелян Рафаїл Лещинський. Відповідно до наданих їм інструкцій, які містяться в «Актах Томіціана», дипломати мали дійти згоди з чеськими представниками та за будь-яких умов не розкривати позиції польського короля до початку виборчого процесу [62, с. 57–60]. Зміст інструкцій мав триматися в таємниці. Приписи польських дипломатів складались з трьох частин та містили чіткі вказівки щодо поведження з представниками Чехії та Угорщини, курфюрстами, з папським легатом та представниками головних претендентів на трон Карла I та Франциска I.

Згідно з настанов польського короля послы на аудієнції у Карла I мали озвучити вимоги, які попередньо спільно розробили Сигізмунд I з Ієронімом Бальбою, і тільки після їх затвердження Габсбургом погоджуватись віддати голос за нього [62, с. 49, 55–56]. Від представників французької делегації за підтримку їхнього кандидата необхідно було отримати гарантії надання військової допомоги проти Османської імперії, Великого князівства Московського та Пруссії, а також

затвердження шлюбних домовленостей [6, с. 54]. Посольські інструкції Сигізмунда I, містили і поетапні вказівки щодо самого процесу голосування [62, с. 57–60]. Передбачалось, що в першому турі необхідно віддати голос за французького короля, а потім за іспанського, якщо той за результатами виборів їх очолить. Делегація отримала можливість діяти на власний розсуд у разі зміни ситуації.

З перших днів перебування польського посольства у Франкфурті з'ясувалась неможливість дотриматися попередніх інструкцій. Згідно з приписами «Золотої булли» чеський курфюрст голосував третім. У результаті польським представникам не вдалося простежити баланс сил, тому їм довелося піти на ризик і обрати одного з кандидатів.

Очевидними виявились і настрої інших курфюрстів та розуміння того, що титул імператора скоріш за все отримає Карл I. Вирішальну роль відіграла позиція чеських послів. У своїх листах та звітах до Сигізмунда I Мацей Джевицький та Рафаїл Лещинський наголошували на тому, що завдяки коштам Карла I чеські дипломати одразу були готові віддати свій голос за іспанського короля та зняти кандидатуру Людовика II, посилаючись на його неповноліття, а також фактично цим унеможливили участь поляків у процесі голосування – «піддавшись грошам та обіцянкам іспанця, всупереч державним інтересам і вірності власній династії»[62, с. 49–54].

Під час імператорських виборів 1519 р. великою проблемою для Сигізмунда I стала необхідність приховання французьких обітниць та контактів з Валуа, зокрема планів створення антигабсбурзького союзу. Кардинал Іполіт д'Естьє, який знаходився в Угорщині та пильнував інтереси французького короля в Центрально-Східній Європі, не шкодував сил для оприлюднення та розголошення факту польської підтримки кандидатури Франциска I та можливості укладення договору між династіями [306, с. 38–39]. Метою цієї політичної акції стала спроба поставити короля в безвихідну ситуацію, що мала спричинити новий конфлікт між Ягеллонами і Габсбургами, який б автоматично схилив Сигізмунда I підтримати Франциска I на виборах. Однак сподівання

кардинала не виправдалися. Вибори пройшли без сутичок у спокійній атмосфері. З самого початку Фрідріх III Мудрий зняв свою кандидатуру та віддав голос на користь Карла I, що зробили й інші п'ять курфюрстів.

Така ситуація не видається дивною, зважаючи на масштаби тиску та підкупів німецьких князів Габсбургами. Ю. Івонін у роботі «Володарі доль Європи» наводить частину листа австрійського банкіра Якоба Фуггера, найбагатшої людини Європи, від 1523 р. до іспанського короля: «Відомо, і з цього не робиться таємниці, що без моєї участі Ваша високість не зміг би отримати імператорської корони» [148, с. 47]. Така заява банкіра видається справедливою, оскільки Габсбурги витратили на вибори близько дев'ятсот тисяч гульденів, з яких п'ятсот сорок три тисячі п'ятсот вісімдесят п'ять гульденів надав саме Фуггер [148, с. 47].

28 червня 1519 р. Карла I Габсбурга фактично одноголосно обрано імператором Священної Римської імперії германської нації під ім'ям Карла V. Цього ж дня польські послы, сподівались через представників Габсбургів у Франкфурті залагодити італійське і пруське питання шляхом підписання відповідних домовленостей. Вони отримали відповідь на це, що австрійські дипломати не мали таких повноважень. Зазначено, що питання спадку королеви Бони польська сторона може вирішити тільки через свого посла в Іспанії Яна Дантишека [306, с. 54]. Карл I, потребуючи коштів на передвиборчу кампанію, заکлав спадок матері королеви Бони в Італії на три роки, тобто до 1521 р., італійському банкіру Паоло Толосі за сто десять тисяч дукатів, що взагалі унеможливлювало виконання Габсбургами претензій польської сторони [306, с. 54]. У пруській справі новообраний імператор не відповів на прохання польського короля Сигізмунда I про беззастережне визнання Торунського миру 1466 р. Він обіцяв обом сторонам своє посередництво та допомогу в залагодженні конфлікту, що обумовлювалося власними інтересами Габсбургів у Пруссії [306, с. 54].

У польській історіографії участь Ягеллонів у виборах 1519 р. і віддання голосу за іспанського короля традиційно вважається дипломатичною

поразкою [237; 186; 306; 342]. Це твердження ґрунтується на тезі, що Польща мала всі шанси отримати неабиякі зиски від підтримки того чи іншого кандидата на імператорський трон, але фактично знехтувала ними [237, с. 635]. Головним аргументом на підтвердження цього є невиконання Карлом V обіцянок щодо італійського спадку Бони та підпорядкування Тевтонського ордену. Зауважимо, що така точка зору надто спрощує події 1519 р., відкидаючи той факт, що польський король не діяв самостійно. Його обмежувала позицією угорських, а більшою мірою чеських станів, вплинути на які він не мав жодної можливості.

Незважаючи на невиконання Габсбургом пунктів передвиборчих вимог, розроблених Сигізмундом I та Ієронімом Бальби, підтримка кандидатури Карла I мала для Польщі і ряд позитивних моментів. По-перше, новий імператор не погодився на чергові пропозиції Великого князівства Московського щодо створення союзу проти Польщі і не допоміг йому у війні з королівством, яка тривала до 1522 р. Навпаки послі Карла V робили спроби залагодження цього конфлікту. По-друге, це згода новообраного імператора на вирішення питання васальної належності Тевтонського ордену шляхом арбітражного суду та не надання збройної підтримки Карлом V великому магістру у війні з Польщею. Війна розгорілась на початку 1519 р. і тривала до 1521 р., незважаючи на неодноразові прохання Ордену про військове втручання Габсбургів, Карл V її не надав посилаючись на союзні відносини з Сигізмундом I [149, с. 208]. По-третє, проблема спадку Бони Сфорци об'єктивно не могла вирішитися ні Габсбургами, ні Валуа. Водночас позитивним моментом стало зняття секвестру, попередньо накладеного імператором на неаполітанські маєтності польської королеви.

Віддання голосу за Карла I позитивно вплинуло на подальший перебіг ягеллонсько-габсбурзьких відносин у короткостроковій перспективі. Після обрання Карл V розпочав переговори з польським королем щодо перезатвердження умов Першого Віденського конгресу 1515 р., які розпочались у 1520 р. у Інсбургу [149, с. 208]. Інтереси Сигізмунда I представляв дипломат брат примаса Польщі Яна Ласького Ієронім Ласький, який знов відповідно до своїх інструкцій пропонував Карлу V одружитись на Анні, а Фердинанду взяти за

дружину старшу дочку Сигізмунда I Ядвігу [302, с. 166]. Габсбурги наполягали на беззмінному виконанні домовленостей 1515 р. Імператор особисто розробляв проекти одруження дочки Сигізмунда I. Карл V пропонував союз Ядвіги і курфюрста Саського Фредеріка Мудрого, у 1523 р. зі старшим сином та спадкоємцем курфюрста Бранденбурзького Іоахіма II Гектора (1535–1571 рр.), у 1525 р. з маркграфом Мантуанським та Міланським Франциско Сфорца. Польський король неохоче ставився до цих пропозицій і не погодився на жодний з запропонованих проектів. [63, с. 95–96, 116–117]. Розбіжності у шлюбних домовленостях стали причиною того, що у 1520 р. польсько-габсбурзький договір так і не був підписаний.

У 1521 р. від імені імператора до краківського двору надійшла пропозиція провести спільний з'їзд двох династій з метою нормалізації відносин та вирішення пруського питання [62, с. 361]. Сигізмунд I через посла при іспанському дворі Яна Дантишека надав відповідь, що готовий відновити союз 1515 р., який втратив свою легитимність після смерті Максиміліана I. Однак, польський посол в Іспанії у замку Вальядоліде не мав повноважень на його затвердження, тому переговори продовжились.

У 1523 р. при австрійському дворі Фердинанда Габсбурга у Пресбурзі знаходились дипломатичні представники Польщі та Угорщини. 18 лютого 1523 р. Карл V надіслав лист до брата, в якому наказував ерцгерцогу від імені Габсбургів поновити союзні зобов'язання з Ягеллонами формату домовленостей 1515 р. та шляхом реалізації шлюбних контрактів стабілізувати відносини з ними, що відповідало нагальним потребам імператорської династії в умовах загострення відносин з Валуа [80, с. 181–182]. Проблемою знову стала відсутність відповідних повноважень у польської делегації, тому Фердинанд I Габсбург підтвердив відновлення попередніх договорів тільки з Людовиком II через його послів. Це підштовхнуло Сигізмунда I до прискорення процесу налагодження відносин з імператорською династією на законодавчому рівні.

Наслідком цих подій став з'їзд у Вінер-Нойштадті 2 жовтня 1523 р. На ньому інтереси Габсбургів представляли Фердинанд I Габсбург та посол Карла V

Андреас де Бурго. Від імені Ягеллонів діяв канцлер коронний Кшиштоф Шидловецький. Сам Сигізмунд I не приїхав на з'їзд, як передбачалось раніше, пояснивши свою відсутність загрозою татарського вторгнення на східних кордонах Великого князівства Литовського [217, с. 169].

Відповідно до інструкцій канцлер коронний під час роботи з'їзду зобов'язувався обговорити з Габсбургами та їхніми представниками умови союзного договору, які передбачалось з початку затвердити при наступній особистій зустрічі монархів. Небажання зі сторони імператорської династії проводити новий з'їзд і відверте прагнення якомога швидше поновити зобов'язання 1515 р. стали причиною надіслання 11 жовтня 1523 р. Кшиштофу Шидловецькому нових інструкцій. Відтак, канцлер коронний отримав повноваження на затвердження договору у Вінер-Нойштадті, який поновив домовленості 1515 р. між Ягеллонами та Габсбургами фактично без змін [12; 63, с. 122, 218].

Інша мета з'їзду це закріплення позицій Людовика II в Угорщині, де посилились антигабсбурзькі настрої і навіть існувала загроза втрати королем трону [302, с. 170]. Однак, Сигізмунду I не вдалося налагодити відносини з племінником, а також реалізувати плани щодо його порозуміння з угорською шляхтою під проводом Заполья. Це спричинило ситуацію, в якій єдиною можливістю зберегти корону за Людовиком II стало заручення підтримкою Габсбургів через укладення угод з ними.

Винесення питання зміцнення позицій Людовика II в Угорщині через вплив Габсбургів на з'їзді у Вінер-Нойштадті не є випадковим збігом. 1520-ті роки XVI ст. стали часом справжніх випробувань для польсько-угорських відносин. Міжнародна ситуація в Європі на фоні посилення експансії Османської імперії все більше загострювалась. У 1520 р. після смерті султана Селіма I Грізного (1512–1520 рр.) його спадкоємцем став Сулейман I Пишний (1520–1566 рр.), який прагнув подвоїти здобутки батька. Він був прихильником ідеї розширення ісламського світу та перемагаючого кордону. Загалом правління султана

Сулеймана I стало часом найбільшого розквіту та могутності Османської імперії, а також піком її територіального розширення шляхом експансії.

Відразу після сходження на трон султан розпочав активний наступ на Балканах, який увінчався перемогою та падінням Белграда у 1521 р. Вже наступного року турецькі війська обложили фортецю лицарів католицького чернечого ордену Госпітальєрів на Родосі. Це була своєрідна цитадель християнства на Середземному морі, яка з XIV ст. протистояла мусульманським та піратським загарбникам. Саме тому, коли після семи місяців облоги Родос пав, а сам острів перетворився на турецький форпост, Європу охопила паніка. Османська імперія утвердила свої позиції на Середземному морі.

У цей час в Кракові чітко усвідомлювали нереальність ідей об'єднання всіх католицьких країн заради хрестового походу, до чого закликав папа римський Лев X та його наступники Адріан VI (1522–1523 рр.) і Климент VII (1523–1534 рр.). У 1520-х роках XVI ст. Сигізмунд I обрав політику укладення короткострокових мирних угод з Портою, які постійно пролонговувалися. Така стратегія дозволяла зберігати відносний спокій на південних кордонах королівства й водночас не викликала обурення Риму з приводу встановлення союзних відносин з турецькою державою.

Польський король неодноразово звертався до Людовика II та його радників взяти за основу відносин з Османами таку стратегію, про що йшлося в листах Сигізмунда I до племінника. Численні пояснення короля з приводу того, що Чехія та Угорщина не зможуть власними силами стримати чи подолати турків, а жодна з європейських країн не прийде їм на допомогу, незважаючи на їх популістські лозунги, не справляли на молодого Ягеллона жодного враження [61, с. 262–263; 62, с. 322–324, 387–388]. Людовик II, як зазначив хроніст Туберон, «ще дитина», яка слідувала настановим своїх радників [126, с. 393]. В той час, як вони прагнули збільшення власної влади в країні за рахунок послаблення позицій короля і не мали далекосяжних політичних планів. Відсутність сильної центральної влади були вигідними для угорських магнатів.

На відміну від батька, король Чехії та Угорщини цілковито залежав від Габсбургів, адже виховувався їхніми прибічниками і, як наслідок, не мав жодних сентиментальних почуттів до власної династії [126, с. 393]. Вік, відсутність авторитету серед підданих та серйозні психічні розлади стали причинами неможливості виконання Людовиком II владних обов'язків. Це створило ситуацію, коли державою фактично керувала група прогабсбургських можновладців. За таких обставин не можливо уявити будь яке відстоювання династичних інтересів. Людовик II не брав до уваги поради Сигізмунда I і реально не розумів ступеню загрозу зі сторони Османів [62, 248, 278–284]. Мир з султаном не був примхою польського короля, а єдиною можливістю порятунку Угорщини.

За дипломатичною традицією того часу після сходження на трон у 1520 р. Сулеймана I всі попередні договори, укладені Польщею та Угорщиною з Селімом I, автоматично анулювалися. У 1520 р. новий султан надіслав Людовику II пропозицію укласти короткостроковий мир. На турецькі пропозиції угорський король відповів відмовою, головною причиною якої був не політичний розрахунок, а його власні амбіції. На міжнародній арені Людовик II прагнув створити образ християнського короля, захисника західного світу та сподівався на організацію в майбутньому хрестового походу, про який так часто говорили в Римі [63, с. 325–326]. Результатом невважених політичних рішень стала втрата угорських володінь на Балканах та наближення османського кордону до Буди. Бойові дії завершилися у 1522 р. і пов'язувалися не зі страхом турків перед Європою, а з тим, що поставлені на той момент короткотермінові зовнішньополітичні цілі були досягнуті Портою. До того ж, османська армія проводила в цей час кампанію у Середземному морі, а Сулейман I ніколи не вів війни на два фронти.

Тимчасове затишшя у османсько-угорських відносинах Людовик II не використав на підготовку армії, укріплення кордонів чи пошук союзників. Завдяки пропаганді Риму й обіцянкам надати допомогу в організації нового хрестового походу створили ілюзію спокою в державі [62, с. 325–326]. Відносини

між Польщею та Угорщиною в цей час фактично зійшли нанівець і обмежувалися приватним листуванням Ягеллонів між собою.

У 1524 р. папа римський Климент VII знов звернувся до Ягеллонів із закликом організації хрестового походу і через свого посланця нунція барона Антоніо Бургіо пропонував грошові субсидії на проведення війни [17; 131, с. 415]. Понтифік обіцяв підтримку інших країн, «коли вони побачать героїчну і переможну боротьбу своїх сусідів» [126, с. 400–402]. Фактично папа римський просив Ягеллонів розпочати самостійно війну з потужною Османською імперією. При цьому, як виявилось після угорського посольства до Риму, субсидій запропонованих Клементом VII не вистачило б навіть на утримання гарнізону на кордонах, а не те що до ведення війни [126, с. 400–402].

Польський король до пропозицій Риму ставився досить скептично. Особливо після татарського набігу 1524 р. На початку року до Кракова дійшли чутки про підготовку набігу кримським ханом. Сигізмунд I звернувся про допомогу до папи римського, але не отримав її [17; 23; 131, с. 415]. Цей турецько-татарських наїзд став одним з найбільших і заподіяв великі економічні та демографічні втрати. Зі сторони Сулеймана I це була демонстрація сил польському королю, що може очікувати його країни в разі підтримки папських проектів. Саме тому в 1524 р. Польща за будь що прагнула досягти миру з Османами. З цією метою Сигізмунд I надіслав посольство до Константинополя, яке відповідно до своїх інструкцій мало вмовити султана укласти мир терміном на шість років [106, с. 34–35].

Паралельно з переговорами в Порті польський король зробив спробу включити до цього миру і Людовика II. У вересні 1524 р. до Буди надіслано посольство Анджея Кжицького, яке відповідно до своїх інструкцій мало на меті схилити Людовика II до відмови від ідеї організації хрестового походу чи участі в ньому. Окремо просив направити до Константинополя спільне посольства разом з Польщею для укладення миру [64, с. 63]. Незважаючи на зусилля Сигізмунда I убезпечити угорські кордони, Людовик II відмовився від його пропозицій і не бажав заключити миру з турками [64, с. 84–85, 130–131].

У 1525 р. Польському королівству вдалось укласти мир з Османською імперією, хоча й не на шість років, як планувалось попередньо, а тільки на три [106, с. 34–36]. Сигізмунд I знов намагався долучити до цього договору Людовика II, але султан наполягав, щоб чеський та угорський король надіслав до Константинополя власне посольство. Людовик II відхилив пропозицію Сигізмунда I укласти мир з турками, а також ідею союзу з Венецією, чим відібрав у себе останній шанс на порятунок [200, с. 73]. У грудні 1525 р. в Європі стало відомо про широкомасштабну підготовку турецької армії до нового військового походу. Тільки тоді Людовик II звернувся до Порти з пропозицією укладення миру, яку на цей раз відхилив Сулейман I, порадивши Угорщині готуватись до війни [17].

Для періоду 1516–1525 рр. характерна зміна відносин всередині династії Ягеллонів, що пов'язано зі смертю Владислава II та сходженням на престол його неповнолітнього сина Людовика II. Чехією та Угорщиною в цей час фактично правили рада регентів, що унеможливлювало проведення єдиної політики в рамках династії Ягеллонів. Вибори імператора 1519 р. продемонстрували кардинальну політичну різновекторність Сигізмунда I та Людовика II. В той же час, в Європі зросла загроза зі сторони Османської імперії. Польський король обрав політику укладення короткострокових мирних угод з турками до чого прагнув схилити Людовика II. Останній відмовився під впливом своїх прогабсбурзькі налаштованих радників, пропаганди папи римського та власних амбіцій. В результаті економічний занепад, відсутність армії, слабка королівська влада, бездарне керівництво, а також прогабсбурзькі позиції призвели до знищення Угорщини Ягеллонів.

***

На початку XVI ст. у Центрально-Східній Європі існувало дві потужні династії Ягеллонів та Габсбургів, метою яких було утвердження власного впливу в регіоні. Після коронації Сигізмунда I на трон Польського королівства та Великого князівства Литовського, незважаючи на ряд зовнішньополітичних

проблем, які збереглись з попереднього періоду, новий король зробив спробу налагодити відносини зі старшим братом королем Чехії та Угорщини Владиславом II та сформувати спільну зовнішню політику в рамках Ягеллонської династії. За ради цієї мети Сигізмунд I пішов на територіальні поступки на користь Угорщини та навіть уклав союз з могутньою угорською магнатською родиною Заполья, який закріпив шлюбом з дочкою трансільванського воєводи. Незважаючи на це, рідний брат польського короля Владислав II через страх втрати корони та тиск зі сторони імператора знехтував можливістю створення єдиного антигабсбурзького політичного табору в рамках ягеллонської династії. Кульмінацією протистояння двох династій став 1514 р., коли під впливом різноманітних чинників обидві династії були змушені піти на переговори. Результатом цього стало проведення так званого Першого Віденського конгресу між Ягеллонами та Габсбургами. Договір 1515 р., підписаний під час роботи конгресу, містив 5 пунктів і окрім союзницьких та добросусідських відносин встановлював послідовність наслідування корон Чехії та Угорщини, закріплюючи права кожної з династій на зазначені країни. Незважаючи, на перший погляд на формальність проголошених пунктів під час Першого Віденського конгресу, саме їм судилось зіграти визначну роль в історії Центрально-Східної Європи, визначивши роль кожної з династій в регіоні.

Після смерті Владислава II і коронації його малолітнього сина Людовика II у 1516 р. усередині династії Ягеллонів відбулись значні зміни, потужним каталізатором яких були вибори імператора 1519 р. Вони продемонстрували неможливість вироблення спільної стратегії та кардинальну політичну різновекторність. Обрання Карла V Габсбурга на імператорський трон стало подією загальноєвропейського масштабу, визначивши конфігурацію союзів та напрями конфліктів на багато десятиліть уперед. При цьому, неможливість вироблення спільної стратегії під час виборчих перегонів між Ягеллонами стала причиною втрати можливості отримання максимальних зисків від підтримки того чи іншого кандидата на імперську корону. Подальші події продемонстрували все більшу політичну різновекторність всередині династії Ягеллонів. Людовик II під

впливом своїх прогабсбурзькі налаштованих радників та власних амбіцій не зміг реально оцінити загрозу, яка надходила зі сторони Османської імперії. Це стало в призвело до економічної та політичної кризи в країні, яка в решті решт доправидали до її занепаду.

Таким чином, у період 1507–1525 рр. як Габсбурги, так і Ягеллони будували великі амбітні плани на теренах Центрально-Східної Європи й прагнули реалізувати їх у наступний період. Кожна з династій шукала шляхів посилення власних позицій та політичного впливу в регіоні шляхом дипломатичних інтриг та династичних угод.

РОЗДІЛ 3

ДИНАСТИЧНІ ЗМАГАННЯ ПОЛЬСЬКОГО КОРОЛІВСТВА ЗА КОРОНИ ЧЕХІЇ ТА УГОРЩИНИ

3.1. Дипломатичне протистояння за чеський та угорський трон.

Османська імперія під владою Сулеймана I у своїй зовнішній політиці продовжувала притримуватись ідеї встановлення та поширення ісламського світу. У планах султана панувала ідея захоплення всієї території Середньодунайської рівнини, яка мала стати плацдармом для подальшої турецької експансії вглиб Європи. Першим кроком у цьому напрямі став успішний наступ на Балканах на початку 1520-х років. Після цього для європейських країн настав короткий час затишшя, який пов'язано з початком турецької кампанії на Сході.

У 1525 р. Сулейман I успішно завершив війни в Азії та Африці і закріпив свої позиції в Середземному морі. Це дало йому можливість на початку 1526 р. розпочати підготовку до нової європейської кампанії. План наступу на Угорське королівство був відомий заздалегідь європейським монархам та політикам завдяки численним донесенням венеціанських купців [125, с. 1–3].

У першій половині XVI ст. оборонні та військові можливості Угорщини видавалися вкрай обмеженими. Країна знаходилась у стані економічної кризи і не мала регулярної армії. Так звану «чорну армію», яку створив Матьяш Корвін з метою оборони країни, Владиславу II довелося розформувати за наполяганням магнатів у перші роки його королювання. Фактично, оборона країни покладалась на магнатські приватні армії та посполите рушення, яке мало збиратись за наказом короля.

Слід зазначити, що на початку Раннього нового часу жодна держава західного світу не мала настільки чисельної та потужної армії, щоб самостійно протистояти османським військам. В умовах внутрішньо європейських конфліктів і на фоні чергового етапу Італійських війн, говорити про об'єднання сил теж не можливо. Своєю чергою Ватикан, незважаючи на популістські лозунги про

потребу оборони від турків та заклики організації нового хрестового походу, жодної реальної допомоги надати не міг.

За таких обставин польський король попереджав племінника Людовика II про підготовку султана до війни і про неможливість протистояння самотійно силам регулярної армії Османів. До того ж, Сигізмунд I зазначав, що не має можливості надати військову допомогу Угорщині, зважаючи на укладений попередньо мир з турками в 1525 р. терміном на три роки. Польський король радив Людовику II якнайшвидше просити султана про укладення миру, що залишилося єдиним способом урятувати країну [125, с. 1–3; 63, с. 322–323].

Король Чехії та Угорщини не зважав на поради Сигізмунда I готувався до війни з турками. У середині 1526 р. великі сили Османської імперії розпочали наступ на територію Угорщини з боку Балканського півострову. Людовик II виступив на чолі об'єднаної чесько-угорсько-хорватської армії назустріч турецьким військам, які вже на початку серпня знаходилися на кордонах країни. Ягеллон розраховував на підкріплення, яке мав привести з собою трансільванський воєвода Янош Заполья [150, с. 74].

Вирішальна битва між військами Османської імперії та об'єднаними силами королівств Чехії та Угорщини розпочалась на полі Могача 29 серпня 1526 р. Двадцятип'ятитисячна армія короля Людовика II, не дочекавшись підкріплення, виступила проти сімдесятип'ятитисячної добре підготовленої турецької армії. Нерівний бій закінчився повною поразкою чесько-угорсько-хорватських військ, переважна кількість яких знищена. Людовик II загинув. Король потонув у болоті під час спроби втечі від Османів після розгрому своєї армії [122, с. 22–26]. Польська дослідниця М. Дучмал у роботі «Ізабелла Ягеллонка» влучно зазначила, що під Могачем «Угорщина втратила квіт своєї шляхти» [207, с. 101]. Після битви і смерті Людовика II, який не залишив після себе нащадків, королівські престולי Чехії та Угорщини стали вакантними. Зважаючи на ряд домовленостей попередніх часів, династичні зв'язки та власні політичні амбіції, головними претендентами стали Ягеллони та Габсбурги.

Першими вибори короля розпочались у Чехії. Свою кандидатуру висунув ерцгерцог австрійський Фердинанд I Габсбург. Він обґрунтовував права на корону домовленостями 1463 р., 1491 р., 1506 р., 1515 р. і тим, що був чоловіком Анни Ягеллонки, доньки Владислава II [86, с. 463]. У Чехії Габсбурги мали широке коло прихильників серед шляхти та магнатів, які протягом попередніх років отримували пенсії та кошти від австрійського дому і активно лобіювали його інтереси ще за життя королів угорсько-чеської гілки династії Ягеллонів [150, с. 74].

Останнім представником Ягеллонів по чоловічій лінії залишався польський король Сигізмунд I, який за середньовічною династичною традицією мав повне право претендувати на корони Чехії та Угорщини. Дня 6 вересня 1526 р. до Кракова надійшла звістка про поразку чесько-угорсько-хорватської армії під Могачем та смерть Людовика II. Новину про загибель монарха прийняла королева Бона, тому що сам польський король перебував у той час у Варшаві. Документи, опубліковані В. Поцехою, свідчать про те, що польська королева відправила Сигізмунду I лист, в якому сповіщала про смерть Людовика II і пропонувала зберегти корони Чехії та Угорщини за династією Ягеллонів [302, с. 298].

Впродовж 14–15 вересня 1526 р. польський король Сигізмунд I розіслав листи до чеських та угорських станів, де наголошував на потребі об'єднання зусиль королівств заради протистояння турецькій загрозі, щоб «уникнути ще більш трагічних наслідків» [65, с. 175, 178, 185, 194, 198]. Король також повідомив, що негайно повертається до Кракова в зв'язку з необхідністю організації допомоги Чехії та Угорщині проти Османської імперії. Про висунення своєї кандидатури польський монарх у цих листах не обмовився, а основною тезою його послань було те, що «ніколи не відступиться», «не кине Чехії та Угорщини» [65, с. 170]. Це тонкий дипломатичний крок і завуальоване висунення власних претензій на трон, а не декларація реальних намірів боротьби проти турків, з якими Сигізмунд I мав мир і не збирався його порушувати. Ці заклики польського короля до угорської та чеської шляхти можна розцінювати як пропозицію об'єднати держави Центрально-Східної Європи навколо себе під

прикриттям протистояння Османській імперії та забезпечення миру, що цілком відповідало ягеллонській ідеї та баченню місця країни та династії в регіоні [150, с. 75].

У цей час на території Чехії перебував польський агент Шлонжак Бернард Претвіч, завдання якого полягало у зборі інформації та лобіювання кандидатури польського короля [86, с. 467]. Сигізмунд I довго зволікав з відправленням офіційного посольства до Чехії, розраховуючи на те, що місцева шляхта та магнати надішлють йому запрошення.

З цього приводу можна говорити, з одного боку, про певну легковірність та самовпевненість польського короля та його радників. З іншого – у разі отримання ним запрошення на трон від чеської та угорської шляхти, Габсбурги не змогли б висунути претензії відносно зриву попередніх домовленостей та факту втручання у виборчий процес. Останнє могло стати причиною конфлікту з імператорською династією. Крім того, у такій ситуації Сигізмунд I міг зробити вигляд вимушеного прийняття корони, як відповідь на рішення місцевої шляхти, яка мала повні права на самостійне обрання короля відповідно до своїх звичаїв та прав.

Перед відкриттям виборчого сейму 1 жовтня 1526 р. до Чехії прибули австрійські послы Єжи фон Пукхейн, Сигізмунд фон Дітріхштайн та Ян фон Штархемберг. Дипломати від імені Фердинанда Габсбурга зобов'язувались прийняти та зберегти всі станові права та привілеї чеської шляхти і виплатити борги попередніх королів [86, с. 465–466]. Вже 8 жовтня 1526 р. у Гроткові розпочав роботу сейм, де чеські стани прагнули обрати нового короля. Присутня на сеймі шляхта не мала єдиної думки щодо особистості майбутнього монарха. Значна частина підтримувала кандидатуру Фердинанда I Габсбурга. Її інтереси представляв канцлер Адамом фон Неухаус. Інша частина на чолі з впливовим чеським магнатом Львом Зденком виступала проти допущення Габсбургів до влади в країні. Як альтернативу австрійському ерцгерцогу на трон він пропонував кандидатуру польського короля. Хоча частина прибічників Льва Зденка із самого початку висловлювала сумніви щодо Сигізмунда I, зважаючи на його вік

(польському королю у той час було п'ятдесят дев'ять років) та відлеглість країн одна від одної [302, с. 301].

Представники Габсбурга на сеймі у Гроткові проводили активну передвиборчу пропаганду серед чеських станів [65, с. 372–375]. Під час роботи сейму Ягеллон не надіслав свого офіційного представника, який би відстоював інтереси та кандидатуру польського короля. Цей факт для налаштованої проти Габсбургів шляхти виглядав знаком незацікавленості Сигізмунда I у чеській короні, що призвело до пошуку нової кандидатури. У результаті до виборів вирішено залучити представників баварської династії Віттельсбахів, як давніх та запеклих супротивників імператорської династії в Європі. Саме кандидатуру Вільгельма IV Віттельсбаха запропоновано від імені Зденка Льва [237, с. 402]. Польський король поступово втрачав усі шанси на успіх, і для підтримки його кандидатури були вкрай потрібні активні дипломатичні дії, тоді як сам Сигізмунд I продовжував зволікати з рішенням про відправку офіційного посольства до Чехії. Він покладав надії виключно на свої династичні права на престол [187, с. 184].

10 жовтня 1526 р., за запрошенням представників антигабсбурзьки налаштованої шляхти до Чехії прибуло офіційне посольство від імені герцога Баварського Вільгельма IV з повноваженнями представляти його кандидатуру на виборах. Замість Сигізмунда I він став альтернативою обрання Фердинанда I Габсбурга. Однак, герцог Баварський не мав повної підтримки серед шляхти. До того ж, дипломатична гра, яку проводили послы та агенти австрійського ерцгерцога, набагато успішніша, з огляду на щедre дарування коштів та обіцянок [65, с. 374]. Габсбург знов зробив офіційну заяву, що не буде в майбутньому претендувати на право виборів королів. Чеський сейм почав схилятися все більше на його бік. Підкуп окремих ворожих до австрійської династії дворян дав свої плоди. У результаті Ян Мракеш, прибічник Зденко Льва, під час відсутності останнього на сеймі, від його імені перевів всю чеську шляхту, налаштовану проти Габсбургів, на бік Фердинанда [302, с. 305].

Сигізмунд I, спостерігаючи за зростанням впливу Фердинанда I Габсбурга в Чехії, 18 жовтня 1526 р. вирішив перейти до активних дій. Він зважився на формування та відправлення офіційного посольства з обґрунтуванням своїх прав на престол як наступника та опікуна Людовика II [65, с. 195–196]. Інструкції надавали повноваження польським дипломатам висунення його кандидатури на виборах. Сигізмунд I апелював до приписів «Золотої булли», норми якої були дійсними для чеських земель. Згідно з ними обрання нового короля могло відбутись лише тоді, коли вмирили всі представники династії [65, с. 195–196]. У цьому випадку польський король виступав главою роду Ягеллонів за старшинством і мав право на чеський престол. Стосовно королівни Анни Ягеллонки, дружини австрійського ерцгерцога, Сигізмунд I відзначав, що Фердинанд Габсбург отримав за неї посаг і не мав права претендувати на корони Чехії та Угорщини як її спадку після смерті Людовика II [65, с. 195–196].

Стани сілезькі, моравські та лужицькі підтримували польського короля, але вони не брали участі у виборах. Ці області відносно нещодавно приєдналися до Корони Святого Вацлава і на державному рівні не отримали рівних політичних прав з іншими чеськими землями. Отже, по суті їхня позиція не мала політичної ваги, а в самій Чехії кандидатуру Ягеллона вже не брали до уваги [150, с. 76]. Активні дипломатичні кроки з боку польського короля здійснені занадто пізно. Офіційне посольство Сигізмунда I з'явилося на чеському сеймі в сам день виборів 19 жовтня 1526 р. і вже ніяк не могло вплинути на перебіг прийняття рішень. Новим королем Чехії фактично одноголосно обрали австрійського ерцгерцога Фердинанда I Габсбурга, якого коронували 24 жовтня 1526 р.

Польський король не став піддавати сумніву результати чеських виборів. Обрання Фердинанда I прийнято в Кракові за довершений факт. Про це свідчать листи Сигізмунда I до пруського князя Альбрехта Гогенцоллерна, в яких король відповів відмовою на пропозицію курфюрста подати апеляцію щодо результатів виборів [302, с. 306]. Втрата можливості отримання чеської корони навчила польський королівський двір, що самі стани надсилати посольства до Сигізмунда I, з проханням прийняти владу, не будуть. За неї потрібно боротись.

Це стало причиною більш активного включення Ягеллона у боротьбу за залишок спадку Людовика II – угорську корону.

На момент виборів 1526 р. в Угорщині, як і в Чехії, місцева шляхта поділена на два політичні табори, які об'єднувались навколо могутніх магнатських родин. Лідером першого табору виступав угорський канцлер коронний Стефан Бродерік, який знаходився під німецьким впливом і в політичній площині виражав впевненість, що майбутнє країни та її добробут повністю залежать від Габсбургів – могутньої європейської династії, яка здатна захистити угорські землі від османської експансії. Прихильники цього політичного крила виступали за обрання Фердинанда I Габсбурга на угорський трон. Цю частину шляхти також підтримувала овдовіла дружина Людовика II Марія, рідна сестра австрійського ерцгерцога [115, с. 20–21].

В опозиції прогабсбурзькому політичному табору перебували ряд магнатів, дрібна та середня шляхта під проводом трансільванського воєводи Яноша Заполья. Вони негативно ставились до австрійської династії, яку пов'язували з диктатом, нівелюванням прав місцевих громад та експансивною політикою. Представники антигабсбурзького крила бачили відродження країни в обранні короля, вихідця з угорської знаті, на зразок Матяша Корвіна, або іноземного монарха, який зумів би зупинити поширення габсбурзьких впливів в Угорщині та допомогти захистити країну від турків. Лідерами опозиції стали родина Заполья, угорський палатин Іштван Вербеци та впливовий магнат Іштван IV Баторі [115, с. 20–21].

Виходячи з цього, головними кандидатами від антигабсбурзького табору в Угорщині стали Янош Заполья та Сигізмунд I. Трансільванський воєвода був харизматичним, сильним лідером, який мав великий авторитет серед угорської шляхти. Батько Яноша, Стефан Заполья, служив королю Угорщини Матяшу Корвіну, як написала М. Дучмал, «передусім мечем», беручи участь у битвах проти імператора Фредерика III, за що отримав завойовану частину Австрії як намісник [207, с. 102]. Мати Яноша Заполья, Ядвіга, донька князя цешинсько-глогівського Пшемисла II та Анни Мазовецької і належала до роду П'ястів,

згаслої по чоловічій лінії династії польських королів [207, с. 103]. Це дало змогу Стефану Заполья після смерті Матяша Корвіна у 1490 р. претендувати на угорський трон, хоча і безуспішно. Родинні зв'язки з польськими королівськими родинами П'ястів і Ягеллонів сприяли посиленню амбіцій Яноша Заполья. Він ще до 1515 р. не раз претендував на руку Анни Ягеллонки, доньки Владислава II, яка стала дружиною Фердинанда Габсбурга [207, с. 103]. Окремо слід зазначити, що трансільванський воєвода у 1526 р. мав у своєму розпорядженні велику боєздатну армію, що не постраждала під Могачем, бо не встигла вчасно дістатись до поля битви [122, с. 25–26].

Своєю чергою Сигізмунд I, представник династії Ягеллонів, мав тісні контакти з угорською шляхтою та магнатами, міг допомогти протистояти Османам силами польсько-литовського війська і спочатку свого правління виступав проти поширення політичного впливу Габсбургів у Центрально-Східній Європі. Сам король за порадою польських сенаторів, зокрема підканцлера Петра Томицького і єпископа Перемишля Анджея Кжицького, а також королеви Бони Сфорци, прийняв рішення висунути свої права на угорську корону [237, с. 647].

Зважаючи на ризик спровокувати конфлікт з Габсбургами та Османською імперією, плани польського короля щодо корони святого Стефана спочатку вирішено тримати в таємниці. З метою з'ясування політичної ситуації в Угорщині з Кракова до Буди надіслали шляхтича Миколай Ніпшица. Обрання його кандидатури як агента не випадкове. Він німець за походження, народився в Сілезії, що не мало викликати підозр Габсбургів [345, с. 221–223]. Згідно з наданими йому інструкціями від 15 вересня 1526 р. Ніпшиц мав підтвердити інформацію про смерть Людовика II [345, с. 221–223; 65, с. 175, 178]. Зауважимо, що польський королівський двір до останнього не вірив у такі колосальні втрати угорської армії під Могачем.

У разі підтвердження смерті Людовика II Ніпшиц мав надати листи від імені польського короля угорським магнатам, трансільванському воєводі Яношу Заполья та овдовілій королеві Марії [111, с. 121–122; 345, с. 225–234; 65, с. 175, 178]. У цих листах Сигізмунд I наголошував на потребі

якнайшвидшого обрання нового короля, який завдяки своїй сильній армії та сусідству зміг би захистити країну від турків. Польський король писав, що «ніколи від Угорщини не відступиться» [111, с. 121–122; 65, с. 170]. Окремо слід виділити лист, адресований Яношу Заполья, в якому Сигізмунд I нагадував про давні союзи і дружбу та свою готовність до переговорів щодо власної кандидатури на трон, розраховуючи на підтримку трансільванського воєводи та його вплив серед місцевої шляхти і магнатів [65, с. 174].

Місія Миколая Ніпшица у Буді полягала на оцінюванні політичної ситуації в країні та шансів Сигізмунда I на трон. Крім того, фактично він мав висунути кандидатуру польського монарха, що обґрунтовувалось потребою оборони країни від Османів «досвідченим, розумним і справедливим королем» [150, с. 78]. Ідею відправлення польського шляхтича з таємними дорученнями та листами до угорської шляхти можна розцінювати як вдалий дипломатичний крок. При цьому, помилкою, навіть недбалістю з боку Ягеллона та його радників, видається обрання самої особистості посла. Миколай Ніпшиц вже кілька років отримував пенсію від Габсбургів, що стало причиною не тільки невиконання доручень, а й передачі ним планів та інструкцій Сигізмунда I королеві Марії, сестрі Фердинанда I Габсбурга [65, с. 210; 187, с. 184]. Зраду Ніпшица вдалось розкрити завдяки донесенням і діяльності агента королеви Бони у Пресбургу, воєводи равського Яна Тшенського. Все ж, вдалий момент для висунення польських претензій на угорську корону втрачений.

У цей час при польському королівському дворі діяло австрійське посольство від імені Фердинанда I на чолі з дипломатом Томашом Каммерером, який мав заручитись підтримкою кандидатури Габсбурга у Сигізмунда I. Польський король в очікуванні на результати місії Ніпшица довго не приймав австрійського посла, виправдовуючи затримку релігійними святами. 2 листопада 1526 р. Томаш Каммерер мав аудієнцію у Сигізмунда I, на якій отримав досить двозначну відповідь. Монарх зауважив, що зробить все можливе для того, щоб уберегти Угорщину від розділу, сприятиме обранню єдиного короля та захисту країни від турків [82, с. 411]. Водночас у цій відповіді не можна знайти чітких

зобов'язань Сигізмунда I щодо підтримки саме кандидатури Фердинанда Габсбурга. Польський король, з одного боку, не вступав у відкрите протистояння з імператорською династією, а з іншого – залишив місце для політичних маневрів, не пов'язуючи себе виразними обіцянками з австрійським ерцгерцогом.

У цей же час, при польському дворі повстало питання відправлення до Угорщини офіційного посольства з обґрунтуванням претензій Сигізмунда I на трон. Противником цих задумів став канцлер коронний Кшиштоф Шидловецький. В опозиції йому виступила королева Бона. Її погляди поділяли ряд польських сенаторів, зокрема підканцлер коронний Петро Томицький та Анджей Кжицький [95, с. 52]. Вони наполегливо радили Ягеллону боротись за угорську корону. На думку історика Х. Ліске, сам польський монарх був проти, бо не бачив «можливостей правління анархічною Угорщиною та користі від цього для Польщі» [275, с. 247–248]. Висновки історика Х. Ліске є недостатньо обґрунтованими. Доказом цього є листування між Сигізмундом I та підканцлером Петром Томицьким. Згідно якого можна дійти висновку, що польський король відверто писав про те, що зробить «все можливе для порятунку країни» і в жодному випадку не має наміру відступатись від Угорщини [95, с. 62; 302, с. 312].

Очевидним є той факт, що Сигізмунд I розумів, що для Польщі володіння угорською короною створило б додаткові зовнішньополітичні проблеми, зокрема конфлікт з Габсбургами, стримування османського наступу на кордонах та підпорядкування князівства Молдавського. Це все в майбутньому потребувало б від Польщі додаткових ресурсів та сил. З іншого боку, об'єднання двох держав значно зміцнило б позиції ягеллонської династії на міжнародній арені, а укладення миру на південних кордонах дозволило б поєднати зусилля і спрямувати їх проти Великого князівства Московського. Також велику роль відігравав мілітарно-господарчий чинник. В Угорщині знаходились великі родовища заліза, які необхідні для виробництва зброї. На цьому етапі потрібно чітко розуміти, що польський король у своїй зовнішній політиці, як і майже кожен

монарх періоду Раннього нового часу, більшою мірою керувався династичними інтересами.

Дня 31 жовтня 1526 р. до Кракова надійшли листи від імені Яноша Заполья, адресовані Сигізмунду I і канцлеру коронному Кшиштофу Шидловецькому. Самі листи не збереглися до нашого часу, але їхній зміст можна реконструювати завдяки відповіді на них польського короля, яка знаходиться в «Теках Нарушевича». Трансільванський воєвода пропонував свою підтримку та просив Сигізмунда I надіслати посольство на виборчий сейм разом з офіційними листами, адресованими до угорської шляхти, в яких би обґрунтували права Ягеллона на корону та обіцянка захистити країну від турецької загрози [65, с. 199].

Сприятливою для висунення кандидатури польського короля на угорський трон видавалась міжнародна ситуація в Європі. У 1526 р. розпочався черговий етап Італійських війн. Франциск I звільнився з полону імператора Карла V, оголосив про недійсність Мадридського договору та став лідером новоствореної антиіспанської Коньякської ліги, до якої увійшли Франція, Ватикан, Венеція, Флоренція та герцог Міланський Франческо II Сфорца. Карл V зайнятий італійським питанням не мав можливості надати Фердинанду I Габсбургу фінансової чи військової допомоги в разі конфлікту з Польщею за угорський спадок. Сукупність цих факторів стали причиною прийняття рішення Сигізмундом I відстоювати власні династичні права шляхом направлення посольства на виборчий сейм і офіційного проголошення своїх прав на угорську корону.

Зокрема, на початку листопада 1526 р. одразу після від'їзду посла Габсбургів з Кракова за наказом Сигізмунда I до Угорщини направлене посольство, яке складалось з єпископа пшемисловського Анджея Кжицького та каштеляна Станіслава зі Спрова [65, с. 202]. Згідно інструкцій дипломати під час роботи виборчого сейму в Угорщині мали висунути кандидатуру Сигізмунда I на трон відповідно до його династичних прав та родинних зав'язків з померлим королем Людовиком II [65, с. 202]. Також, визначено за необхідне гарантувати

шляхті збереження її прав та станових привілеїв і зобов'язання обороняти країну від турецької загрози [65, с. 201–202].

У посольських інструкціях, окрім повноважень дипломатів, містився детальний план дій в Угорщині. Зокрема, представники Сигізмунда I мали звернутись до Яноша Заполья по допомогу у виборі кандидатури польського короля, розраховуючи на добрі відносини з трансільванським воєводою, його попередні листи та кровні узи [65, с. 201–202]. За планом саме Янош Заполья мав особисто представити кандидатуру польського короля під час роботи виборчого сейму. Такий крок забезпечив би Сигізмунду I підтримку всієї антигабсбурзьки налаштованої шляхти. Інструкції послів не містили відвертих претензій Сигізмунда I на угорську корону, що пояснювалось тим, що дипломатичні доручення могли потрапити в руки Габсбургів [65, с. 201–202]. За планом Ягеллона справжні наміри місії до Угорщини мали залишатись таємницею якомога довше.

Незважаючи на детально розроблений план боротьби за угорську корону та направлення посольства на виборчий сейм, який мав відбутись у Токаї, польська дипломатична місія зазнала невдачі. Причиною цьому стало проголошення 11 листопада 1526 р. королем Угорщини Яноша Заполья. Такий розвиток подій став повною несподіванкою для Кракова. Про це свідчить той факт, що в день виборів, які проведені раніше від оголошеної попередньо дати, польські послы знаходились у Сілезії по дорозі на сейм [150, с. 79–80].

Попередньо Янош Заполья призначив початок роботи сейму у Токаї на 5 листопада 1526 р. Про це свідчать надіслані від його імені листи до Сигізмунда I та канцлера коронного Кшиштофа Шидловецького, які надійшли до Кракова в останніх числах жовтня 1526 р. [119, с. 601–607]. Обрання трансільванського воєводи на угорський трон здійснено через шість днів після початку роботи сейму. Приїзд послів Сигізмунда I до Токаї на початку жовтня став неможливим, зважаючи на стан комунікацій у той час, погані дороги та відсутності механічного транспорту. Зауважимо, що Янош Заполья не міг цього не передбачити. Саме тому погоджуємося з думкою польського історика Х. Ліске, що трансільванський

воєвода навмисне надіслав листи-запрошення до Кракова за кілька днів до відкриття сейму, щоб Ягеллон не зміг заявити претензій на угорську корону [175, с. 246]. Янош Заполья розумів, що його обрання не усуне з політичної гри австрійського ерцгерцога та Османів. Тому в майбутньому він розраховував на допомогу польського короля та союзні відносини з ним [150, с. 80]. Іншим доказом того, що запрошення польських послів на виборчий сейм лише частина вдалої політичної інтриги трансільванського воєводи, є те, що в дорозі дипломати затримані в гостях у Сілезії в Фріштаку у дядька Заполья Казимира II князя Цешинського під приводом обговорити можливість висунення кандидатури сина польського короля Сигізмунда II Августа на угорський трон [302, с. 315].

Саме під час свого перебування у Сілезії польські послы дізнались про обрання Яноша Заполья та його коронацію. Місія до Токаї повністю втрачала свій зміст, а інструкції послів нівелювалися фактом здобуття трансільванським воєводою корони. Анджей Кжицький та Станіслав зі Спрова надіслали листи до польського короля з відповідними відомостями і вирішили продовжити свою подорож, але вже до Тренчина, де перебував новообраний король [275, с. 258–259]. Саме там польські дипломати мали намір чекати на подальші інструкції з Кракова.

Послы прибули на двір Яноша Заполья 16 листопада 1526 р. Під час перебування дипломатів у Тренчині Сигізмунд I надіслав нові інструкції, згідно з якими вони мали підтримувати теплі відносини з новим королем, підштовхнути Яноша Заполья до укладення миру з Османською імперією та запевнити його не підписувати жодних політичних чи династичних союзів без попереднього обговорення їх з польським королем [65, с. 205, 208]. При цьому дипломатам не можна давати жодних обітниць від імені Кракова новому королю, також вони не мали повноважень укладати з ним будь-які союзи [65, с. 205, 208].

Така позиція Сигізмунда I пояснювалась тим, що Фердинанд Габсбург та частина угорської шляхти, які не могли погодитись з обранням трансільванського воєводи, розпочали проведення нового виборчого сейму у Хайнцбургу. Про що

достовірно відомо в Польщі на той момент [65, с. 205, 208]. У цей час Ягеллон наказав своїм дипломатам в Угорщині зайняти позицію вичікування до того часу, поки не стане зрозуміло, хто з новообраних королів сильніший і «хто з них візьме гору», про що нам відомо завдяки листам Сигізмунда I до Анджея Кжицького [65, с. 205].

Перебування польських послів при дворі Яноша Заполья могло викликати ряд проблем з Габсбургами. Насамперед, виникала проблема з поясненням мети подорожі польських дипломатів до Угорщини та причини їх подальшого перебування при дворі супротивника австрійського ерцгерцога. Це вирішено завдяки дипломатичному таланту Анджея Кжицького. Зокрема, він написав листи до Австрії єпископу Каммерару та угорському канцлеру коронному Стефану Бродеріку, який займав прогабсбурзьку позицію. У них польський посол зазначав, що «король Сигізмунд за порадою своїх радників у перші ж дні після смерті племінника мислив претендувати на угорську корону, але, довідавшись про такі ж наміри Фердинанда, вислав, як відомо, на народний сейм посольство для підтримки кандидатури Габсбурга. Посольство прибуло запізно і ні чим не могло зарадити, але згідно з вимогами етикету не могло відразу ж поїхати і мало скласти візит новообраному королю» [65, с. 212–213]. В цій ситуації Анджей Кжицький демонстрував не тільки те, що його король ніколи не виступав проти Габсбургів, а й пояснював перебування посольства при дворі Яноша Заполья. Листи польського дипломата надіслані вчасно, оскільки саме в цей час Фердинанд I Габсбург загрожував Польщі укладенням миру з великим князем московським Василієм III і початком воєнної кампанії на території Великого князівства Литовського [65, с. 251].

17 грудня 1526 р. сейм у Хайнцбургу проголосив Фердинанда I Габсбурга новим королем Угорщини. Так, на початку 1527 р. стало очевидним, що вибори після смерті Людовика II не вирішили питання його спадку. Майбутнє Угорщини залишалося досить непевним. На той момент шанси на опанування всієї території країни під владу єдиного монарха мала кожна зі сторін, як і існувала можливість закріплення розділення Угорщини між Заполья та Габсбургом.

Під час виборчих перегонів 1526 р. після смерті Людовика II Сигізмунд I у Чехії спирався на свої династичні права і не проводив активної дипломатичної діяльності заради висунення власної кандидатури на трон, що призвело до втрати можливості отримання корони. Це стало уроком для польського двору, який врахований під час наступних виборів в Угорщині. Сигізмунд I зробив ряд дипломатичних кроків з метою популяризації своєї кандидатури та закріплення прав на угорський трон. При цьому загроза виникнення конфлікту з Габсбургами, які також претендували на спадок після смерті Людовика II, значно зменшувала політичні можливості польського двору. Події 1526 р. в Угорщині не вважалися поразкою польської дипломатії, а лише результатом політичної діяльності місцевої шляхти та інтриг імператорської династії.

Окремо слід зазначити, що результатом подвійних виборів 1526 р. стало розділення Угорщини на дві частини. Вузька смуга західноугорських земель і частина Словаччини з її столицею Пожонь, а також Хорватія з Загребом опинились під владою австрійського ерцгерцога та короля Чехії Фердинанда I Габсбурга, тоді як три чверті території давнього Угорського королівства знаходились під владою магната та трансільванського воєводи Яноша Заполья, зокрема столиця Буда і князівство Трансільванія (Див. Додаток Е).

3.2. Роль Польщі на першому етапі збройного протистояння між Яношем Заполья та Фердинандом I Габсбургом

Після проголошення Фердинанда I Габсбурга та Яноша Заполья королями Угорщини кожен з них прагнув здобути решту території держави і правити в ній одноосібно. Це стало причиною початку збройного конфлікту, однією з важливих рис якого була дипломатична складова. На початку 1527 р. військові сили кожної з супротивних сторін приблизно рівними. Для перемоги обидва королі потребували союзників та військової підтримки ззовні. До того ж, після виборів 1526 р. і Фердинанд I Габсбург, і Янош Заполья прагнули легалізації своєї влади шляхом визнання на міжнародній арені за собою титулу короля Угорщини. З цією

метою кожна зі сторін проводила широку дипломатичну кампанію на теренах Європи.

Фердинанд I Габсбург в боротьбі за Угорщину розраховував на підтримку своїх позицій та військову допомогу від свого рідного брата імператора Карла V та німецьких князів. Своєю чергою, Янош Заполья змушений шукати союзників в Угорщині та серед європейських країн. З цією метою король після свого обрання на початку грудня 1526 р. надіслав листи до правителів Франції, Англії, Данії, Польщі, Венеції, німецьких курфюрстів та папи римського з обґрунтуванням прав на трон та пропозицією укладення між країнами союзу [115, с. 122–157]. Його головною метою мала бути оборона держави від турків та недопущення Габсбургів до влади в ній.

Англія і Данія прийняли рішення залишитись осторонь угорського конфлікту. Причиною цього можна вважати домовленості між країнами та імператором і небажання псувати відносини з Габсбургами [115, с. 157–188]. До того ж вони не мали б жодного політичного зиску з участі в протистоянні Фердинанда I Габсбурга та Яноша Заполья на боці останнього. Іншу позицію зайняли протестантські князі Німеччини. Після проголошення Мартіном Лютером у 1517 р. дев'яноста п'яти тез і початком поширення Реформації, що супроводжувалось протистоянням з імператорським домом і спробами заборони нової релігійної течії, протестантські князі шукали союзників в Європі та засобів послаблення династії Габсбургів. Саме тому Янош Заполья отримав позитивну відповідь на свої листи та завірення в підтримці з їхнього боку [115, с. 157–188]. Про ступінь підтримки народного короля серед німецьких протестантських князів свідчить наявність проекту, висунутого у 1526 р. на колегіумі електорів Рейху. У ньому пропонувалось вирішити питання володіння угорською короною на користь Яноша Заполья і не надавати військову підтримку проти нього Фердинанду I Габсбургу [373, с. 146].

Учасники антигабсбурзької ліги – Ватикан, Венеція і Франція – визнали обрання Яноша Заполья на угорський трон [115, с. 157–188]. Франциск I в умовах початку чергового етапу Італійських війн з Карлом V у 1526 р. шукав союзників, а

угорський конфлікт давав Валуа надію на те, що частина військ Габсбургів буде відтягнута з Апеннінського півострову до Центрально-Східної Європи, що могло б надати французькому королю значну перевагу над імператором. На початку грудня 1526 р. у Буді з'явився французький дипломат Антуан де Рінкон. Він від імені Франциска I висловив підтримку Яношу Заполья та запропонував укладення франко-угорського союзу, спрямованого проти Габсбургів. У разі позитивної відповіді Янош Заполья мав надіслати посольство до Франції з метою узгодження умов майбутнього договору [67, с. 302].

У квітні 1527 р. як відповідь на місію Антуана де Рінкона Янош Заполья направив до Франції посольство, яке очолив відомий польський політичний діяч та дипломат, племінник польського архієпископа Яна Ласького воєвода серадзький Ієронім Ласький. У кінці 1526 р. він перейшов на службу до Яноша Заполья і став його довіреною особою. Слід зазначити, що обрання кандидатури Ієроніма Ласького не випадковість з боку угорського короля, зважаючи на його попередню дипломатичну діяльність при дворі Валуа у 1520 - х роках від імені Сигізмунда I.

Головною метою місії Ієроніма Ласького до Франції визначалось підтвердження попередніх домовленостей з Антуаном де Рінконом. Згідно з інструкціями угорський посол мав запропонувати французькому королю укладення союзу, який би об'єднав монархів «найсильнішими узами» та гарантував надання один одному допомоги «у критичній ситуації» [103, с. 420]. Також угорський король висловив готовність прийняти як спадкоємця одного з синів Франциска I у разі своєї смерті без нащадків [103, с. 420]. Янош Заполья в 1527 р. не одружений і не мав дітей, саме тому пропозиція адоптації одного з синів французького короля на угорський трон не стала винятковою подією, а звичайним закріпленням договірних відносин в рамках політичної традиції того часу.

Франциск I висловив готовність укласти союз з угорським королем, але висував ряд додаткових умов. Зокрема, Янош Заполья мав зобов'язатись вести війну з Габсбургами і не укладати з ними жодних мирних угод без згоди Валуа до

того часу, поки діти французького короля не будуть звільнені з іспанського полону [116, с. 107–108]. Згідно з умовами франко-іспанського Мадридського договору 1526 р. Карл V звільнив з полону Франциска I, але два його старші сини – Франциск та Генріх – залишились при імператорському дворі як заручники. Також однією з умов французького короля висунуто зобов'язання з боку Яноша Заполья надіслати військову допомогу Франциску I проти Карла V, у разі якщо війна в Угорщині закінчиться, а конфлікт в Італії ще буде тривати. В обмін на це Валуа пообіцяв фінансову підтримку на ведення війни з Габсбургами [116, с. 107]. Загалом місія Ієроніма Ласького прийнята позитивно і Франциск I погодився на всі умови, які оголосив дипломат від імені угорського короля відповідно до наданих йому інструкцій [116, с. 107–108].

Результатом франко-угорських переговорів у 1527 р. стало укладення на основі попередніх домовленостей договору між Яношем Заполья та Франциском I, який мав таємний характер. Кожна зі сторін зобов'язувалась не оприлюднювати його змісту, про що свідчить текст самого договору у зібранні угорських архівних документів «Історичні пам'ятники Угорщини» [116, с. 107–108]. Єдиною зміною в домовленостях стало відкладення на «невизначений строк через фінансові труднощі» Францією реалізації пункту щодо надання грошової допомоги Яношу Заполья проти Фердинанда I Габсбурга [116, с. 108]. Тут потрібно зауважити, що «фінансові труднощі» у французької корони ніколи не закінчувались і розраховувати на реалізацію цього пункту в майбутньому фактично неможливо. Однак, переговори з Франциском I та підтримка Валуа позицій Яноша Заполья значно піднесли авторитет угорського короля в Європі.

Паралельно з початком франко-угорських переговорів Франциск I спробував залучити до цього союзу Сигізмунда I. Зауважимо, що після звільнення з іспанського полону і з початком формування Коньякської ліги у 1526 р. французький король мріяв про створення широкої антигабсбурзької коаліції в Європі, до якої намагався залучити і Польщу. З метою обговорити можливість долучення Ягеллона до такого союзу та його деталей сестра французького короля Маргарита Валуа надіслала запрошення до Версаля Яну Дантишеку, постійному

польському послу при дворі Карла V [152, с. 164]. З листів польського дипломата до Сигізмунда I та підканцлера Петра Томицького, відомо, що вони досить скептично поставились до цієї ідеї та не бачили користі від залучення країни до Коньякської ліги [65, с. 117; 25, № 11]. В умовах османської та московської загрози, а також постійних нападів татар на східні кордони Великого князівства Литовського, Польща не мала засобів до включення у війну в Італії та не бажала відкритої конфронтації з імператором. Ян Дантишек від імені польського короля відмовився від пропозиції Маргарити Валуа здійснити візит до Франції та можливості включення країни до Коньякської ліги, посиляючись на потребу боротьби з турками. Також, він писав про те, що його король навпаки виступав за «об'єднання всього християнського світу проти османської загрози» [65, с. 117; 25, № 11].

Незважаючи на відмову польського дипломата французькій принцесі, Франциск I у грудні 1526 р. поновив спроби залучення Польщі до антигабсбурзького союзу. З цією метою Валуа надіслав з посольством до Кракова Станіслава Ласького, який перебував у Версалі на початку 1520-х років як представник польського двору [114, с. 117]. Висловлюємо припущення, що результати місії були не значними, оскільки про перебіг цього посольства нічого не відомо. Втрата Ягеллонами корон Чехії та Угорщини розцінені Валуа як вдалий час до поновлення переговорів з Сигізмундом I і залучення його до антигабсбурзького союзу. На початку 1527 р. Антуан де Рінкон перед своїм виїздом з Буди до Версаля знаходився у Кракові та мав аудієнцію у польського короля. Французький дипломат запропонував Сигізмунду I від імені Франциска I долучитись до франко-угорського союзу і щорічну пенсію у розмірі дванадцяти тисяч дукатів в обмін на військову допомогу Яношу Заполья проти Фердинанда I Габсбурга [37].

Відповідь польського монарха містить його лист до французького короля. У ньому Сигізмунд I, незважаючи на завірення в «дружбі» і висловлення «великої вдячності за підтримку і турботу за долю королівства», відповів відмовою на пропозиції Валуа [52]. Така позиція Ягеллона та небажання вступати у відкрите

протистояння з імператорською династією пояснювались нормалізацією відносин з Габсбургами та відомостями про організацію султаном чергового походу в Європу.

Після подвійних королівських виборів в Угорщині в кінці 1526 р. розпочалось збройне протистояння між Яношем Заполья та Фердинандом I Габсбургом, під час якого для обох сторін важливою стала позиція Ягеллона. Об'єднане персональною унією Польське королівство та Велике князівство Литовське в першій половині XVI ст. залишалося впливовою державою Європи та одним з найпотужніших сусідів Угорщини. Залучення країни на свій бік стало принциповим питанням для двох новообраних королів. Зважаючи на приблизну рівність сил австрійського ерцгерцога та трансільванського воєводи воєнне втручання Ягеллона могло надати значну перевагу одній зі сторін і сприяти швидкому вирішенню конфлікту [146, с. 115].

Незважаючи на те, що Сигізмунд I на рівні офіційної дипломатії продовжував дотримуватись позиції нейтралітету, проголошеної після подвійних виборів, і відповідно воєнного невтручання в угорський конфлікт. Монарх став однією з ключових фігур у боротьбі за Угорщину. Так, з метою вплинути на позицію польського короля в кінці 1526 р. до Кракова прибули посольства від імені Яноша Заполья та Фердинанда I Габсбурга. Місію від імені австрійського ерцгерцога очолив досвідчений дипломат Габсбургів Ян Мракеш, який працював ще за часів правління імператора Максиміліана I. Посольські інструкції Яна Мракеша датовані 17 грудням 1526 р. Тобто, в день обрання на угорський трон Фердинанд I Габсбург прийняв рішення надіслати посольство до Сигізмунда I з метою визнання своїх прав на корону [86, с. 504–506; 65, с. 277–283]. Згідно з інструкціями австрійський дипломат мав заручитись підтримкою Сигізмунда I проти Яноша Заполья. За результатами місії передбачалось визнання польським королем Фердинанда I Габсбурга єдиним законним королем Угорщини, а трансільванського воєводу оголосити бунтівником. Також, при нагоді, австрійський ерцгерцог очікував на надання Ягеллоном військової допомоги проти Яноша Заполья. В обмін за це Ян Мракеш від імені імператорської династії

був уповноважений пообіцяти в черговий раз польському монарху посприяти у вирішенні питання італійського спадку Бони [86, с. 504–506; 65, с. 277–283].

Аналізуючи відповідь Сигізмунда I після аудієнції з австрійським послом, можна зробити висновок, що польський король прийняв пропозиції Фердинанда I Габсбурга дуже стримано. Під час прийому Яна Мракеша Ягеллон не затвердив жодного з представлених дипломатом пунктів і лише пообіцяв надати остаточну відповідь після наради з сенаторами та королевою Боною особисто Габсбургу через канцлера коронного Кшиштофа Шидловецького [65, с. 277–278, 286–287]. Після від'їзду австрійського посла до Праги, де в той час перебував Фердинанд I, від імені Сигізмунда I до нього направлений з посольством Кшиштоф Шидловецький. Завданням його місії стало збереження «дружніх відносин», але при цьому польський король чітко наголошував на нейтралітеті власної держави в угорському конфлікті і ненаданні жодній зі сторін військової допомоги [65, с. 286–287]. Ягеллон писав про те, що заради «встановлення миру та спокою» в Угорщині він готовий взяти на себе роль посередника, який буде представляти третю незалежну сторону і зможе допомогти вирішити конфлікт [65, с. 286–287].

У цей же час у Кракові перебувало посольство від імені Яноша Заполья, яке очолив угорський дипломат Стефан Дручетхов. Незважаючи на проголошення польським королем нейтралітету та своєї ролі в конфлікті виключно як посередника, звіти угорського посла до Буди, демонструють зовсім іншу позицію Сигізмунда I у відношенні до Заполья. Польський монарх на початку грудня 1526 р. під час аудієнції зі Стефаном Дручетховим називав Яноша Заполья своїм «сином» і говорив про визнання за ним титулу угорського короля [65, с. 285; 117, с. 301]. Сигізмунд I підняв питання потреби оборони східних кордонів Великого князівства Литовського від татар і тиску з боку Габсбургів, чим пояснював неможливість надання військової допомоги. Після аудієнції угорський посол отримав лист, адресований Яношу Заполья від 6 грудня 1526 р. У ньому Сигізмунд I, окрім питань про співпрацю між польськими та

угорськими купцями і містами, писав про свою підтримку і «одвічну готовність до співпраці на всіх рівнях» [111, с. 127–128].

Перебіг діяльності австрійського та угорського посольств у Кракові засвідчував факт того, що Сигізмунд I, незважаючи на формальне проголошення нейтралітету, підтримував Яноша Заполья. Через зміцнення позицій трансільванського воєводи польський король мав намір зберегти власний політичний вплив в регіоні і не допустити до заволодіння всією країною Габсбургами. Слід погодитись з думкою дослідника В. Поцехи, що причиною прохолодного прийняття австрійського посла стало бажання Сигізмунда I отримати через Яноша Заполья угорську корону [302, с. 321].

У цей період польський король не міг відкрито виступити проти Фердинанда Габсбурга і надати народному королю військову допомогу. Це пов'язано із загрозою створення союзу між Австрією та Москвою проти Ягеллона і підвладних йому держав, а також з ризиком висунення Габсбургами претензій та блокади ними королівських міст на Балтиці. Про це у своїх листах Сигізмунда I попереджав васал Польського королівства герцог Пруссії Альбрехт Гогенцоллерн [65, с. 251]. Під час місії Кшиштофа Шидловецького до Праги наголошував на потребі збереження Польщею миру з Великим князем Московським, що видавалось неможливим без посередництва Габсбургів, та про права імператорської династії на пруські землі, які вони не висували, зважаючи на «добрі та дружні відносини» з польським королем [65, с. 286–287; 86, с. 506–508]. З боку імператорської родини це не двозначні, хоча і завуальовані погрози.

Незважаючи на те, що посол Заполья Стефан Дручетхов не зміг отримати на офіційному рівні від Сигізмунда I військової допомоги, народний король усе ж дістав значну підтримку від антигабсбурзьки налаштованих польських магнатів. Зокрема, військову допомогу у вигляді добровільних найманців надали воєвода руський, великий гетьман коронний Ян Тарновський та староста краківський, маршалок коронний Пьотр Кміта на початку 1527 р. Їхнім фінансуванням займались також королева Бона та родина Лаських [235, с. 12]. Хоча на офіційному рівні Польща не надавала військової допомоги угорському королю

проти Фердинанда Габсбурга. У той же час, існували поляки, які добровільно, в якості найманців, перебували на службі у Яноша Заполья і фінансувались за рахунок польських магнатів та урядовців. Це дає змогу стверджувати, що Сигізмунд I знав про діяльність свого найближчого оточення і схвалював це.

Існування міцного зв'язку між Заполья та Ягеллоном підтверджувала стабільність їх контактів. Потрібно зазначити, що важливе питання обрання союзників Янош Заполья у цей час приймав не тільки зі своїми радниками, а й з польським монархом. Підтвердженням цієї думки є листи Яноша Заполья до Сигізмунда I, в яких він просив поради у питанні можливості звернення по військову допомогу до Османської імперії [66, с. 132]. Ідея обрання такого союзника не випадковість. Ще у кінці грудня 1526 р. Анджей Кжицький після свого повернення з посольством з Буди писав до польського короля про те, що ненависть до Габсбургів у рядах шляхти, прихильної до Заполья, «настільки велика, що вони готові об'єднатись навіть з султаном та разом піти воєнним походом до Німеччини» [65, с. 268].

У першій половині 1527 р. Янош Заполья надіслав до Сигізмунда I ще два посольства, з метою заручитися військовою підтримкою для захисту власних інтересів на міжнародній арені. У цей час лунали пропозиції надання щорічних пенсій польським урядникам [66, с. 21, 232, 253–254, 273, 282]. Ціну за таку допомогу Янош Заполья визначив у пропозиції надання наступності на угорському троні єдиному сину Сигізмунда I Сигізмунду II. Також він розглядав можливість одруження з донькою польського короля [66, с. 21, 232, 253–254, 273, 282]. Старшу дочку Ягеллона від Барбари Заполья Ядвігу пропонувалось видати заміж за французького принца [66, с. 88–90]. Цей акт мав закріпити Ягеллонів в Угорщині та створити міцний зв'язок з Францією. Проект договору та пропозиції щодо дітей польського короля представив угорський посол Ян Статіліус під час своєї місії у Кракові 14 квітня 1527 р. [274, с. 41]. За словами дипломата, Заполья бажав миру з Габсбургами, але й був готовий до війни, з метою чого шукав союзників і не тільки в Європі.

Подружні плани, викладені Яном Статіліусом Сигізмунду I, міцно пов'язані з міжнародною ситуацією в Європі. Французький король намагався залучити Польщу через Угорщину до антигабсбурзького союзу. Не випадковою існувала ідея звернення Заполя у пошуках підтримки саме до султана. Адже ще у 1525 р. Франциск I розпочав переговори про союз з Сулейманом I, який би передбачав співпрацю та спільні дії проти імператорської династії. Франко-угорські союзні домовленості 1527 р., залучення до них султана і Польщі створили б в Європі потужний політичний блок, який би зміг нанести нищівний удар габсбурзькій імперії одразу з кількох сторін і знищити її. Угорський посол представив Сигізмунду I план укладення союзу, який включав би відверте протистояння Габсбургам та створення мілітарного союзу з Османською імперією.

Польське королівство з часів Середньовіччя позиціонувало себе як форпост католицизму в Європі. Від цього статусу Польща отримувала цілком матеріальні субсидії від Апостольської столиці на оборону кордонів. У країні існувала низка привілеїв у рамках католицької церкви. Наприклад, право призначення архієпископа гнєзненського польським королем, а не папою римським. Укладення союзу проти католицького імператора з мусульманською державою могло б повністю нівелювати спеціальний статус Ягеллонської держави як в Європі, так і у Римі. Враховуючи ці фактори, після аудієнції у Сигізмунда I угорський дипломат отримав відмову [274, с. 43].

Габсбурги не могли не відреагувати на наявні факти зближення Яноша Заполя і Сигізмунда I. Однією з причин підтримки кандидатури угорського короля в Польщі Фердинанд I вважав саме королеву Бону, її династичні амбіції та антигабсбурзьку політику [187, с. 185]. Він наказав здійснити арешт кореспонденції та товарів, призначених для польської королеви, які проходили через австрійську територію з Італії [127, с. 9]. Потрібно розуміти, що цей крок з боку Габсбурга став своєрідним попередженням для Кракова, але при цьому не мав таких серйозних дипломатичних та політичних наслідків, до яких, наприклад, призвів би арешт офіційної кореспонденції короля.

У першій половині 1527 р. загроза опанування всієї Угорщини Габсбургами на фоні неможливості надати Польщею значну військову допомогу Яношу Заполья стали основою для планів останнього щодо звернення до Османської імперії. Це все штовхнуло Сигізмунда I на пошук шляхів встановлення миру між двома королями. Підтвердження можна знайти в переписці польських урядовців, яка зберіглась в архівах Кракова і Вроцлава. Єпископ куявський Мацей Джевицький 15 лютого 1527 р. писав до невідомого адресату з Кракова: «Старається наш король [Сигізмунд I] посилено домогтися між ними згоди [між Фердинандом I Габсбургом і Яношем Заполья], бо хочуть турки тієї країни» [125, с. 62–67].

Імператор Карл V сконцентрував усі сили Габсбургів на боротьбу з Франциском I в Італії і через це не міг надати брату військової допомоги. У своєму листі він виступав проти війни в Угорщині. Наголошував на потребі підтримки Австрією імператорських планів проти Франції і вбачав вирішення угорського питання шляхом мирних угод з Заполья [82, с. 224–228]. Карл V виказав навіть готовність піти на підкуп Яноша Заполья, у разі якщо той відмовиться від мирних переговорів. З цією метою він 16 березня 1527 р. надіслав Фердинанду I вексель на суму у сто тисяч дукатів [82, с. 229].

26 березня 1527 р. Сигізмунд I закликав двох угорських королів розпочати мирний діалог, заради чого запропонував зібратись на з'їзд, на якому він би виступав як посередник і гарант дотримання його результатів. Заполья та Габсбург погодились на пропозицію Ягеллона. Польський король призначив дату проведення з'їзду на 1 червня 1527 р. у центральноморавському місті Оломоуцу [98, с. 51]. До початку проведення з'їзду з метою узгодження деталей до Праги направили канцлера коронного Кшиштофа Шидловецького, який уклав договір про взаємну військову допомогу проти турків, але тільки з Чехією [217, с. 326–327]. Тобто, Сигізмунд I виключив зобов'язання втручання в конфлікт з Османами в разі нападу на угорські території, які були найімовірнішою метою турецької експансії. Карл V із задоволенням прийняв цю новину та радив брату якнайскоріше зайнятись укладенням шлюбів між

Ягеллонами та Габсбургами, а не війною з Яношем Заполья, про що відомо з листів імператора [87, с. 272].

У Оломоуці 1 червня 1527 р. за посередництвом Польщі відбувся з'їзд між Яношем Заполья та Фердинандом Габсбургом, метою якого визначено вирішення питання наслідування угорської корони після смерті Людовика II та припинення воєнних дій. На з'їзді Польщу представляв канцлер коронний Кшиштоф Шидловецький, єпископ полоцький Анджей Кжицький, каштелян плоцький Ян Вічвенським та секретар короля Ян Хоєнський. Австрійську сторону репрезентував канцлер Леонард Харрах, вроцлавський єпископ Яков фон Сальза, Алексей Тюжо та адвокат Беатус Відеманн. Інтереси Заполья відстоювали архієпископ Калоча Францифек Франгепан, дипломати Ян Статілілус та Януш Банфи [103, с. 212].

Під час роботи з'їзду кожна зі сторін висунула свої пропозиції щодо вирішення конфлікту. Відповідно до мирного плану, який від імені Сигізмунда I презентували польські послы, запропоновано два варіанти. Перший передбачав, що обидві сторони мали визнати одна за одною королівський титул і залишити за собою ті території, які знаходились під їхньою владою на момент проведення з'їзду. Обрання такого варіанту закріпило б поділ країни. Другий, з точки зору польської дипломатії, полягав у відмові Фердинанда Габсбурга від Угорщини в обмін на відмову Польщі та Угорщини від претензій на окуповані землі Моравії та Сілезії [103, с. 212; 274, с. 43].

Австрійські дипломати відповідно до наданих їм інструкцій не мали повноважень погоджуватись на жоден з варіантів польської сторони. Представники Габсбурга висунули власні умови миру. Зокрема, Янош Заполья мав зректись корони на користь Фердинанда I Габсбурга. За це йому запропонували суму у триста тисяч дукатів та право залишити за собою родинні землі князівства Трансільванії, а також володіння Боснією, після її сумісного відвоювання у турків [87, с. 268; 200, с. 81]. Представники Яноша Заполья відповіли однозначною відмовою на ці пропозиції. Більш того, Францишек Франгепан висунув претензії на Сілезію, Моравію та деякі прикордонні замки

Австрії, здобуті ще угорцями за часів правління Матяша Корвіна [200, с. 81; 302, с. 336].

Мирні переговори під час з'їзду зайшли в глухий кут. Кожна зі сторін не бажала йти на компроміс і не приймала жодного варіанту вирішення проблеми, окрім свого. Обидва угорські королі не збирались зрікатись корони чи своїх претензій на всю територію країни. Цю тезу підтверджують доповіді польських послів, надіслані Сигізмунду I під час з'їзду в Оломоуцу: «Ваша королівська милість, бажання та спрямування обох сторін дуже різні, і ми не змогли їх спровадити до спільного компромісу, бо кожна зі сторін бажає мати королівство... виходячи з цього, ми намагались дійти згоди щодо миру та хоча б припинення воєнних дій» [66, с. 107–109].

Паралельно з цим на початку червня до Кракова прибув австрійський посол Єжи Логсхау, який спробував вплинути на рішення з'їзду через польського короля, пропонуючи йому особисту зустріч з Фердинандом I та шлюбні контракти [274, с. 46]. За це Ягеллон мав схилити Яноша Заполья зректись корони. З такою ж пропозицією австрійські послы в Оломоуці звернулись до польських дипломатів і отримали відповідь, що представники Сигізмунда I не мали повноважень на прийняття таких рішень [274, с. 52].

Зважаючи на те, що польський король мав плани збереження власного впливу в Угорщині через Заполья, він не міг погодитись ані на персональний з'їзд з Габсбургами, ані на зречення Яношем корони. Офіційно відмова Сигізмунда I на пропозиції австрійського посла у Кракові обґрунтовувалась тим, що польський монарх є лише посередником на з'їзді і не може приймати позицію жодної зі сторін. Ніби це б призвело до «поганих наслідків та ще більшого розпалювання війни в Угорщині» [66, с. 110–111].

19 червня 1527 р. з Оломунца до Кракова польські послы надіслали рапорт, де чітко продемонстрували атмосферу, що панувала під час з'їзду і його результати. Зокрема, у ньому зазначалось: «Закінчили врешті справи та уклад тут так, як це в дома передчували. Погодився король Фердинанд на укладення перемир'я з 1 липня, бо він того потребує, аби міг свої приготування завершити,

але на жоден довший мир не хотів пристати, як і на інші умови щодо визнання корони за Яном Заполья. Виїжджаємо в п'ятницю [21 червня], шкода часу» [66, с. 114].

Таким чином, у Оломоуці вдалося укласти перемир'я між Яношем Заполья та Фердинандом I Габсбургом на два місяці до 1 серпня 1527 р. Однією з причин відмови останнього йти на більші поступки стала звістка про перемоги Карла V в Італії, що вселяло надію в австрійського ерцгерцога на допомогу брата в найближчому майбутньому. Все ж, перемир'я дало можливість і час кожній зі сторін угорського конфлікту сконсолідувати власні сили. Зокрема, Заполья поновив спроби зміцнити союз з Францією і просив про надання військової та фінансової допомоги. Він надіслав лист до французького короля через Антуана де Рінкона, в якому містилось наступне звернення: «Прошу Вашу милість, аби зробили для добра нашого королівства, як для свого власного, і аби були для нас другом, союзником батьком, родичем та покровителем» [78, с. 77]. Янош Заполья намагався укласти більш ширший союз. До того ж Рінкон отримав від угорського короля ще один лист, де ще раз обґрунтовував свої права на угорську корону та називав польського короля своїм союзником, який за його словами був «ніби брат» [78, с. 77].

Восени 1527 р. в Угорщині воєнне протистояння між Яношем Заполья та Фердинандом I Габсбургом поновилося з новою силою. Спочатку перемога була на боці трансільванського воєводи. У цей час з метою закріплення своїх успіхів він неодноразово звертався до польського короля з проханням надіслати допомогу, але той відмовляв, посилаючись на татарську загрозу [115, с.83]. Воєнні поразки Фердинанда I восени 1527 р. частково пов'язані з тим, що чеська шляхта відмовилась виступати проти угорців, віддаючи симпатії Яношу Заполья [302, с. 346].

На допомогу народному королю у війні з Польщі вирушив загін піхоти з Кракова під командуванням Пьотра Кміти та Михала Спіса. Сигізмунд I проігнорував цю подію і зробив вигляд, що нічого про це не знав [187, с. 186]. При цьому польським загонам, які відправлялись в Угорщину, надані таємні

інструкції, у яких зазначено, що король заборонив військовим формуванням залишати країну, щоб не наражатись на відкритий конфлікт з імператорською династією [98, с. 107]. Це знов свідчить про неоднозначність і складність політичної гри Ягеллона в Угорщині. Надання Яношу Заполья військового підкріплення продиктоване тим, що, незважаючи на успіхи, його армія слабшала. Теоретично Фердинанд I мав можливість отримати підмогу для свого війська з будь-якого кутка імперії. У цій ситуації, якщо б Сигізмунд I не зробив нічого, він міг би втратити Угорщину. Країна повністю відійшла б Габсбургам. З іншого боку, за умови самостійної перемоги Яноша Заполья, польський король втратив би зв'язок з ним і не зміг би впливати на справи в країні.

Отже, це не тільки справа політичних амбіцій Сигізмунда I, а й нагальна потреба зменшення впливу імператорської династії у Центрально-Східній Європі, зокрема й у Польщі. Габсбурги впливали на політику Ягеллона через своїх прибічників при польському дворі. Канцлер коронний Кшиштоф Шидловецький отримав від Фердинанда I у 1527 р. вексель на п'ятдесят тисяч злотих готівкою, а Анджей Кжицький одержував щорічну пенсію у розмірі однієї тисячі п'ятисот злотих [87, с. 216–218]. Їх завданням полягало у проведенні проекту австрійського ерцгерцога, який містив дві складові. Згідно з першою, магнати зобов'язувалися схилити Сигізмунда I відмовитися від підтримки Яноша Заполья та обіцянки грошової компенсації польському королю за зречення останнього від угорської корони. За другою частиною плану Фердинанда I, Кшиштоф Шидловецький мав схилити Сигізмунда I до підписання договору, за яким у разі передчасної смерті польського короля австрійському ерцгерцогу надавалось би право регентства над малолітнім Сигізмундом II Ягеллоном.

Сигізмунд I був свідомий планів Габсбургів щодо Польщі та фактів численних підкупів урядовців [302, с. 355]. Польський король та королева Бона ніколи не погодились на проект визнання опіки над Сигізмундом II. Тоді як спроби поширення політичного впливу Габсбургів у Польщі надавали додатковий стимул Ягеллону у підтримці Яноша Заполья.

Ситуація в Угорщині кардинально змінилась у грудні 1527 р., коли Янош Заполья почав зазнавати поразки, а позиції Фердинанда I зміцнювались. У 1528 р. наступ Габсбургів в Угорщині посилювався. Магнати та шляхта, що опинились на відвоєнованих ним угорських територіях і до того підтримували трансільванського воєводу, були арештовані та жорстоко катовані [373, с. 150]. Та все ж, Янош Заполья не поспішав складати зброю, розраховуючи на військову допомогу з боку Польщі. До Кракова надіслано посольство із закликом про допомогу.

У середині грудня 1527 р. до Сигізмунда I одночасно прибуло дві місії. Перша – від Яноша Заполья, якого представляв дипломат Францишек Франгепан. Друга – від Фердинанда I Габсбурга на чолі з Єжи Логсхау та Сигізмундом Герберштейном. Метою посольства Франгепана стало прохання про воєнну підтримку, тоді як Логсхау та Герберштейн мали навпаки вмовити Ягеллона відмовитись від угорських планів. За це австрійські послы обіцяли польському монарху «відмову від московських зв'язків» проти Польщі та одруження сина короля Сигізмунда II Августа на одній з дочок Фердинанда I [65, с. 251]. Означена «відмова від московських зв'язків» передбачала те, що відповідно до інструкцій Герберштейн мав з Кракова попрямувати до Великого князівства Московського з метою «налагодження торговельних відносин» [65, с. 251]. Посольство знаходилось у Польщі під час проведення Пьотроковського сейму, який розпочався 9 грудня 1527 р. [132, с. 237–239]. Робота самого сейму мала неоднозначний характер. Згідно із засадами шляхетської демократії послы могли просити сейм і сенат про прийняття рішення та вплинути таким чином на позицію Сигізмунда I. Дипломати Фердинанда I Габсбурга та Яноша Заполья отримали можливість представити пропозиції своїх королів перед польськими станами.

Першим виступив Францишек Франгепан з промовою, спрямованою проти поширення німецьких впливів у Польщі та Угорщині, які можуть мати для країн Центрально-Східної Європи катастрофічні наслідки [117, с. 199]. Посол вказав на те, що Фердинанд I через своїх послів погрожував Польщі війною та союзом з Москвою. Після цього виступу польська шляхта в своїй більшості навіть розпочала наполягати на вигнанні німців з Угорщини та їхніх послів з

Кракова [132, с. 237–239]. Промова угорського посла і реакція на нього польського сейму могли бути вагомим обґрунтуванням відмови Сигізмунда I на пропозиції послів Габсбурга.

Однак 13 січня 1528 р. в день виступу австрійських дипломатів на сеймі надійшла звістка про поразку і повний розгром військ Яноша Заполья. Незважаючи на антигабсбурзькі настрої, Сигізмунд I змушений частково прийняти умови дипломатів Фердинанда I. Ягеллон погодився на реалізацію шлюбних домовленостей, але не дав чіткої відповіді щодо їхніх деталей та часу укладення.

11 лютого 1528 р. Францишек Франгепан отримав офіційну відповідь від польського короля. Відповідно до архівних документів, Сигізмунд I зазначав, що це лише «попереднє рішення», яке потребувало наради з сенатом і могло бути змінене [26, № 35]. Та все ж, польський король відмовив Яношу Заполья в наданні військової допомоги проти Габсбурга. Сигізмунд I зазначав, що в цей час в інтересах власної держави мусив зайняти нейтральну позицію в угорському конфлікті через «небезпеку з боку двох протидіючих сторін для держави». Ягеллон писав, що готовий продовжувати грати роль посередника між Заполья та Габсбургом і радив розпочати мирні переговори, бо цей «конфлікт наражав на небезпеку весь християнський світ» [26, № 35].

Про те, що рішення Сигізмунда I, оголошене угорським послам після сейму у грудні 1527 р., стало результатом чіткої позиції, а не черговим дипломатичним кроком, свідчать листи Франгепана з Кракова до Яноша Заполья та канцлера Іштефана Вербеци від 28 січня 1528 р. У них дипломат зазначив : «Справа нашого найяснішого пана іде тут [у Польщі] погано, а точніше найгірше. Велика частина панів сенаторів схилиються на сторону Фердинанда, так що жодної допомоги не очікується. Посли Фердинанда навіть тиснуть, аби і тих поляків, які прихильні Вашій Милості віддано під конфіскацію всього майна» [119, с. 501]. Окремо слід зазначити, що під час роботи сейму війська Габсбургів атакували польські землі на кордонах з Австрією під приводом того, що ті надавали допомогу Яношу Заполья, і хоча цей конфлікт не мав серйозних наслідків, він став чітким сигналом

для Кракова, що чекає на Польщу в разі підтримки трансільванського воєводи в Угорщині [67, с. 196–197].

4 березня 1528 р. у Радомі Сигізмунд I видав наказ усім польським військам повернутись з Угорщини під приводом татарської загрози та потреби захисту країни і забороняв службу під владою іншого короля на добровільній основі [67, с. 122–123, 303]. Слід зазначити, що на службі у Яноша Заполья в 1527 р. знаходилось приблизно дві тисячі поляків [207, с. 221]. Ця постанова є доволі цікавою, оскільки вона підтверджувала факт участі польських військових в угорському конфлікті на боці Заполья. Дата її видання не випадкова і збігалася з початком діяльності угорського посольства від імені Яноша Заполья до гетьмана коронного Яна Тарновського. Останній планував надати допомогу королю, і його війська вже стояли на кордоні з Угорщиною [28, № 67, 73]. Про це відомо у Кракові завдяки тому, що королева Бона підтримувала рішення гетьмана [28, № 67, 73]. Радомська постанова від 4 березня фактично категорично забороняла виправу Тарновського, хоча конкретно його імені не зазначено. Причиною стали вже укладені домовленості з Габсбургами та великі воєнні втрати Заполья.

Політична інтуїція та уміння зважено оцінювати ситуацію не підвели Сигізмунда I. 6 березня 1528 р. в битві під Шиною недалеко від Кошиць Янош Заполья зазнав нищівної поразки від сил Фердинанда I Габсбурга. Військо угорського короля розбите вщент, а сам він змушений втікати до Польщі з частиною своїх людей. Заполья знайшов притулок у володіннях гетьмана коронного Яна Тарновського у Тарнові [187, с. 188]. Тарнов став осередком антигабсбурзької діяльності в Польщі під егідою королеви Бони, яка надіслала до гетьмана свого довіреного Пьотра Кміту і планувала там сформувати нову армію для Заполья [187, с. 188]. На міжнародному рівні це подавалось Сигізмундом I як діяльність приватних осіб, а не його офіційна позиція.

Однак, реальність залишалася такою, що саме в цей момент Сигізмунд I насправді вимушений зайняти нейтральну позицію і не втручатись якийсь час в угорський конфлікт. Незважаючи на це, 25 березня 1528 р. польський король

видав «залізного листа» Яношу Заполья та його людям, який дозволяв їм перебувати на території Польщі та гарантував безпеку. Також, угорський король для особистої охорони отримав триста чоловік. Головною умовою визначалось непорушення з боку Заполья добросусідських відносин з Фердинандом I Габсбургом [98, с. 200]. У цьому випадку польський король не стільки проявив великодушність, скільки розумів, що відмова від Яноша Заполья для Сигізмунда I означатиме остаточну втрату будь-якого впливу на угорські справи.

Фердинанд I негативно відреагував на прийняття Сигізмундом I Яноша Заполья до Польщі та надання йому «залізного листа». Посол Габсбурга у Кракові від імені австрійського ерцгерцога відкрито погрожував польському королю війною, якщо той не перестане підтримувати народного короля та переховувати його на теренах своєї країни. Фердинанд I вимагав видати йому Яноша Заполья [27, № 8].

Сигізмунд I вирішив цю проблему дипломатичними методами. Відразу по прибуттю до Тарнова Яноша Заполья польський король надіслав посольство на чолі з королівським секретарем Петром Опалінським до Фердинанда I Габсбурга та імперського сейму в Німеччині. Згідно з інструкціями польський дипломат мав залагодити питання перебування Заполья в Польщі та затвердити службу поляків в його армії [13]. З приводу служби польських військових у армії угорського короля, чи будь-якого іншого монарха, Сигізмунд I зазначав, що він не міг це заборонити, зважаючи на шляхетські права та привілеї свої «вільних підданих» [13]. Прийняття Заполья після поразки під Шиною Ягеллон обґрунтовував тим фактом, що як християнський монарх він не міг відмовити в допомозі «своєму сусіду і родичу зі сторони померлої дружини» [13]. Оригінальним дипломатичним кроком Сигізмунда I стала заява про те, що, прийнявши у Тарнові Яноша Заполья, він зробив «велику послугу» всьому християнському світу. Обґрунтовував це польський монарх так, що в іншому випадку угорський король поїхав би до Османської імперії і звернувся по допомогу до султана, а тоді «ситуація була б набагато гіршою в першу чергу для самого Фердинанда» [13].

Повернення Заполя в Угорщину в 1528 р. пов'язано з новим періодом в історії цього конфлікту.

Таким чином, перший етап війни в Угорщині в XVI ст. це час з кінця 1526 р. по 1528 р., який умовно можна назвати громадянською війною. Відбувалась боротьба між двома частинами однієї країни. Військова та фінансова допомога від іноземних держав в цей час мінімальна, що дозволило Фердинанду I Габсбургу отримати перемогу над військами Яноша Заполя. Народний король навіть після нищівної поразки своїх військ у 1528 р. зміг зберегти союзників та політичні позиції серед частини угорських магнатів.

***

Після смерті Людовика II Ягеллона 29 серпня 1526 р. головними претендентами на трон Чехії та Угорщини стали Фердинанд I Габсбург та Сигізмунд I Ягеллон. При цьому, загроза виникнення конфлікту та ризик створення антипольської коаліції значно зменшували політичні можливості польського короля.

Під час виборів у Чехії Сигізмунд I не проводив активної кампанії. Це стало причиною втрати корони на користь Фердинанда I. Польський король не апелював результатів чеських виборів, але зробив спробу проведення більш активної політики в Угорщині. Там він наштовхнувся не тільки на претензії Габсбургів, але й інтриги місцевої шляхти. Останнє стало причиною усунення Сигізмунда I з виборчого процесу і обрання трансільванського воєводи Яноша Заполя на угорський трон. На відміну від польського короля, Фердинанд I не погодився на втрату корони тому провів ще одні вибори. Результатом виборів 1526 р. стала подвійна коронація і поділ Угорщину між Яношем Заполя та Фердинандом I Габсбургом. Жоден з новообраних королів не визнавав супротивника і претендував на всю територію країни. Це спричинило збройний конфлікт.

Протягом 1526–1528 рр. кожна зі сторін шукала союзників. Позиція Польського королівства, як однієї з найбільших та найвпливовіших держав

Європи мала велике значення для перебігу війни в Угорщині. Кожен з новообраних королів намагався залучити династію Ягеллонів на свій бік. Незважаючи на це, Сигізмунд I на офіційному рівні обрав нейтральну позицію і взяв на себе роль посередника між Габсбургом та Заполля. З іншого боку, Ягеллон неофіційно підтримував міцні контакти з Яношем Заполля з метою послаблення позицій Фердинанда I і закріплення інтересів власної династії в Угорщині.

РОЗДІЛ 4

УГОРСЬКА ПОЛІТИКА СИГІЗМУНДА І МІЖ ГАБСБУРГАМИ І ОСМАНСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ

4.1. Польська дипломатія у війні між Габсбургами і Османами (1528–1534 рр.)

Новий етап в угорському конфлікті розпочався навесні 1528 р. Після поразки під Шиною та втечі до Польщі Янош Заполья опинився в безпорадному становищі. Він не мав війська та коштів на ведення війни в Угорщині. Для продовження боротьби з Габсбургом потребував союзників і сильної армії. Прихильні до нього Польща та Франція не могли надати очікуваної допомоги. Янош Заполья змушений звернути свій погляд на Схід.

У першій половині XVI ст. єдиною державою, яка могла реально протистояти Габсбургам, залишалася Османська імперія. В угорських урядових колах ще в 1527 р. підіймалось питання про звернення по допомогу до султана. Таку можливість Янош Заполья обговорював у листах з польським королем, у якого він неодноразово питав поради «чи не варто спробувати заручитись підтримкою турків» [66, с. 54]. До 1527 р. в Угорщині між двома королями існував певний баланс сил, і тому Сигізмунд I радив не залучати Османів до конфлікту [66, с. 54].

В наслідок перемог Фердинанда I Габсбурга у 1528 р. в Угорщині ставлення до союзу з турками серед урядових кіл Польщі змінилось. Зокрема, гнезненський архієпископ Ян Ласький підготував політичний проект, який він запропонував Яношу Заполья, Сигізмунду I та королеві Боні. Його подробиці відомі завдяки листам гнезненського архієпископа до польського короля та королеви від 11 липня 1528 р. У них Ян Ласький обґрунтував потребу миру та співпраці Польщі та Угорщини з Османською імперією, пишучи про те, що утвердження Габсбургів в країні буде катастрофою передусім для Ягеллонів. Архієпископ зазначав, що німці – це «одвічні вороги» Польського королівства, а турки – «лише небезпечні сусіди» [67, с. 313–319]. За задумом Яна Ласького, Угорщина не мала

стати частиною володінь султана, а лише союзником, який допоміг би утримати Заполья на троні та витіснити Габсбургів. Цей проект підтримали не тільки народний король та його радники, а й антигабсбурзьки налаштовані королева Бона, Ян Тарновський та Пьотр Кміта [67, с. 313–319].

Своєю чергою дипломат Валуа у Центрально-Східній Європі Антуан де Рінкон від імені Франциска I обіцяв Яношу Заполья допомогу Франції в переговорах з султаном щодо союзу [373, с. 154–155]. Сулейман I та Франциск I у 1528 р. підписали союзний договір, який викликав широкий резонанс у Європі «Про захист християнських підданих Османської імперії». Він передбачав воєнну підтримку сторін та спільну координацію бойових дій проти Габсбургів у Європі та на Середземному морі. Французький посол у Константинополі отримав спеціальний статус і мав право постійного перебування при дворі султана.

Янош Заполья прийняв рішення звернутись по допомогу до Османської імперії. У середині березня 1528 р. угорський король з Тарнова надіслав до султана посольство на чолі з воєводою сєрадзьким Ієронімом Лаським. Його місія мала таємний характер. Згідно з офіційною версією посол Заполья вирушив до Венеції задля пошуку союзників. Приховання справжньої мети посольства Ієроніма Ласького пов'язане з можливою негативною реакцією в Європі. Це загрожувало втратою авторитету не тільки Яношу Заполья, а й в передусім Сигізмунду I, під опікою якого він знаходився.

Ієронім Ласький мав при собі листи від імені угорського короля та Антуана де Рінкона, адресовані великому візиру Ібрагім-паші та султану [65, с. 318, 325]. Завдяки впливу французьких агентів та дипломатів у Порті посол отримав аудієнцію у великого візира та Сулеймана I. Результатом цих переговорів стало підписання договору 4 квітня 1528 р. між Яношем Заполья та Османською імперією [119, с. 625–628]. Згідно з його умовами Порта брала на себе зобов'язання надати угорському королю військову допомогу проти Габсбургів та віддавала під командування Яноша Заполья десятитисячну армію. В обмін на це угорський король визнавав протекторат Османської імперії, мав платити щорічну данину Порті в розмірі ста тисяч злотих і в разі потреби забезпечити вільне

пересування турецьких військ територією країни [119, с. 625–628]. Слід зазначити, що за умовами цього союзу Янош Заполья не складав присяги султану і не визнавав васальної залежності від нього.

Під час посольства до Османської імперії Ієронім Ласький просив султана про включення Польщі до союзу між Яношем Заполья та Сулейманом I. Зі сторони угорського короля та прихильної до нього польської шляхти це був продуманий дипломатичний крок. Адже в разі згоди султана залучити Польщу до союзу Сигізмунд I не зміг би від нього відмовитись, не спровокувавши війни з Портою. З іншого боку, польсько-угорсько-турецький альянс мав зруйнувати всі договори з Габсбургами та перевів би Ягеллона з позиції нейтралітету на бік Заполья. Примітним є те, що прохання Ієроніма Ласького щодо включення Польщі до союзу зроблено в той час, коли закінчувався термін дії попереднього трирічного миру між Краковом і Константинополем, укладеного в 1525 р.

У своїй відповіді Сулейман I погоджувався на залучення Польщі до союзу, але за умови, якщо Ягеллон надішле нове посольство від свого імені до Порти [28, № 282к]. Єдиною умовою султана стало надання королівством військової допомоги Яношу Заполья [28, № 282к]. Після повернення Ієроніма Ласького з Константинополя до Тарнова він надіслав польському королю звіт про своє посольство при дворі султана та лист Сулеймана I [28, № 282к]. Паралельно з цим Янош Заполья відправив до Сигізмунда I посла Якоба Сецигнівського. Мета його місії – схилити польського короля до прийняття умов миру, запропонованого султаном. Народний король просив про скасування Радомської постанови від 4 березня 1528 р., що забороняла полякам нести військову службу під владою іноземних монархів [30, № 166к].

Відповідь Ягеллона на посольство Сецигнівського носила досить стриманий характер. Сигізмунд I зазначив, що надалі змушений дотримуватись нейтралітету в угорському конфлікті «з причин, добре відомих королю Яну», але «всіма силами буду намагатись встановити мир та спокій між сторонами конфлікту» [29, № 26к]. У цей час польський король знов зайняв позицію вичікування і невтручання, щоб зрозуміти нове розташування сил.

У 1528 р. закінчувався час трирічного перемир'я між Польщею та Османською імперією, але Сигізмунд I хотів укласти з Портою нове перемир'я, яке б включало в себе зобов'язання про ненапад і убезпечувало б східні кордони Польського королівства та Великого князівства Литовського. З метою врегулювання цього питання 18 жовтня 1528 р. до Порти направлено посольство Яна Тенчинського. На аудієнції у Сулеймана I дипломат Сигізмунда I завірив султана у підтримці Польщею Заполья, але зробив окремий екскурс для окреслення тих зовнішньополітичних викликів і загроз, які стояли перед королівством [127, с. 25]. Він зазначив, що в Польщі «завжди були люди і навіть армія», які приходили Яношу Заполья на допомогу, а також те, що угорський трон насправді належить Сигізмунду I. Обґрунтування польських прав на корону святого Стефана посол зробив навмисне, для того щоб підкреслити, що Ягеллон, добре усвідомлюючи свої права, віддав Угорщину Заполья, і не визнавав законності влади Фердинанда I Габсбурга [127, с. 25]. Цей тонкий політичний маневр скоріш за все мав компенсувати фактичну відмову від участі в союзі.

Результатом посольства Тенчинського стало підписання перемир'я між Османською імперією та Польщею на п'ять років, що можна вважати досить позитивним результатом. Це запобігло втягненню ягеллонської держави до спрямованого проти Фердинанда I союзу [106, с. 36, 37–38]. Польща потребувала миру з Габсбургами. Факт прийняття Яноша Заполья, який уклав союз з султаном, і без того спровокував погіршення відносин з австрійської династією. Відображенням цього стала дипломатична акція Габсбургів проти гнезненського архієпископа Яна Ласького, одного з найвідоміших політичних діячів свого часу. При краківському дворі у сфері зовнішньої політики він дотримувався виражених антигабсбурзьких поглядів. Після коронації Бони Сфорци саме неприйняття всього німецького та бажання зменшити вплив імператорської династії в Центрально-Східній Європі значно зблизили архієпископа та королеву, зробивши їх співниками і головними ворогами Габсбургів у Польщі.

З початком протистояння Фердинанда I Габсбурга та Яноша Заполья в Угорщині Ян Ласький активно підтримував останнього та виступав одним з

головних захисників його інтересів у Кракові. Архієпископу належав ряд антигабсбурзьких політичних проектів, зокрема звернення по допомогу до Османів. Його рідний племінник Ієронім Ласький знаходився на службі у Яноша Заполья. Довгі роки імператорська родина шукала шляхи зменшити політичний вплив Яна Ласького в Польщі.

У 1528 р. укладення союзу між Яношем Заполья та Османською імперією за посередництва Ієроніма Ласького надало можливість Габсбургам звинуватити не тільки Ієроніма, а й Яна Ласького, у зв'язках з «невірними», приписуючи йому спробу знищення християнської Австрії, Німеччини, Чехії та Угорщини та допомогу туркам у просуванні вглиб Європи [97, с. 287].

Звинувачення проти архієпископа підготовлено імператорською канцелярією у вигляді артикулів, які завдяки донесенням польського постійного посла при дворі Карла V Яна Дантишека своєчасно розкрито і про них стало відомо у Кракові [69, с. 14–15, 31–33]. Важливим є те, що артикули проти Яна Ласького хоч і сформовані при імператорському дворі, оприлюднив їх папа римський у вигляді «monitorium» – списку звинувачень Яну Лаському в антицерковній та антикатолицькій діяльності [69, с. 44–51]. Цей «monitorium» надісланий до Сигізмунда I, який мав його публічно оголосити. Зокрема, гнєзненського архієпископа позбавляли всіх посад, зобов'язували сплатити двадцять п'ять тисяч дукатів на користь католицької церкви. Крім того, для подальшого розслідування від імені польського короля його мали викликати на таємний суд до Риму. У документі Ян Ласький названий «іудою та гнєзненським архидияволом» [69, с. 44–51].

Вимога щодо виголошення змісту «monitorium» особисто Сигізмундом I не випадковість. Привселюдне позбавлення регалій Яна Ласького польським королем повністю розбило б антигабсбурзький табір у королівстві, залишивши його без лідера, а Ягеллон таким чином визнав би свою прихильність імператорському дому. Мета атаки Габсбургів на Яна Ласького мала суто політичний характер і залишалась засобом тиску на самого Сигізмунда I в

угорському питанні – позбавлення короля підтримки, а Яноша Заполья – прихильників у Польщі.

Дипломатична інтрига Габсбургів зазнала невдачі. Сигізмунд I відмовився оголошувати публічно «*monitorium*» і відіслав його назад до Риму. Польський король обґрунтував це тим, що справа знаходилась виключно в церковній юрисдикції і він, як представник світської влади, не мав права оприлюднювати декрет проти гнезненського архієпископа [69, с. 106–107]. Ягеллон зазначив, що це стало би «великою перешкодою в подальшому мирному врегулюванні конфлікту» в Угорщині, писав король у своєму листі до понтифіка [69, с. 106–107]. Сигізмунд I відзначив, що родина Лаських займала високі посади не тільки в польському уряді, але і серед радників Яноша Заполья. Тому атаки зі сторони Ягеллона на найближче оточення угорського короля може розцінюватись ним як спроби політичного тиску. Це б зруйнувало нейтральність позиції Сигізмунда I в умовах угорського конфлікту [69, с. 106–107]. При цьому, Ягеллон зазначив, що не буде проти і не перешкоджатиме справі, якщо папа і його канцелярія оголосять «*monitorium*» гнезненському архієпископу [69, с. 106–107]. У цьому випадку можна говорити про професіоналізм польської дипломатії. Інтрига Габсбургів не дала очікуваних результатів. Справа проти Яна Ласького спочатку затягнулась через бюрократичній рутину, а потім взагалі зійшла нанівець зі смертю архієпископа у 1531 р.

У кінці 1528 р. Янош Заполья разом з турецькими гарнізонами вирушив до Угорщини. Завдяки вдалій воєнній кампанії в 1529 р. проти Фердинанда I вдалось відвоювати території східної частини країни і столицю Буду, які належали йому до 1527 р. Незважаючи на воєнні успіхи Яноша Заполья його становище в 1529 р. погіршилось через посилення політичного впливу Порти в Угорщині. У жовтні 1529 р. до Буди прибув венеціанський банкір і купець Альвізо Грітті, який мав значний вплив при дворі султана та був другом великого візира Ібрагім-паші. Сулейман I призначив його на новостворену посаду «генерального капітана цілої армії», а основним завданням діяльності купця проголошено забезпечення трону трансільванському воєводі [284, с. 20]. Паралельно Грітті доносив Порті всі

відомості з Угорщини, а також, фактично, брав участь у керівництві країною разом з Яношем Заполья. Деякі угорські автори навіть говорять про те, що з 1529 р. по 1534 р., тобто до своєї смерті, реально керував країною Грітті [175, с. 84]. Хоча така думка є перебільшенням і не відповідає реальності, все ж слід зазначити, що купець мав неабияку владу та вплив на самого Яноша Заполья, чим цілковито завдячував присутності турецьких гарнізонів.

У країні почало зростати невдоволення присутністю османських військ та їхнім свавіллям. Найближчі радники короля незадоволені зростанням політичного впливу Грітті в Угорщині та його діяльністю в ролі намісника. Метою політики венеціанського купця виступало власне збагачення шляхом грабунку та захоплення земель і замків [174, с. 84]. У такій складній ситуації Янош Заполья шукав шляхів зменшення турецького впливу. У листопаді 1529 р. він направив посольство Стефана Бродарікуса до Франції та Венеції, яке супроводжував Антуан де Рінкон, з метою пошуку військової підтримки серед європейських монархів [234, с. 22]. Це посольство не залишилось непоміченим Грітті, який надіслав відповідний рапорт до султана. Політика Заполья викликала незадоволення в Порті і ще більше зміцнила владу венеціанця в Угорщині [117, с. 221].

Послаблення політичних позицій Яноша Заполья стало причиною направлення посольства Францишека Франгепана в березні 1530 р. до підканцлера Петра Томицького та канцлера коронного Кшиштофа Шидловецького, перебіг якого можна простежити завдяки архівним документам та кореспонденції. Мета цієї місії схилити Сигізмунда I виступити посередником у мирних переговорах двох угорських королів [29, № 43к]. Також, Янош Заполья просив надати кошти та військову допомогу. У своїй відповіді польський король зазначав, що «не має можливості відповісти на це прохання», але натомість обіцяв своє посередництво та організацію мирних переговорів з Фердинандом I Габсбургом [29, № 43к].

Сигізмунд I, ще до приїзду посольства Францишека Франгепана 2 лютого 1530 р. надіслав лист до Фердинанда I з пропозицією розпочати мирні переговори

з Яношем Заполья [69, с. 236–237]. У цей час Габсбург не квапився відповідати згодою польському королю, про що відомо з листа підканцлера Петра Томицького до угорського посла Францишека Франгепана від 29 березня того ж року [69, с. 236–237]. Позиція австрійського ерцгерцога пояснювалась тим, що завдяки донесенням своїх агентів він знав про конфлікт між Грітті та Заполья та про погіршення відносин короля з султаном. Габсбург хотів використати цю ситуацію на свою користь і укласти мир з Османською імперією, залишивши таким чином народного короля без підтримки.

Фердинанд I у березні 1530 р. надіслав посольство до Порти на чолі з Йозефом фон Ламбергом та Миколаєм Юрісіцею. Дипломати пропонували султану мир, за умови, якщо він не буде допомагати Заполья і дозволить захопити всю територію Угорщини. Тут австрійський ерцгерцог виступав ніби від імені всіх правителів християнського світу і в обмін пропонував Сулейману I мир з Європою [305, с. 10–11].

Посольство Габсбурга в Порті сприйняте більш ніж саркастично. По-перше, турки вже уклали ряд мирних договорів з європейськими країнами: Польщею, Францією, Венецією, Мальтою. По-друге, османська еліта розуміла, що австрійський ерцгерцог не мав такої влади, добре знаючи про роздробленість європейського політичного світу. По-третє, турки також знали, що Фердинанд I не диспонував сильною та чисельною армією, яка б могла їм протистояти. Таким чином, австрійська місія в черговий раз виявилась безрезультатною [373, с. 161]. Сулейман I не мав наміру укласти з Габсбургами мир на рівних.

Зі сторони Польського королівства захоплення турками Угорщини видавалося найгіршим зі сценаріїв розвитку подій. Тоді ягеллонська держава не тільки втратила б надію на повернення власного політичного впливу в країні, а й змушена б мати на своїх кордонах нового надзвичайно потужного сусіда – Османську імперію. Сигізмунд I у середині 1530 р., після невдалого австрійського посольства до Порти, вирішив поновити спроби зблизити Фердинанда I та Яноша Заполья і сприяти укладенню між ними хоча б короткострокового миру. Ягеллон, як і в попередній період, мав намір бути посередником. Сигізмунд I, зважаючи на

слабкість позицій обох угорських королів, мав певність, що вони готові до початку проведення переговорів.

Зокрема, навесні 1530 р. розпочався процес пошуку шляхів встановлення миру між Яношем Заполья та Фердинандом I Габсбургом зі сторони Сигізмунда I. У документальному обігу XVI ст. наявні листи польського короля до герцога Саксонського Георга Бородатого від 25 квітня 1530 р., в яких лунає заклик до об'єднання зусиль та сумісні політичні заходи при австрійському дворі з метою встановлення миру в Угорщині і проведення з'їзду, який призведе до «порозуміння між королями» [69, с. 303–304].

Для Сигізмунда I це можливість посилення позицій Яноша Заполья без залучення турків та закріплення його влади. Герцог Саксонський мав власні інтереси. Він виступав противником Реформації, Мартін Лютер називав його «дьявольським апостолом» та «саксонським вбивцею» [197, с. 68]. На фоні успіхів імператора в Італії Георг Бородатий розраховував швидко завершити війну з Франциском I та спрямувати сили Габсбургів проти поширення Реформації в Німеччині. Для цього необхідний мир в Угорщині.

Спочатку Сигізмунд I та Георг Бородатий узгодили план дій та деталі між собою, а вже потім запропонували ідею проведення мирних переговорів угорським королем [326, с. 24; 305, с. 55]. 16 квітня 1530 р. Сигізмунд I направив посольство Себастьяна Опалінського до Яноша Заполья. Відповідно до своїх інструкцій польський дипломат мав висловити народному королю пропозицію укладення миру з Фердинандом I Габсбургом мінімум на один рік за посередництва Польщі та підтримки герцога Саксонського. Для цього Ягеллон просив Заполья надіслати своїх представників до Вроцлава і узгодити це питання з султаном, щоб уникнути «конфліктів та непорозумінь» [29, № 53к]. Янош Заполья позитивно відповів на пропозиції польського короля про мир. Однак, він категорично висловився проти проведення переговорів на німецькій території у Вроцлаві [29, № 53к]. Тут можна говорити про страх Заполья за своє життя та безпеку.

Важливим моментом підготовчих перипетій між угорськими королями стало отримання згоди султана на проведення з'їзду та визнання його результатів. Зокрема, на початку травня 1530 р. Заполья направив посольство на чолі з Ієронімом Лаським до Порти з метою одержання дозволу на підписання мирної угоди з Габсбургом [29, № 60к]. Результати місії при дворі султана відомі завдяки листам Сулеймана I, адресованих до Яноша Заполья та Сигізмунда I [106, с. 40–42]. Зокрема, у листі від 4 липня 1530 р. до народного короля султан надав згоду на проведення переговорів та підписання миру з Габсбургом. У разі успішного завершення з'їзду та встановлення перемир'я, Сулейман I зобов'язувався не вести воєнних дій проти Фердинанда I Габсбурга. Окремий лист майже з таким самим змістом надісланий до Сигізмунда I 9 липня 1530 р. Від попереднього листа до Заполья він відрізнявся тим, що султан просив про особисту участь Ягеллона в ролі посередника в переговорах і захищати інтереси трансільванського воєводи [106, с. 40-42]. Це свідчить про те, що Сулейман I офіційно визнавав за Сигізмундом I статус медіатора в конфлікті і розумів важливість ролі Ягеллона в крихких відносинах в Угорщині.

На зміну думки Габсбурга щодо проведення з'їзду із Заполья вплинуло декілька чинників. По-перше, усвідомлення того, що Карл V не мав можливості надати йому допомогу в Угорщині, про що відомо з листа імператора від 11 січня 1530 р. По-друге, провал австрійського посольства до Порти. До того ж, до Відня почали доходити чутки про те, що турки мають намір направити на допомогу Яношу Заполья у війні тридцятитисячну армію. По-третє, Фердинанд I прагнув укласти шлюбні домовленості з Сигізмундом I, а спроби домовитись з польським королем про проведення окремого з'їзду між Габсбургами і Ягеллонами виявились невдалими [82, с. 678–703].

У кінці довгої переписки між Сигізмундом I, Яношем Заполья, герцогом Саксонським та Фердинандом I Габсбургом вирішено провести з'їзд у Познані в жовтні 1530 р. [29, № 72к, 82к, 105к; 69, с.331–353]. Джерелом для вивчення з'їзду в Познані 1530 р. є звіти польських послів до Сигізмунда I, надіслані від 10 листопада того ж року в дванадцяти листах [65, с. 189; 115].

Першими до Познані прибули польська та саксонська делегації. 4 жовтня 1530 р. приїхали представники Фердинанда I Габсбурга. Пізніше за всіх (15 жовтня з'явилися послы Яноша Заполья [69, с. 289–293, 236–237]. Під час очікування представників народного короля в Познані дипломати розпочали переговори щодо шлюбних домовленостей між Габсбургами та Ягеллонами. Польські послы, згідно з інструкціями, наданими Сигізмундом I, укладення шлюбних домовленостей з імператорською династією вважали за другорядну справу, яку в разі розходження поглядів з австрійськими представниками можна відкласти і на більш віддалений термін [69, с. 303–306].

Представники Фердинанда I, навпаки, укладення шлюбних договорів між сином польського короля Сигізмундом II Августом та Єлизаветою Австрійською вважали пріоритетним завданням відповідно до своїх інструкцій. Крім того, по можливості вони мали домовитися про встановлення опіки над малолітнім Сигізмундом II у разі смерті Сигізмунда I, що давало б в майбутньому австрійській династії право регентства. Надії Фердинанда I на регенство не справилися. Польські дипломати не мали таких повноважень, тому шлюбні домовленості укладали лише у вигляді попередніх зобов'язань одруження дітей Габсбургів і Ягеллонів. Саму угоду мали підписати, коли Єлизаветі, дочці Фердинанда I виповниться сім років. За принцесу визначений посаг у розмірі ста тисяч дукатів [69, с. 326–329].

Після прибуття до Познані представників Яноша Заполья розпочалися переговори про мир та його умови. Спочатку австрійські послы наполягали на повній відмові Заполья від угорської корони. Вони пропонували йому титули губернатора Боснії та трансільванського воєводи, які після його смерті відійшли б у володіння Габсбургам. Також, угорська шляхта, прихильна до Яношу Заполья, мала скласти присягу на вірність австрійському ерцгерцогу [30, № 54к]. Посол Заполья Ієронім Ласький відповів відмовою на такі пропозиції, аргументуючи це союзом з Османською імперією і тим, що «ніколи султан не погодиться» на такі умови. У цьому випадку він знайшов підтримку польських послів, які виступали

за мир на умовах поділу країни між двома королями, відповідно до тих земель, які знаходились під їхньою владою на момент проведення з'їзду [30, № 54к].

У Познані представники Яноша Заполья вимагали від Фердинанда I відмовитися від угорської корони, а також повернути Сілезію та Моравію, або ж надати за них грошову компенсацію. В обмін за це, вони зобов'язувались протягом чотирьох років віддати кошти за посаг королеви Марії, дружини померлого Людовика II. Висунуто умови визволення всіх угорців, які знаходяться в австрійському ув'язненні [30, № 54к]. Після відмови дипломатів Габсбургів від цих пропозицій, Ієронім Ласький запропонував обміняти половину Угорщини на вічний мир з султаном, який допоможе укласти Янош Заполья. Посол застерігав, що Османи готують в наступному році нову воєнну кампанію [30, № 54к].

Під час проходження з'їзду стало очевидним, що умови обох сторін є неприйнятними. Жоден з учасників конфлікту не бажав йти на поступки навіть заради укладення короткострокового миру. Вирішальну роль наприкінці проходження з'їзду 1530 р. у Познані відіграли воєнні успіхи Фердинанда Габсбурга. Зокрема, 10 листопада 1530 р. до австрійського ерцгерцога надійшов досить оптимістичний рапорт його головнокомандувача Вільгельма фон Роггендорфа, в якому він писав про облогу Буди та скору здачу міста. Цей рапорт став причиною того, що Фердинанд Габсбург більше не бачив сенсу в укладенні миру з Яношем Заполья, про що повідомлено австрійських представників у Познані [30, № 54к].

Однак, зважаючи на причетність до з'їзду Османської імперії, австрійський ерцгерцог погодився на укладення короткострокового миру на один рік. Фердинанд I Габсбург і Янош Заполья мали ратифікувати його 13 грудня 1530 р. у Пьотрокові, гарантом дотримання домовленостей визначено польського короля. Вирішено після закінчення перемир'я поновити переговори. Для цього планувалось направлення спільного посольства від обох угорських королів до султана за підтримки Сигізмунда I [30, № 54к]. Однак, договір про мир так і не вдалося ратифікувати. Янош Заполья відмовився йти на такі умови перемир'я, зважаючи на облогу Буди австрійськими військами, яка в той час ще тривала.

Протягом наступних місяців після завершення з'їзду Фердинанд I Габсбург зіштовхнувся з тим, що рапорти про воєнні успіхи генерала Вільгельма фон Роггендорфа виявилися перебільшеними. У результаті облоги Буди, місто так і не вдалось захопити, а загроза турецького наступу ставала все більш реальною. Саме тому Габсбург почав наполягати на ратифікації миру на один рік, укладеного у Познані [69, с. 329–330]. Своєю чергою Янош Заполья потребував часу для консолідації сил. У результаті 19 грудня 1531 р. у Вишеграді за посередництва Ієроніма Ласького та Вільгельма фон Роггендорфа підписане перемир'я спочатку на вісім днів, потім продовжене на три місяці, а після підтвердження його султаном. 17 травня 1531 р. ратифіковано однорічний мир, який сторони уклали у Познані ще в 1530 р. [106, с. 41–42; 69, с. 329–330]. Гарантом цього миру виступали польський король та герцог Саксонський, які отримали як заставу від обох сторін кілька угорських замків. У 1532 р. перемир'я продовжено Портою до травня того ж року, по завершенню якого османська армія вирушила в Угорщину.

Для Польщі з'їзд у Познані 1530 р. це засіб реалізації власних династичних інтересів в Угорщині та інструмент розв'язання нагальних зовнішньополітичних проблем. У 1530 р. розпочалась польсько-молдавська війна. Молдавське князівство в XIV ст. стало васалом угорського короля, але після боротьби господарів за політичну незалежність у 1395 р. князівство визнало польський сюзеренітет. З посиленням Османської імперії в першій половині XVI ст. молдавські господарі все більше підпадали під вплив султана і навіть виплачували йому данину. Незважаючи на це, князівство намагалось проводити незалежну зовнішню політику.

У 1530 р. господар Молдавського князівства Петру IV Рареш розпочав переговори з Великим князівством Московським щодо організації союзу проти Польщі і нападу на неї. Великий князь Василій III підтримував плани Рареша. Від Османської імперії господар сподівався отримати схвалення воєнних дій проти Ягеллона, як засіб тиску на нього в угорському питанні. Тобто, надання збройної допомоги польським королем Яношу Заполья. Про це писав Джевицький до Яна Дантишека та Ієронім Ласький до Петра Томицького, тоді як банкір Северин

Бонер взагалі уважав, що за інтригами молдавського господаря стоїть сам угорський король Янош Заполья [69, с. 92–92, 137–139, 398–399].

У листопаді 1530 р. Рареш напав та окупував польські землі Покуття та Коломию. Зважаючи на той факт, що господар фактично залежав від позиції султана, Сигізмунд I вирішив направити до Порти посольство Яна Оцеського, з метою заручитися підтримкою Сулеймана I та не допустити війни з Османами у разі початку воєнних дій Польщею проти Рареша [106, с. 42–44]. Ян Оцеський 19 квітня написав з Константинополя до Кракова, що султан підтверджує свої «добрі та дружні відносини з польським королем» і не збирався підтримувати Рареша. У листі Сулеймана I до Сигізмунда I той визнавав за Ягеллоном права на Покуття [106, с. 42–44].

У кінці червня 1531 р. польські війська під командуванням Яна Тарновського виступили проти господаря молдавського. Вирішальна битва відбулася 22 серпня 1531 р. під Обертинем, де поляки здобули визначну перемогу і повернули території Покуття та Коломиї. Незважаючи на завершення польсько-молдавської війни, прикордонні воєнні сутички продовжувались. Сигізмунд I знов звернувся до султана. За рішенням Порти посередником у польсько-молдавському конфлікті призначений Янош Заполья, до якого Ягеллон у своїх листах звертався з проханням «охорони своїх інтересів» [71, с. 95–98].

17 травня 1532 р. закінчувався термін Познанського миру. На початку січня того ж року імператор Карл V та папа римський Клемент VII звернулись до польського короля з проханням надати Габсбургам військову допомогу проти Заполья та сумісно організувати похід на Османську імперію [71, с. 10; 83, с. 32; 99, с. 99]. Сигізмунд I відповів відмовою, яку пояснював вже існуючим миром з султаном та потребою вирішення молдавського питання, а також тим, що кримський хан, будучи васалом Османської імперії, підтримував мирні відносини з Польщею тільки до того часу, поки «між поляками та турками панував мир» [71, с. 465–466]. Як слушно зазначив історик А. Дзюбінські, це була спроба втягнення Польщі в ім'я інтересів Габсбургів у війну з султаном, тоді як Ягеллон тієї війни не прагнув [210, с. 90].

Неможливість залучення Польщі до війни з турками стала причиною пошуку Габсбургами шляхів убезпечення власних володінь в Угорщині. Імператор прийняв рішення укласти новий мир з Яношем Заполья чи продовжити дію вже існуючого. З цією пропозицією Карл V звернувся до Сигізмунда I. Він пропонував провести новий з'їзд між Яношем Заполья та Фердинандом I Габсбургом у німецькому місті Пассау. З листів-відповідей, надісланих польським королем до імператора в кінці січня 1532 р., відомо, що Ягеллон підтримував цю ідею [71, с. 80–82].

Янош Заполья, як і Фердинанд I Габсбург, у цей час потребував миру. Його військова міць спиралась на османські гарнізони, які залежали від наказів султана. В Угорщині та Польщі ширились чутки про те, що турецький намісник Альвізо Грітті планує усунути Заполья і заволодіти короною. Про це писав Фабіан Вояновський до польського посла в Іспанії Яна Дантишека [71, с. 126–127]. На початку січня 1532 р. представники Яноша Заполья звернулись до польського короля та сейму з пропозицією провести з'їзд заради «пошуку шляхів порятунку Угорщини» [71, с. 20–22].

Сигізмунд I та Карл V розпочали переговори з угорськими королями щодо можливості укладення між ними миру. З листів польського короля до імператора та народного короля до Ягеллона нам відомо, що Заполья не погодився на проведення переговорів у Пассау [71, с. 38–40, 133–134]. Він вимагав проведення з'їзду на нейтральній території, тобто в межах Польщі, у цьому він заручився підтримкою султана. Порта дала згоду на укладення нового миру, але лише за умови посередництва Сигізмунда I і проведення зустрічі на польській території [71, с. 377–380].

Своєю чергою, Фердинанд I Габсбург відмовився міняти місце проведення з'їзду і взагалі не хотів вести переговори з Яношем Заполья, на що погодився тільки під тиском брата [71, с. 180–181]. Карл V у своїх листах до Фердинанда I та Сигізмунда I писав, що на Німеччину «іде буря» в обличчі турків і наполягав на мирі, «нічого не має стати на перешкоді укладення угоди» [71, с. 219–222, 314–

344; 89, с. 112]. Імператор просив польського короля вмовити Заполья розпочати мирні переговори, у той час як він сам переконає Фердинанда I [71, с. 496–498].

У березні 1532 р. папа римський Клемент VII призначив послом на з'їзд єпископа Солсберійського і останнього кардинала протектора Англії у Римі Лоренцо Кампеджо. У своєму листі до Сигізмунда I понтифік зазначав, що він, як і імператор, прагне миру в Угорщині «будь-якою ціною» [71, с. 214–216]. Клемент VII просив польського короля схилити Яноша Заполья на проведення з'їзду з огляду на підготовку Османів до війни в Європі. Примітним є те, що від імені Апостольської столиці папський легат зазначав, що «Рим досі приязно ставиться до Заполья, незважаючи на його зв'язок з турками» [71, с. 214–216]. Ця теза на фоні попередніх погроз у 1528–1529 рр. щодо відлучення Заполья від церкви стала важливим індикатором того, на які поступки папа римський та імператор готові піти заради укладення миру в Угорщині. Скоріш за все, Карл V розумів неможливість вирішення угорського конфлікту за сценарієм Фердинанда I і просто усунути Яноша Заполья з політичної арени не вдасться. На фоні османської загрози більш вигідним видавалось визнати за ним титул, хоча і з певними застереженнями. В Європі стало добре відомо, що після закінчення дії Познанського миру султан готувався до чергового наступу на Балкани та Австрію через Угорщину. Про це також попереджали польського короля та Габсбургів Ієронім Ласький та Янош Заполья [71, с. 177–178, 377–380, 408].

У першій половині 1532 р. обидва угорські королі сподівались на зміцнення власних позицій на міжнародній арені за рахунок третьої сторони і усунення свого суперника. Янош Заполья паралельно з переговорами про проведення з'їзду з Габсбургами, розраховував на опанування всієї Угорщини за підтримки Польщі, Франції, Англії, Данії та німецьких протестантських князів. Він пропонував укладення антигабсбурзького союзу, який би розпочав спільні воєнні дії проти імператорської династії [71, с. 177–180]. Угорський король не мав наміру зривати домовленості з султаном, але обіцяв безпеку німецьким землям і стримування османського наступу вглиб Європи [71, с. 210–211, 335–337].

З метою залучення Польщі до союзу від імені угорської шляхти до Кракова направлена пропозиція «обрання королем угорським третьої особи» [83, с. 47]. Згідно з нею син польського короля Сигізмунд II Август визнавався наступником Яноша Заполья, що в перспективі міцно пов'язало б дві країни та мало схилити Сигізmunда I надати військову допомогу проти Габсбурга [31, № 56к]. Наявність цього проекту підтверджує також ряд донесень німецьких дипломатів з Угорщини до Карла V та королеви Марії [31, № 56к; 83, с. 48–51]. Польський король відмовився від цієї пропозиції [31, № 56к]. Причина полягала в тому, що відкрите висунення зі сторони Ягеллонів своїх прав на Угорщину спровокувало б не тільки конфлікт з Габсбургами, а й війну з Османською імперією, яка вважала себе сюзереном цих земель.

Своєю чергою Англія не бажала відкрито виступати проти імператора. Франція тільки в 1530 р. завершила черговий етап протистояння з Карлом V в Італії та потребувала часу на відновлення власних сил. На прохання Яноша Заполья про укладення союзу та надання коштів на війну Франциск I відповів відмовою, але запропонував проект одруження угорського короля з Ізабеллою, сестрою короля Наваррського [110, с. 131].

На пропозицію укладення союзу протестантські князі загалом відповіли позитивно. Все ж, зазначено, що вони можуть не надавати військ Фердинанду I Габсбургу проти Яноша Заполья, але у разі наказу імператора надати воєнну допомогу Угорщині проти турків вони не зможуть відмовити. Останнє затверджено в умовах Нюрнберзького договору [71, с. 469–470]. Так, амбітним планам Яноша Заполья про укладення широкої коаліції проти імператорської династії не судилось здійснитися.

У цей же час, Фердинанд I Габсбург розраховував на укладення миру безпосередньо з Османською імперією. Сулейман I вважав володіння Заполья своїм протекторатом і не погодився на мир з Габсбургом, більш того він висував претензії на всю територію країни [71, с. 682].

Нестабільна ситуація в Угорщині, повідомлення про підготовку османського наступу на Європу та закінчення часу дії п'ятирічного миру з

турками стали причиною того, що восени 1532 р. Сигізмунд I розпочав активну політику щодо пошуку компромісу між угорськими королями і поновлення миру з султаном.

З цією метою польський король 28 вересня 1532 р. призначив Анджея Гурку послом до Буди. Відповідно до своїх інструкцій він мав повідомити Яношу Заполья про наміри Сигізмунда I шукати миру з султаном та повторити пропозицію проведення з'їзду з Габсбургом за посередництва Польщі [31, № 58к; 71 с. 669–671]. Паралельно з такими ж інструкціями до Австрії направлено з Кракова Миколая Ніпшица [31, №67-68к, 83-84к].

В умовах провалу ідеї антигабсбурзької ліги Янош Заполья прихильно прийняв пропозицію Ягеллона про проведення з'їзду. На Фердинанда I тиснув Карл V, який наполягав використовувати кожен можливість для укладення миру в Угорщині [72, с. 31–32]. Остаточно переконав австрійського ерцгерцога початок наступу османської армії на Балканах у жовтні 1532 р. Переговори між представниками Яноша Заполья та Фердинанда I Габсбурга за посередництва Польщі зайняли майже два місяці. Їхнім результатом стало підписання перемир'я 30 грудня 1532 р. на чотири місяці до 30 квітня 1533 р. у Мегері, гарантами якого виступали Польща, Османська імперія та імператор. Однією з умов цього перемир'я стало зобов'язання проведення подальших переговорів між угорськими королями, які мали розпочатись у Оварі 7 лютого 1533 р. ще до кінця завершення терміну цього миру [71, с. 846–851; 72, с. 92–96].

Паралельно з подіями в Угорщині восени 1532 р. Сигізмунд I почав підготовку посольства до Сулеймана I. Згідно з посольськими інструкціями, наданими Петру Опалінському 1 та 2 жовтня 1532 р., його місія складалась з двох частин. Спочатку дипломат попрямував до Яноша Заполья, який перебував у Буді, і повідомити йому про намір Сигізмунда I укласти з султаном мир. Також, Опалінський мав підтвердити готовність Ягеллона виступати посередником між двома угорськими королями в Оварі за умови згоди Порти. Останнім пунктом інструкцій стало прохання залагодження конфлікту з молдавським господарем [71, с. 686–688; 689–699].

Відповідно до другої частини інструкцій польський посол відправлявся з Буди до Константинополя, де його завданням полягало в укладенні з Сулейманом I вічного миру не тільки на час життя польського короля та султана, а і їхніх дітей. Опалінський мав залагодити питання татарських нападів на територію Польщі та Великого князівства Литовського [71, с. 686–688; 689–699]. Результатом діяльності польського посольства в Порті стала згода султана на укладення вічного миру з польським королем, але тільки на час їхнього життя. Договір підписаний у Константинополі 18–26 січня 1533 р. [106, с. 44; 72, с. 63–68]. Пункт щодо поширення дії договору на синів Сигізмунда I та Сулеймана I султаном був відхилений. У листі, адресованому польському королю, Сулейман I це пояснював тим, що мир між синами обіцяти він не може, бо «це не потрібно ні нам, ні вам... Наш син і Ваш син можуть на нас дивитись, в якій добрій приязні ми живемо і як добре між собою ладимо, вони теж можуть по нашій смерті самі собі добрі мати стосунки, приязнь і примирення» [111, с. 22].

Після укладення польсько-турецького миру великий візир Ібрагім-паша попросив затриматись Опалінського при дворі султана. Причина відкладення виїзду дипломата до Польщі полягала в тому, що до Порті прибуло нове посольство Фердинанда I на чолі з Ієронімом де Зара. Великий візир хотів, щоб польський дипломат був присутнім під час аудієнції габсбурзьких представників у султана, яка відбулась 2 лютого 1533 р. [72, с. 208–209; 128, с. 3]. Слід погодитись з думкою дослідника А. Дзюбінського, що одним з аспектів, який вмотивовував такий крок з боку османського двору це бажання Порті продемонструвати Габсбургам міцний та дружній зв'язок з Польщею, яким відтепер, пов'язані країни [210, с. 98].

Важливий момент перебування габсбурзького посольства при дворі султана це те, що паралельно розпочав роботу запланований з'їзд між представниками двох угорських королів 7 лютого 1533 р., але замість Овара його перенесено до Пресбурга. Причина такої зміни місця проведення переговорів досить банальна – епідемія чуми.

Підготовка до роботи з'їзду, направлення послів і переписка між учасниками щодо його організації, зокрема між Яношем Заполья, Фердинандом I, Сигізмундом I та Карлом V тривала ще з початку січня 1533 р. [72, с. 33–35]. Два останніх монархи покладали на цю зустріч великі надії і сподівались, що «обидві ворожі сторони погодяться нарешті на мир» [72, с. 43–44]. Все ж, цей з'їзд став безрезультатним. Причина в тому, що до Пресбурга прибув турецький посол, який підтвердив згоду Порти на прохання Фердинанда I Габсбурга про укладення короткострокового миру [72, с. 221–222]. У цій ситуації Янош Заполья за наказом султана відкликав своїх послів зі з'їзду, аргументуючи це тим, що якщо «Фердинанд вже проводить переговори в Константинополі, то не має жодного сенсу їх проводити в Пресбургу» [72, с. 222].

Зміст укладеного австрійсько-турецького миру полягав у тому, що за кожним з угорських королів залишались зайняті ним території на момент підписання договору. Фердинанд I Габсбург зобов'язувався «поводити себе приязно», тобто не здійснювати воєнних нападів на володіння Яноша Заполья, а поки буде так, султан обіцяв «триматись миру» [72, с. 449–451]. Спірні питання щодо кордонів мав вирішити турецький намісник в Угорщині Альвізо Грітті [72, с. 449–451]. З цією метою Сулейман I пропонував провести з'їзд за участю Польщі, а в разі відмови Фердинанда I погрожував розпочати військові дії. До того ж, Альвізо Грітті та візир Аяс-паша узгодили питання польсько-молдавських відносин і дійшли до висновку, що молдавського господаря Рареша потрібно зняти. Нову кандидатуру мав схвалити Сигізмунд I на запланованому з'їзді щодо визначення кордонів [72, с. 449–451].

Основною причиною укладення миру Сулейманом I з Габсбургом в Угорщині стала зміна пріоритетів турецької держави у сфері зовнішньої політики. Османська імперія розпочала підготовку до війни з Перською державою Тахмаспа I, тому на початку 1530-х років потребувала миру в Європі.

Укладений мир між Османами і Габсбургом в Угорщині в 1534 р. приніс спокій. Кожна зі сторін конфлікту намагалась використати цей час для зміцнення своїх позицій у країні. Зокрема, Фердинанд I Габсбург знов зробив спробу

залучитись підтримкою Польщі проти Яноша Заполья через шлюбні домовленості. 29 березня 1534 р. з Праги до Кракова відправлено габсбурзьке посольство, яке очолив австрійський дипломат Сигізмунд Герберштейн. Згідно з його інструкціями головною метою місії є обговорення та визначення дати заручин дітей Фердинанда I та Сигізмунда I, про що домовлено раніше. У інструкціях Герберштейна містилася також таємна частина, яку посол мав право розкрити польському королю тільки за умови згоди Сигізмунда I на одруження дітей, це пропозиція укладення «більш міцного союзу» між Габсбургами та Ягеллонами [73, с. 161–166, 401–408; 105, с. 387]. За задумом австрійського ерцгерцога польський король мав схилити Заполья до миру і віддання корони. За це останньому пропонувалось «відповідне забезпечення», а Ягеллонам пожиттєву пенсію з угорських володінь. Угорщина мала перейти під повний контроль Фердинанда I Габсбурга, який зобов'язувався взяти шлюб з однією з дочок Сигізмунда I. В проекті угоди також зазначалось що Ягеллон не мав за неї платити посагу [73, с. 161–166, 401–408; 105, с. 387].

Початок польсько-московської війни в 1534 р. змусив імператорську династію пообіцяти «без жодної користі» допомогти Сигізмунду I укласти мир та вирішити конфлікт на його користь. За задумом Фердинанда I Габсбурга такий варіант союзу мав об'єднати династії. Польський король підтвердив шлюбні домовленості попереднього періоду, які узгоджені ще під час з'їзду в Познані у 1530 р., але пропозицію «більш тісного союзу» йому довелося відхилити [99, с. 149].

Історик В. Поцеха пояснює небажання укладення такого варіанту союзу з Фердинандом I відсутністю політичних амбіцій та слабкістю всієї зовнішньополітичної лінії польського короля [304, с. 176–177]. Погодитись з такою думкою дослідника важко, зважаючи на те, що якби привабливо не виглядав союз з Габсбургами, потрібно чітко розуміти кілька моментів. По-перше, Ягеллони автоматично визнали б свою другорядну політичну роль у Центрально-Східній Європі. По-друге, фактично це б розцінювалося як офіційна відмова від будь-яких претензій на Угорщину та визнання права імператорської династії на

корону. По-третє, це порушувало б умови укладеного вічного миру з султаном і могло стати початком війни з Османською імперією та її васалами Молдавським князівством і Кримським ханством.

Важливими подіями 1534 р, які позначились на перебігу угорського конфлікту в майбутньому стали зрада Ієроніма Ласького та смерть Альвізо Грітті. Ієронім Ласький у результаті особистого конфлікту з Яношем Заполья щодо надання йому маєтностей та замків в Угорщині перейшов на службу до Фердинанда I Габсбурга, що стало причиною розкриття низки політичних планів та таємниць трансільванського воєводи [74, с. 191–194].

У 1534 р. по дорозі з Константинополя до Буди Грітті затримався в Трансільванії, де загострився його давній конфлікт з надьварадським єпископом Імре Цібакем. У результаті збройної сутички венеціанця взяли в полон і стратили [74, с. 216–219, 275–277]. Після смерті Грітті один з його довірених людей, що потрапив у полон, під час тортур підтвердив план захоплення влади в Угорщині та усунення Заполья [74, с. 216–219; 128, с. 105]. Смерть турецького намісника хоч і не викликала очікуваної реакції з боку Османів, але стала однією з причин погіршення відносин між Яношем Заполья та Портою [106, с. 52–53]. До того ж, слід розуміти, що сам факт страти Грітті в Трансільванії став справжнім індикатором настроїв в Угорщині. Це виступ не тільки проти свавілля венеціанця, а й проти турецької присутності загалом. Ієронім Ласький добре розумів і знав ситуацію у володіннях народного короля. Тому у своїх листах до польського банкіра Северина Бонера він написав, що виїзд угорського короля до Трансільванії після смерті Грітті не дань поваги. Це нагальна потреба заспокоїти населення та шляхту, які настроєні проти Османів, і запобігти їх бунту [74, с. 275–277]. Угорський король у 1534 р. знаходився у складній ситуації. З одного боку, він не міг втримати корони без турецької допомоги. З іншого – в країні почали посилюватись антитурецькі настрої.

Отже, 1528–1534 рр. це час включення до угорського конфлікту нового могутнього учасника – Османської імперії. Польське королівство у цей період продовжувало позиціонувати себе як визнаний імператором та султаном

посередник у переговорах між Яношем Заполья та Фердинандом I Габсбургом і шукало шляхів встановлення між угорськими королями миру, з метою закріплення власних позицій як в Центрально-Східній Європі, так і на міжнародній арені. Роль посередниками між двома угорськими королями використовувалась також Сигізмундом I для вирішення зовнішньополітичних проблем власної держави. Зокрема, спірної території Покуття з Молдавським князівством. Мир в Угорщині став засобом затвердження позицій Яноша Заполья в країні та недопущення опанування цими територіями Османами.

4.2. Угорський конфлікт у політиці Сигізмунда I Ягеллона (1535–1548 рр.)

Реалізація мирних угод між Габсбургами, Заполья, Османською імперією та Польщею міцно пов'язані з ситуацією на міжнародній арені і зовнішньополітичними прагненнями кожної зі сторін.

У 1535 р. завершилась турецько-сефевідська війна перемогою Османської імперії. В Італії, де після Кембрійського миру 1529 р. між Карлом V та Франциском I панував спокій, у 1535 р. назрів новий конфлікт після смерті герцога міланського Франциска II Сфорци. Польське королівство з 1534 до 1537 рр. провадило війну з Великим князівством Московським. При цьому, Молдавський господар Петру Рареш у 1535 р., заручився підтримкою Фердинанда I Габсбурга проти турків, і розпочав нову війну з Польщею. Сигізмунд I з метою усунення Рареша звернувся до Яноша Заполья та просив його про протекцію власних інтересів у Порті [75, с. 354].

Польський король наголошував на потребі організації в найближчий час спільного з'їзду, який вирішив би молдавське питання, а також окреслив кордони між володіннями двох угорських королів (його проведення одна з умов миру 1533 р.). Заради притягнення Заполья на свій бік у молдавському конфлікті Ягеллон висунув йому пропозицію укладення шлюбу зі своєю дочкою Ізабеллою [75, с. 354].

Незважаючи на політичні розрахунки польського короля, події 1536 р. зірвали можливість проведення з'їзду в Угорщині. На початку року Франція уклала новий союз з Османською імперією, з метою знищити габсбурзьке панування в Італії та на теренах Середземного моря. Розпочалась третя війна між Франциском I та Карлом V на Апеннінському півострові. Вона тривала до 1538 р. і закінчилась завдяки посередництву папи Павла III укладенням десятирічного миру в Ніцци. Спільна воєнна кампанія французів і турків в Середземноморському регіоні, на думку Фердинанда I Габсбурга, мала відтягнути сили Османської імперії на Захід, що вплинуло на його рішення в 1536 р. зібрати двадцятичотирьохтисячну армію та вирушити на Белград з метою його відбиття. Австрійські війська зазнали поразки. Відвоювати Балкани не вдалось, але ця воєнна кампанія Габсбурга суперечила умовам договору 1533 р. Мир в Угорщині був порушений.

У 1537 р. Османська імперія одержала низку перемог над Габсбургами на Середземному морі. Між Фердинандом I Габсбургом і Яношем Заполья розпочався новий етап збройного протистояння в Угорщині. За підтримки османських гарнізонів на початку кампанії Заполья вдалось здобути перевагу та зайняти Кошиці, але вже восени 1537 р. армія Фердинанда I перейняла ініціативу. По суті війна тривала до листопада 1537 р. і не принесла жодній зі сторін перемоги чи значної переваги над суперником. Економічні та людські втрати у 1537 р. були найбільшими з часів початку війни в 1526 р. При чому це був результат не тільки безпосередніх воєнних дій, а й колосальних людських втрат серед мирного населення.

Фердинанд I, в умовах активної фази Італійської війни, яку вів Карл V, розумів що допомоги від брата очікувати не слід. Це означало, що він не мав засобів до завдання рішучого удару та подолання армії народного короля, об'єднаної з турецькими силами. Своєю чергою, Янош Заполья все більше підпадав під політичну залежність від Порти. Усередині країни назрівав антитурецький бунт, що загрожувало йому втратою корони. Таким чином, у кінці 1537 р. військові та фінансові ресурси Яноша Заполья та Фердинанда I Габсбурга

були вичерпаними, а загроза окупації всієї території Угорщини Османською імперією зробили укладення миру нагальною потребою.

У цей час обидві сторони продемонстрували вміння йти на поступки та домовлялись без дипломатичного тиску третіх сторін. 24 лютого 1538 р. у Надьвараді підписано таємний договір між Яношем Заполья та Фердинандом I Габсбургом, який фактично узаконив поділ Угорщини на дві частини. Згідно з умовами договору обидва визнавались королями до смерті Яноша Заполья, після чого його частина країни разом з титулом переходили династії Габсбургів, які ставали єдиними законними володарями корони святого Стефана [100, с. 12–15].

На момент укладення договору угорський король не був одружений і не мав дітей, тому він з легкістю погодився на умови Габсбурга. Надьварадський договір містив статті, які визначали, що в разі появи у Заполья нащадків він отримував у ленне володіння князівство Спиське і Трансільванію [100, с. 12–15; 299, с. 4–5]. Цей пункт мав формальний характер і фактично Фердинанд I не міг його виконати, оскільки реально не володів ними. Трансільванія це родинні землі Заполья, які і так йому належали. Тоді, як князівство Спиське до укладення договору Габсбург заклав венеціанським банкірам за свої борги. Тому реально ці пункти Надьварадського договору носили суто формальний характер.

Окрім закріплення позицій обох королів в Угорщині та встановлення між ними мирних відносин, іншим вагомим пунктом договору 1538 р. стало визнання Фердинандом I свого супротивника «за брата» і обіцянка захисту його від ворогів. За це Янош Заполья, своєю чергою, зобов'язувався не укладати нових союзів та «зрікався» наявних, які спрямовувалися проти Габсбургів. Надьварадський договір мав антитурецький характер [100, с. 12–15]. Цю тезу підкріплює той факт, що зміст договору вирішено тримати в таємниці від Порту до того моменту, поки імператор не зможе забезпечити оборону Угорщини від Османів, тільки після цього його можна оприлюднити.

Згадка імператора в умовах трактату 1538 р. не випадкова. Надьварадський договір угода між Фердинандом I Габсбургом і Яношем Заполья, до якої залучені Карл V та Сигізмунд I. Імператор, відповідно до статей договору 1538 р.,

зобов'язувався допомогти сторонам у боротьбі проти Османської імперії та спільними силами відвоювати Белград, зайнятий турками ще у 1521 р. [83, с. 567] Головною причиною участі імператора в домовленостях двох королів було не тільки бажання відсторонити Заполля від зв'язків з Портою, а й від контактів з Францією, союзника султана. Конфлікт в Угорщині це вагомий фактор, який вносив дестабілізацію в центральноевропейському регіоні та відтягував ресурси династії Габсбургів. Вирішення питання із Заполля надавало можливість імператору сконцентрувати всі свої сили в напрямі Італії та Середземного моря.

Посередником в укладенні Надьварадського договору виступала Польща. Сигізмунд I разом з імператором брав на себе роль гаранта виконання домовленостей. Однак, на відміну від Карла V, Сигізмунд I відмовився надсилати до Надьварада своїх представників і займати угорські замки в якості застави, як це планувалось за часів укладення попередніх мирних договорів. На офіційному рівні польський король намагався дистанціюватися від процесу проведення переговорів та безпосереднього підписання договору [100, с. 29].

Позиція Сигізмунда I пояснювалась укладеним вічним миром з Османською імперією і постійною загрозою з боку васально залежних від неї Кримського ханства та Молдавського князівства. Всі сторони переговорів прийняли рішення тримати в таємниці зміст Надьварадського договору. Для Сулеймана I мир між угорськими королями подали як короткострокове перемир'я. Все ж, польський король добре розумів, що таємний зміст трактату 1538 р. рано чи пізно стане відомим в Порті [100, с. 29]. У той момент, коли це відбудеться, Польща на рівні офіційної дипломатії не хотіла мати жодного відношення до антитурецької діяльності.

В умовах польсько-молдавської війни Сигізмунд I потребував прихильності султана, зважаючи на той факт, що 1 лютого 1538 р. Петру Рареш завдав нищівної поразки коронним військам на р. Серет. Ця атака молдавського господаря на польські території порушила наказ султана. Польський король вирішив протистояти нападам Рареша не тільки військовими засобами, але й методами дипломатії. З цією метою Сигізмунд I навесні 1538 р. надіслав посольство

каштеляна брестського Еразма Кретковського до Порти. Він мав повідомити султану про напади Рареша та захоплення ним Покуття [3]. Польський посол зобов'язувався поінформувати Сулеймана I про підготовку Сигізмунда I до війни з молдавським господарем і запропонувати спільну воєнну експедицію проти нього [3]. Зважаючи на те, що молдавський господар ленник султана напад на його території без відома Порти міг спровокувати війну з турками. Саме тому, польське посольство в Константинополі мало попередити про початок військових дій Кракова проти Петру Рареша. Пропозиція Сигізмунда I щодо проведення спільної воєнної кампанії теж не випадкова. Після порушення наказу султана турецькі війська могли інтернувати до Молдавського князівства та зайняти його територію. Для Польщі це могло загрожувати утворенням спільного кордону з Османською імперією.

Відповідь на посольство Еразма Кротковського Сулейман I надав у вигляді листа, адресованого Сигізмунду I. У ньому султан писав про те, що не має потреби вести війну, бо він особисто іде з військами проти Рареша і лише просив Польщу «замкнути кордони», щоб воєвода не міг втекти [106, с. 69–70; 33, с. 145–155]. Османська армія на чолі з Сулейманом I вирушила з Адріанополя 9 липня 1538 р. В той момент польські війська на чолі з Яном Тарновським вже виступили проти молдавського господаря. З початком походу турецьких військ Рареш особисто з'явився у таборі Яна Тарновського і запропонував мир, згідно якого зрікався всіх претензій на Покуття [371, с. 380].

Після надходження новин до Відня та Буди про початок походу турецької армії почали ширитись чутки, що султан вже знав про таємну складову Надьварадського договору і йшов з армією не проти Петру Рареша, а проти обох угорських королів з метою їх усунення [33, с. 265–266]. Саме тому Фердинанд I звернувся у своєму листі від 24 серпня 1538 р. до Сигізмунда I з проханням надати військове підкріплення молдавському господарю та укласти з ним мир, щоб Рареш мав хоч якийсь шанс у протистоянні з османською армією [33, с. 265–266; 210, с. 119]. Габсбург сам надіслав до князівства Молдавського допомогу у кількості шести тисяч вояків і просив брата Карла V про допомогу. З таким же

проханням Фердинанд I звернувся до Яноша Заполья, на що отримав позитивну відповідь [210, с. 119]. Цей факт засвідчив те, що вперше за довгий період два угорські королі після Надьвараду перейшли до реальної співпраці і спробували вести спільну антитурецьку політику.

У результаті цих подій Сигізмунд I погодився на мир з Рарешем. 30 серпня 1538 р. укладено польсько-молдавський договір, згідно з яким Покуття увійшло до складу Польського королівства, а молдавський господар зрікався всіх претензій на ці землі [100, с. 81]. Невдовзі 15 вересня 1538 р. розпочалась молдавсько-турецька війна, яка закінчилась поразкою та втечею Петру Рареша. Порта обрала нового, повністю підконтрольного собі господаря Стефана IV. У цей же час султан дізнався про укладений польсько-молдавський мир, що викликало його гнів та навіть звинувачення у віроломстві Сигізмунда I. Конфлікт вдалось владнати дипломатичним шляхом. Польський король виставив свої суперечливі дії, як «непорозуміння та щире бажання допомогти» [33, с. 265–266]. Врешті Сулейман I лише попросив Сигізмунда I «наступного разу просто замкнути кордони без укладення миру» [106, с. 61–62].

Страх Яноша Заполья та Фердинанда I Габсбурга щодо розкриття Сулейманом I справжнього змісту Надьварадського договору і організації воєнного походу проти них не виправдався. Під час кампанії проти Рареша султан надіслав лист, адресований Яношу Заполья, із проханням пояснити скупчення військ на підвладних йому територіях. Угорський король зазначив, що це зроблено в умовах молдавсько-турецької війни, щоб бути готовими до наступу та перехопленню утікачів з війська Рареша і в разі чого допомоги султану [114, с. 397]. Ця відповідь задовольнила Сулеймана I.

Стабілізація австро-угорських відносин у 1538 р. дала можливість Сигізмунду I реалізувати власні династичні плани. Зокрема, на початку червня 1538 р. у Кракові за посередництва угорського посла Стефана Бродеріка польський король владнав питання заміжжя своєї дочки від Бони Сфорци Ізабелли та Яноша Заполья. Можливість укладення такого династичного шлюбу при дворі Ягеллона розглядали ще в 1526 та 1537 р. [65, с. 273; 207, с. 175].

Головна мета цього союзу полягала у закріпленні польських прав на угорську корону і зменшення залежності Яноша Заполья від Османської імперії шляхом зміцнення зв'язку з Польщею.

З метою уникнення протиріч та конфліктів з імператорською династією польський король у цей час надіслав до Вроцлава Фердинанду I Габсбургу посольство для узгодження шлюбного контракту, укладеного 1530 р. в Познані 16 червня 1538 р. підписан шлюбний договір між Сигізмундом II Августом та Єлизаветою Габсбург. Згідно з ним сам шлюб мав відбутись рівно через чотири роки, коли принцесі виповниться шістнадцять, тоді як заручини відбулися в липні 1538 р. у Інсбургу [187, с. 193].

Шлюбні домовленості з Габсбургами стали тонкою дипломатичною грою Сигізмунда I. Так, в часі їх підписання при австрійському королівському дворі стало відомо про запланований шлюб між Заполья та польською принцесою, але щойно укладений договір між Ягеллонами та Габсбургами унеможливив політичне протистояння чи воєнні дії Фердинанда I проти Польщі. Водночас, ступінь незадоволення імператорського дому та його обурення підтверджував той факт, що Габсбурги розпочали активну кампанію з дискредитації Бони та Ізабелли при європейських королівських дворах. Через діяльність своїх агентів та послів вони поширили чутки, що Ізабелла не була донькою польського короля, а лише результатом «бурхливої італійської молодості» Бони Сфорци [207, с. 175–180; 187, с. 194]. Ніби вона народилась після шести місяців шлюбу польського короля та італійської принцеси, тому не могла бути його донькою. Ці чутки не дрібна помста Габсбургів. Вони мали за мету створити ілюзію неправомірності претензій у подальшому Ягеллонів на Угорщину через незаконність походження Ізабелли. Незважаючи на те, що акція імператорської династії з дискредитації польської принцеси не принесла значних результатів і не стала причиною політичного скандалу, це яскрава демонстрація небажання Габсбургів піти на політичне та династичне зближення з Ягеллонами та Заполья.

Завдяки хроніці Л. Гурніцького нам відомо, що на початку січня 1539 р. до Польщі прибуло посольство від імені Яноша Заполья [48, с. 11]. Його метою було

прохання руки Ізабелли, дочки короля. Угорську місію очолював палатин Іштван Вербечи. Це посольство було лише офіційним закріпленням шлюбних домовленостей між Ягеллоном та Заполья, укладених у попередньому році.

Шлюб між Яношем Заполья та Ізабеллою Ягеллонкою укладений вже 28 січня 1539 р. у Кракові. Нареченому на той момент виповнилось п'ятдесят два роки, а польській принцесі всього двадцять [107, с. 180–183]. За посаг Ізабелла отримала сімдесят дев'ять тисяч дукатів. Після церемонії 1 лютого того ж року пара вирушила до Угорщини. Польський дослідник М. Біскуп влучно зазначив, що тепер Польща навіть на офіційному рівні не могла претендувати на нейтральність в угорських справах [237, с. 662].

Янош Заполья фактично знаходився під протекторатом Османської імперії і таке важливе питання, як укладення шлюбу, мав погоджувати з султаном. Після заручення Сигізмунда II Ягеллона та представниці династії Габсбургів для Сигізмунда I визнання Портою шлюбу Ізабелли і Яноша Заполья було питанням збереження миру з султаном. Реальність турецької загрози для Польщі після укладення шлюбних договорів Ягеллонів з Габсбургами та Заполья свідчить наказ, виданий Сигізмундом I у 1539 р. Його розіслали двадцяти трьом старостам прикордонних територій: малопольському, руському та подільському [114, с. 348–351]. Згідно його змісту мали привести до бойової готовності посполите рушення і бути готовими до вторгнення турків та татар.

Паралельно з цим польський король розпочав дипломатичну акцію, метою якої стала стабілізація відносин з Сулейманом I та дотримання умов вічного миру. Зокрема, на початку квітня до Порти направлено посла – старосту болеславського Якова Віламовського. Після його від'їзду до Кракова прибула нова дипломатична місія від імені Яноша Заполья з проханням про захист його інтересів в Порті та визнання султаном шлюбу. Про це відомо з листа, відправленого Сигізмундом I Якову Віламовському до Константинополя від 14 квітня 1539 р. [111, с. 139–140]. Згідно нього, Віламовський мав завірити Сулеймана I у відданості не тільки Сигізмунда I, а і його нового зятя. «Ми знаємо і цінуємо добре сусідство, яке має кілька років король Янош з султаном, і до того

ж сам султан багато листів писав про свої приятельські відносини з королем угорським» [111, с. 139–140]. Ця теза також мала стати виправданням, чому польський король віддав дочку за Заполья. Після цього, посол мав сказати, що «як вже так повелось здавна», то нехай султан «не позбавляє [Яноша Заполья] своєї милості», адже тепер це і справа польська: «про милість прошу більше не для себе [Сигізмунда I] чи угорського короля, а для своєї дочки [111, с. 139–140]. Завданням Якова Віламовського у Константинополі стало представлення шлюбу Яноша Заполья та Ізабелли Ягеллонки як спроби польського короля стримати наступ Габсбургів в Угорщині і не дати їм можливості опанувати всю країну. Цікавою рисою цього посольства є те, що фактично вперше, починаючи з 1526 р., Сигізмунд I відкрито на рівні офіційної дипломатії виступив на боці народного короля.

На аудієнції у султана посольство Якова Віламовського прийнято доволі прохолодно. Стосовно Яноша Заполья Сулейман I відповів дипломату, що «його голова висить на волосині» [32, с. 681–683]. При цьому, письмова відповідь, надана султаном польському послу, мала досить приязний та дружній тон. Султан зазначав, що з розумінням ставиться до всього, що розповів та пояснив йому посол [106, с. 64].

Місія Якова Віламовського та відповідь султана продемонстрували, що після шлюбу Яноша Заполья та Ізабелли польсько-турецькі відносини не змінилися і не відбулось їх погіршення, яке могло б спровокувати війну. Навпаки, Сулейман I вважав Польщу та Францію своїми єдиними та надійними союзниками в Європі. Цю тезу підтверджував той факт, що тільки Сигізмунд I та Франциск I запрошені на урочисте обрізання малолітнього сина султана Міхріма і на шлюб великого візира Рустем-паши та Джихангір, дочки Сулеймана I від Роксолани в листопаді 1539 р. [5].

У кінці 1539 р. завдяки дипломатичній грі польській короні вдалось закріпити свої позиції в Угорщині і зберегти дружні відносини зі своїми двома потужними і небезпечними сусідами – імперіями Габсбургів та Османів. Під час перебування польського короля в Литві 7 липня 1540 р. до нього дійшла звістка

про народження в Ізабелли сина. Його назвали на честь батька та діда Яношем Сигізмундом. Хроніст Л. Гурський зазначив, що з цього приводу у Вільні було організоване велике святкування та салюти [104, с. 13–14].

Урочистості з нагоди народження спадкоємця в угорського короля продовжувались недовго. Через два тижні до Польщі надійшли сумні відомості про смерть Яноша Заполья, який помер 18 липня 1540 р. внаслідок інсульту. Згідно з його заповітом угорській шляхті наказано, всупереч умовам Надьварадського договору, обрати новим королем малолітнього Яноша Сигізмунда, а регентом при ньому мала бути призначена Ізабелла Ягеллонка [292, с. 26–27].

Реакцію польського короля на цю сумну звістку добре описав тогочасний хроніст Л. Гурський: «був тією звісткою король Сигізмунд дуже засмучений, знаючи що за смертю того пана [Яноша Заполья] мало статися» [104, с. 14]. Для Ягеллона це означало тільки одне – новий виток у боротьбі за Угорщину.

Виконання умов Надьварадського договору в цей момент видавалося неможливим не тільки через заповіт короля Яноша Заполья, а й через те, що реально Фердинанд I Габсбург не мав можливості убезпечити Угорщину та родину померлого від Османської імперії, яка вважала ці території за свої. Карл V, який у 1538 р. надав зобов'язання допомогти Угорщині в обороні та протистоянні Османам, у 1539–1540 рр. вже вів бойові дії проти султана на Середземному морі. Заклики папи римського Павла III про створення нової християнської ліги з метою боротьби проти турків не знайшли підтримки в Європі.

У Польщі та Угорщині не існувало жодних ілюзій щодо можливості об'єднання Європи заради порятунку королівства святого Стефана. Це стало причиною того, що прибічники Заполья у вересні 1540 р. зібрали сейм на полі Ракош, під час роботи якого малолітнього Яноша Сигізмунда Заполья оголошено новим королем Угорщини під ім'ям Яноша II. До його повноліття керувати країною мала рада з чотирьох регентів. До неї увійшли: надьварадський єпископ Георгій Утейсенович, королева Ізабелла Ягеллонка та радники Яноша Заполья

Петр Петрович і Валентин Тьорьок. При цьому, Петра Петровича проголошено намісником Угорщини, а Валентина Тьорьока призначено очолити керівництво армією. Ізабелла та Георгій Утейсенович (Мартінуцци) визначались опікунами Яноша II і мали керувати країною до повноліття короля [284, с. 26–27]. Незважаючи на створення регентської ради та визначення в ній однієї з головних ролей для Ізабелли Ягеллонки угорські магнати фактично її усунули від прийняття політичних рішень [299, с. 26–29; 215, с. 122–125].

Коронація Яноша II мала на меті затвердити владу в країні за радою регентів і закріпити її позиції. Новообрані регенти не могли протистояти Габсбургам та втримати підвладні їм території, спираючись виключно на власні сили. До того ж, коронація сина Заполья потребувала визнання його прав та титулу на міжнародній арені. Саме тому, Мартінуцци та Петр Петрович у вересні 1540 р. звернулись у листі до Сигізмунда I з проханням надати фінансову та військову допомогу для захисту територіальних інтересів та королівських прав його онука [299, с. 16].

У своїй роботі історик Я. Паєвський зазначив, що Мартінуцци реально не розраховував на допомогу Польщі. Це політичний крок, який мав за мету створити при європейських дворах уявлення того, що Сигізмунд I співпрацює з радою регентів і готовий боронити права онука та дочки [299, с. 16–17]. Ця думка є досить обґрунтованою, оскільки Янош II та рада регентів дійсно після виборів 1540 р. потребували підтвердження легітимності їхньої влади на міжнародній арені, що б вдалося досягнути в разі визнання їх найбільшою та однією з наймогутніших країн Центрально-Східної Європи – Польського королівства.

Завдяки донесенням окремих урядовців, прихильних Ягеллонам, та листам Ізабелли до Сигізмунда I і королеви Бони, відома ситуація в Угорщині. Після смерті Заполья реальна влада в країні належала регентам. Ізабелла писала, що, незважаючи на свій статус, вона не мала жодних прав і не могла впливати на політичну ситуацію в країні. Більше того, скаржилась на те, що не мала можливості отримання коштів з власного скарбу на утримання свого двору [49].

Коронація Яноша II та невиконання умов Надьварадського договору робили війну з Габсбургами неминуchoю. З іншого боку, рада регентів могла забезпечити свої позиції в країні та протистояти Фердинанду I тільки за умови визнання виборів Османською імперією. З метою залагодження цього питання після закінчення сейму в Ракоші від імені новообраного Яноша II до Порти направлене посольство на чолі з Іштваном Вербеци. Завданням дипломата визначено встановлення протекторату султана над угорськими землями, як за часів Яноша Заполья, визнання законності виборів Яноша II та затвердження ради регентів при ньому [106, с. 67–68].

Після смерті Яноша Заполья султан збирав війська для походу в Угорщину, щоб Фердинанд I Габсбург не зміг захопити владу в країні. Саме тому, обрання Яноша II і прохання про турецький протекторат від імені сина Заполья під час посольства Іштвана Вербеци сприйняли приязно при дворі Сулеймана I. Султан визнав вибори, але умови турецького протекторату, які висунула Порта, відрізнялись від зобов'язань Яноша Заполья. Новобраний король фактично визнавався васалом султана. За ним зберігалися повинності попереднього періоду, такі, як виплата данини та забезпечення турецького війська людьми [111, с. 162]. Сулейман I попередив Яноша II та його радників, що «ставитись молодий король має до нас [Османської імперії] з більшою повагою і краще ніж його батько», бо робив це султан «лише через любов та дружбу до Сигізмунда I», тому угорська шляхта мусить це пам'ятати, і «частіше до нас [Османської імперії] надсилати посольства» [111, с. 162]. Вимога про збільшення кількості посольств до Порти стала ще одним свідченням посилення політичної залежності країни.

Згадка Сигізмунда I та визнання Яноша II завдяки «дружбі» султана та польського короля базувалась не тільки на умовах вічного миру 1533 р. Після смерті Яноша Заполья перед польською дипломатією в угорському питанні повстала низка проблем. По-перше, потрібно зберегти корону за Ізабеллою Ягеллонкою та її сином і зміцнити їхні позиції в самій Угорщині. По-друге, невиконання Надьварадського договору слугувало прямим приводом для початку

війни з Габсбургами. У такій неоднозначній ситуації польський двір знов мав визначити власну стратегію щодо Угорщини.

У цих умовах Сигізмунд I надіслав листи до Фердинанда I, Карла V, Франциска I та Сулеймана I з проханням підтримки Ізабелли Ягеллонки та її позицій в Угорщині [111, с. 162–163]. Окремо слід відмітити листи до султана, які надіслано разом з посольством Якова Віламовського до Порти восени 1540 р. Офіційною метою польської місії проголошено розв'язання проблеми татарських нападів на кордонах Великого князівства Литовського. Водночас, відповідно до інструкцій, наданих польським королем Якову Віламовському, головним завданням посольства стало визнання султаном опіки та допомоги малолітньому Яношу II. З листів-звітів польського дипломата стає відомо, що «турки зрозуміли, основою мого посольства було угорське питання», і «підтвердили згоду султана залишити королівство за Яном» [111, с. 161–163].

З цього листа стає зрозумілим, що в Порті знаходився Ієронім Ласький з посольством від Габсбургів, з метою усунути Яноша II та піддати сумніву результати виборів в Угорщині 1540 р. У листах султана до польського короля від 12 і 13 жовтня 1540 р. йдеться, що він відмовив Габсбургам, тоді як Сигізмунд I отримав наступну відповідь: «Тому що раз Вам словом нашими друзями бути обіцяли, так то ніколи інакше не буде... Були пани угорські, які про те ж саме просили – надати королівство Янові молодшому... Для збереження нашої приязні надаю Угорське королівство королю сину Яна» [111, с. 151–152].

Незважаючи на визнання законності обрання Яноша II Османською імперією, Польщею та Францією, Фердинанд I Габсбург вважав це за порушенням умов Надьварадського договору, що стало приводом до початку широкомасштабного наступу в Угорщині [284, с. 26–27]. У травні 1541 р. австрійські війська на чолі з генералом Вільгельмом фон Роггендорфом розпочали облогу Буди. Під час наступу габсбурзьких військ Ізабелла Ягеллонка не хотіла заручатися турецькою допомогою у війні. На відміну від інших членів регентської ради, вона не бажала визнавати зверхність Османської імперії. Угорська королева звернулась до Сигізмунда I з проханням надати їй військове підкріплення, що не

тільки б зміцнило її позиції в країні, а й утримало б Угорщину за Ягеллонами [102, с. 168]. Польський король відповів дочці відмовою, посилаючись на загрозу війни з Габсбургами та Османською імперією в разі збройного втручання Польщі в угорський конфлікт [102, с. 169–170].

Попри відмову надсилати польські війська до Угорщини, Сигізмунд I зробив спробу залагодити конфлікт дипломатичним шляхом. З цією метою до Відня виїхав дипломат Станіслав Гурка. Завдання його місії полягало на тому, щоб схилити Габсбурга до укладення миру з Ізабеллою Ягеллонкою на зразок Надьварадського договору 1538 р. і припинити облогу Буди [4]. Польський король наголошував, що в разі наступу османських військ Угорщина буде втрачена, що мир необхідний всім сторонам протистояння [4]. Однак на початку воєнна кампанія Фердинанда I мала успіх, тому він відповів відмовою на пропозицію проведення переговорів з угорською королевою та визнання за її сином прав на трон [4].

Після цього Станіслав Гурка отримав нові інструкції від польського короля, згідно з якими він продовжив свою місію, попрямувавши до султана. Метою поїздки до Порти став пошук допомоги угорській королеві, яка «тяжко переносила війну» [6]. Посол зобов'язувався запропонувати провести нові переговори з Габсбургом з метою укладення миру.

У червні 1541 р. до Порти надійшли відомості про облогу Буди, тому того ж місяця Сулейман I на чолі турецьких військ вирушив до Угорщини. Станіслав Гурка застав султана та його військо вже під час маршу. Він прийнятий на аудієнцію у Сулеймана I, на якій присутніми були також Рюстем-паша, Сулейман-паша, Гюсрев-паша і Мехмед-паша [35]. Прохання польського посла про допомогу королеві Ізабеллі Ягеллонці мало на той момент суто риторичний характер.

Відповідь султана на посольство Гурки продемонструвала плани Османів щодо Угорщини. Риторичне питання Сулеймана I визначило роль Польщі в подальших подіях «... чому ж король Сигізмунд I не надіслав сам допомоги дочці?» [34, с. 582–585]. Польський посол відповів, що надання королеві

допомоги неможливе на той момент через територіальну відлеглість Угорщини від Польщі та неспокійну ситуацію на східних кордонах Великого князівства Литовського [34, с. 582–585]. Ця формула діяла на користь Кракова, починаючи з 1526 р., але не цього разу. Сулейман I доволі жорстко вказав на те, що це не є виправданням, зважаючи на той факт, що Османська імперія знаходилась ще далі від Буди, але це не завадило султану виступити з воєнним походом [34, с. 582–585]. Питання миру з Габсбургом Сулейман I та його двір взагалі не бажали розглядати і повідомили Сигізмунду I, що Порто не потребувала цього разу посередництва Польщі [34, с. 582–585].

Наступного дня на аудієнції у чотирьох пашів Станіслав Гурка отримав відповідь, що султан віддає королеві Ізабеллі та її сину у володіння князівство Семигород [Трансільванія] та замок Ліппа. Польща мала визнати це вже за довершений факт і ніякими силами не допомагати Фердинанду I Габсбургу в боротьбі з Османською імперією. Сигізмунд I мав дотримуватись умов вічного миру 1533 р., в іншому випадку турецькі урядовці від імені султана відкрито пригрозили наступом на кордони Польщі не тільки татарських та молдавських формувань, а й регулярних турецьких військ [34, с. 582–585].

Польський посол отримав нові інструкції від короля, згідно з якими завірив султана та його урядовців у лояльності та підтвердив виконання Краковом умов миру 1533 р. [8]. Він просив про підтримку інтересів Яноша II і виконання наданих у 1540 р. щодо нього Портою зобов'язань, а також про переведення Ізабелли з сином до замку в Кошицях, звідки вона стала б ближча до польських кордонів і «мала б можливість частіше навідувати рідних» [8]. Зміст цих інструкцій демонструє не тільки піклування Сигізмунда I про безпеку дочки та онука, а й намагання зберегти за ними надані попередньо території та титул, а отже, убезпечення власних династичних інтересів.

Сулейман I був невдоволений низьким рангом польського посла, за мірками Османської імперії. Він дав зрозуміти, що вічний мир з Польщею є незмінним, але щодо Ізабелли Ягеллонки зазначив, що вона «буде жити там, де я захочу» [8]. Така позиція султана визначила не тільки статус Яноша II та Ізабелли Ягеллонки в

Угорщині, а й ступінь участі Польщі в цьому конфлікті. З метою збереження миру у власній державі Сигізмунд I мав пожертвувати династичними інтересами. Фактично у цей момент Ягеллон повністю усувається від можливості політичного впливу на розвиток подій в Угорщині.

У липні 1541 р. розпочалась турецько-габсбурзька війна. Фердинанд I у цей час не міг розраховувати на допомогу Карла V, який воював з турками в Алжирі. З іншого боку, в умовах релігійного конфлікту в Німеччині, сподіватися на підтримку курфюрстів Габсбург також не міг. Результатом протистояння стало те, що 21 серпня того ж року австрійські війська під Будою були розбиті і змушені відступити. Відмінною рисою від походів султана до Угорщини у цей раз було те, що османські гарнізони не залишили столицю. Навпаки, Сулейман I створив нову посаду паші Буди, тобто турецького намісника в Угорщині. Він звітував та був підконтрольний тільки султану. Новопризначеним намісником став Сулейман-паша. Угорські землі між річками Дунай та Тиса включалися до складу Османської імперії і стали її адміністративною одиницею у вигляді провінції [371, с. 382–383]. Ізабелла Ягеллонка, рада регентів та Янош II вислані до Трансільванії, яка відтепер відповідно до волі султана надавалась Заполья у ленне володіння, за умови сплати щорічної данини Порті [111, с. 222–226]. Роль королеви та її сина зводилася до удільних князів.

У жовтні 1541 р. імператор програв султану війну в Алжирі. Його флот зазнав нищівної поразки і не зміг оговтатись аж до часів битви під Лепанто у 1571 р. Завдяки сумісним зусиллям на морі Франції та Османської імперії Корсику вдалося відбити у Габсбургів і вона відійшла у підпорядкування Франциска I.

Усі ці події стали причиною звернення у грудні 1541 р. Ізабелли Ягеллонки до Фердинанда I з пропозицією проведення переговорів. Їх результатом стало підписання договору 29 грудня того ж року в замку Гілау неподалік Коложвара. Згідно з ним Ізабелла Ягеллонка та її син Янош II Заполья відмовлялись від будь-яких претензій на угорську корону і повертались до Польщі, за що мали отримати князівство Спіське від Габсбурга та щорічну пенсію в розмірі дванадцяти тисяч

угорських флорентинів [103, с. 512–513]. Фактично, домовленості у Гілау за своїм змістом повторювали Надьварадський договір 1538 р. На відміну від попереднього періоду польська сторона не брала участі у переговорах і про підписання угоди між Ізабеллою Ягеллонкою та Фердинандом I Габсбургом дізналась постфактум.

Все ж, жодна зі сторін так і не змогла втілити ці домовленості у життя. Фердинанд I після поразки під Будою 21 серпня 1541 р. і відступу його військ до Австрії не мав можливостей виконати умови договору, а Ізабелла вислана турками до Трансільванії, фактично втратила будь-яку владу в Угорщині.

Ці події стали причиною того, що Сигізмунд I прийняв рішення відмовитись від будь-яких претензій на угорські землі. Незважаючи на це, Пьотроковський сейм в Польщі у 1542 р. дав сувору оцінку угорській політиці Ягеллона. Шляхта наголошувала на потребі продовжити боротьбу та звернутися по допомогу до Франції з метою повернути трон онуку польського короля [101, с. 179]. Деякі історики саме рішеннями цього сейму обґрунтовують слабкість зовнішньополітичної лінії Сигізмунда I та обвинувачення короля у втраті Угорщини [187, с. 198].

Зауважимо, що у 1542 р. країна фактично поділена між двома могутніми імперіями Габсбургів і Османів, а можливість повернення угорської корони Ізабеллі та Яношу II існувала тільки за умови початку війни з однією з них. При цьому, зважаючи на плани султана, він не збирався віддавати дружині Заполья Угорщину навіть за умови допомоги їй з боку Польщі. Своєю чергою, зважаючи на договір в Гілау, Габсбурги також не бажали закріплення угорської корони за Ягеллонами.

У 1542 р. з Трансільванії надходили листи Ізабелли до Сигізмунда I з благаннями про допомогу [49]. Після закріплення частини Угорщини за Османами, а частини – за Габсбургами, втручання у цей конфлікт стало для Польщі не питанням престижу династії, а питанням збереження миру у власній державі. Саме тому, Сигізмунд I не надав допомоги Ізабеллі Ягеллонці. До того ж, переговори між Ізабеллою Ягеллонкою та Фердинандом I Габсбургом без участі

Польщі стали ризикованими для Сигізмунда I. З одного боку, він не міг впливати на їх перебіг і не знав їхнього змісту. З іншого – султан будь-які антитурецькі дії Ізабелли міг розцінити не як позицію окремої особи, а як наміри всієї династії Ягеллонів. Це своєю чергою створювало ризик зірвати вічний мир між Польщею та Османською імперією.

Сигізмунд I на офіційному рівні проголосив відхід Польщі, навіть у ролі посередника, від угорських справ, а все, що пов'язувалося з Ізабеллою Ягеллонкою він умисно переводив з державної площини до сфери особистих, сімейних справ [101, с. 231; 102, с. 227]. Підтвердженням цього виступає характер посольств та зміст листів у період з 1542 р. до його смерті у 1548 р. У квітні 1542 р. польський король підготував інструкції для посольства Якова Віламовського до Порти. Метою його місії стало отримання згоди султана на виїзд Ізабелли Ягеллонки до Польщі [7]. Це прохання оформлено у вигляді особистого прохання короля «не як монарха, а як батька» і не містило жодних умов чи політичного забарвлення [7].

Паралельно з підготовкою та відправленням польського посольства до Османської імперії більшість угорських магнатів вирішила, що вони не мають бажання бути підданими султана і хочуть віддати країну Габсбургам. У результаті, після ряду переговорів 18 липня 1542 р. Ізабелла під тиском свого оточення підтвердила умови договору в Гілау від 1541 р., що зроблено знов без участі Польщі. Сигізмунда I у цей момент вже хвилювала не угорська корона, а безпека власної країни.

Завдяки листуванню польських урядовців з представниками угорської шляхти та австрійськими придворними Фердинанда I у Кракові на початку серпня 1542 р. стало відомо про договір між Ізабеллою та Габсбургом [115, с. 399, 456, 471]. Це причина надсилання нових інструкцій від 16 серпня 1542 р. Якову Віламовському, який у той час продовжував перебувати при дворі султана. Польський король повідомив дипломату, що після його від'їзду до Порти приїхав посол Ізабелли Ягеллонки. Він доповів про її контакти з Фердинандом I Габсбургом і відновлення договору 1541 р. [111, с. 282–283]. Тут

же, Сигізмунд I писав, що важко повірити в той факт, що султан про це ще не знає, тому «ти роби свої справи, а як про це почнуть питати, надай відповідь, що нічого про це не відомо, що сам з того здивований» [111, с. 282–283].

Виходячи з нових наказів польського короля, Віламовський мав завдання завірити Сулеймана I та його двір у тому, що Сигізмунд I не тільки не мав жодного відношення до договорів 1541 та 1542 рр. між Ізабеллою Ягеллонкою та Фердинандом I Габсбургом, а й до останнього моменту не знав про їх укладення [9]. Усю провину за антитурецьку діяльність польський посол перекладав на угорських магнатів виправдовуючи свою дочку Ізабеллу. Він це зробив не з політичною метою, а заради убезпечення життя та здоров'я Ягеллонки та її сина [111, с. 282–283; 9].

Важливим і дуже демонстративним моментом під час посольства Якова Віламовського стала його відповідь султану. Польський посол від імені Сигізмунда I не просто говорив про непричетність Польщі до переговорів, а радив надіслати до королеви окремі листи чи посольства, «бо Угорщина Польщі не підпорядковується і за політику її королеви наш король [Сигізмунд I] відповідальності нести не може» [111, с. 283]. Цей крок польської дипломатії фактично визначив офіційну відмову від угорської політики та проголошував дистанціювання від подій у країні. Таким чином, Сигізмунд I знімав з себе відповідальність за рішення представника своєї династії Ізабелли Ягеллонки та її двору.

Загалом місія Якова Віламовського видалася успішною, а відповідь султана мала позитивний і прихильний характер. Однак, Сулейман I відмовився надати згоду на виїзд Ізабелли Ягеллонки до Польщі, зважаючи на її «обов'язки керувати довіреними їй» султаном територіями, а також «небажанням самої королеви виїжджати зі своїх володінь» [106, с. 73–74]. Водночас, Сулейман I зобов'язався забезпечити Ізабеллі безпеку та вплинути на магнатів. Яков Віламовський в Порті отримав відповідь, що султан «жодних намірів зривати мирний договір з Краковом» не має через переговори Ягеллонки та Габсбурга [106, с. 73–74].

У кінці 1542 р. стало зрозумілим, що відхід від угорської політики Польщі продиктований не тільки бажанням короля зберегти мир, а й фактом реальної неможливості впливати Ягеллоном на перебіг подій. Воєнна кампанія Фердинанда I Габсбурга проти Османів зазнала поразки. Столиця Буда залишилася в руках султана, а частина Угорщини стала пашаликом Османської імперії за винятком князівства Трансільванії. 2 грудня 1542 р. сейм у Трансільванії та рада регентів від імені Мартінуцци відмовились від будь-яких договорів з Фердинандом I Габсбургом, визнали владу Яноша II як ставленика султана і погодилися виплачувати Порті десять тисяч злотих щорічної данини [207, с. 282–286].

На початку 1543 р. угорський конфлікт для Польщі вичерпався, Ізабелла Ягеллонка більше не мала реальної влади в країні. Поділ Угорщини між Габсбургами та Османами унеможливив подальше втручання в конфлікт Сигізмунду I (Див. Додаток Ж).

Воєнні дії 1542–1543 рр. в Угорщині не завершили протистояння між Габсбургами та турками, яке характеризувалося перманентними військовими сутичками аж до часу підписання Адріанопольського миру в 1568 р. Боротьба Ізабелли за свої права та права свого сина на угорську корону тривала до смерті останнього в 1571 р. і мали характер місцевих інтриг. Польський король Сигізмунд I до своєї смерті в 1548 р. більше не висував жодних претензій на Угорщину і не робив спроби відстоювати права своєї дочки. Рідний брат Ізабелли Ягеллоники, наступний польський король Сигізмунд II Август (1530–1572 рр.) повністю визнавав усі права на угорську корону виключно за Габсбургами.

Укладення Надьварадського договору в 1538 р. між Яношем Заполья та Фердинандом I Габсбургом здавалось мало завершити війну в Угорщині. Одруження Заполья та Ізабелли Ягеллонки в 1539 р. та народження у них спадкоємця надавало реальні шанси династії Ягеллонів на закріплення династичних претензій в Угорщині, але несподівана смерть короля зруйнувала усі плани.

Невиконання умов угоди 1538 р. Ізабеллою та радою регентів спровокувало наступ Фердинанда I Габсбурга, що своєю чергою спровокувало за собою відповідь з боку Османів. Результатом цього військового протистояння став поділ Угорщини на три частин. У той час Сигізмунд I розумів неможливість боротьби з двома потужними імперіями та відсутність засобів дипломатичним шляхом включити ці території до ягеллонського спадку. З 1541 р. Польща на державному рівні більше не брала участі у суперечці за владу в Угорщині та відмовилась від усіх претензій на неї.

У 1542–1543 рр. Ягеллон ще фігурує в угорських справах, але виключно як приватна особа. Після смерті Сигізмунда I в 1548 р. польська зовнішня політика під керівництвом нового короля Сигізмунда II Августа остаточно відходить від участі в угорському конфлікті. Ізабелла Ягеллонка та її син Янош II не раз звертались до польського королівського двору по допомогу, але здебільшого це стосувалося сімейних проблем. Після включення частини Угорщини до складу Османської імперії для династії Ягеллонів та наступних королів Польщі всі можливості отримати угорську корону втрачені.

***

Після включення Османської імперії у 1528 р. до угорського конфлікту Польське королівство змушено шукати компроміс. У цей час Сигізмунд I на міжнародній арені виступав як посередник і гарант дотримання та виконання умов домовленостей між Яношем Заполья та Фердинандом I Габсбургом, які стали результатом переговорних процесів 1529–1533 рр. Метою польського короля стало закріплення поділу країни та власного впливу через неофіційну підтримку трансільванського воєводи, а також недопущення турків до опанування угорськими землями.

У 1538 р. з посиленням присутності Османської імперії в Угорщині і неможливості їй протистояти обидва угорські королі пішли на компроміс і підписали договори у Надьварад, який мав закріпити поділ країни між ними і забезпечити її території від турецького захоплення. Встановлення союхиних

відносин між Яношем Заполья та Фердинандом I Габсбургом надало можливість Сигізмунду I укласти з обома ряд шлюбних конртаків, які не тільки забезпечували дружні відносини з кожною зі сторін, але і закріплювали інтереси Ягеллонів в Угорщині. Незважаючи на це, дипломатична гра та розрахунки польського королівського двору зазнали краху після неочікуваної смерті Яноша Заполья у 1539 р. та невиконання умов Надьварадського договору його дружиною Ізабеллою, донькою Сигізмунда I. Боротьба за владу в країні після смерті народного короля спровокувала наступ султана та початок війни. Результатом став поділ Угорщини між імперіями Габсбургів і Османів ,а роль Ізабелли Ягеллонки і її сина від Яноша Заполья Яноша II зведена до ролі удільних князів.

Ці події стали причиною поступового відходу Польщі у 1540-х рр. від участі в угорському конфлікті в зв'язку з неможливістю протистояти двом імперіям. В останні роки життя Сигізмунда I королівство остаточно відиовилось від всіх претензій династії на володіння короною сръвтого Стефана. Повернення Угорського королівства до ягеллонського спадку дипломатичним шляхом стало неможливим. Ці події стали відправним пунктом у зміні пріоритетів королівства у сфері зовнішньої політики із Заходу на Схід.

ВИСНОВКИ

У висновках сформульовано основні положення дисертації.

1. У дисертаційній роботі здійснено огляд стану наукової розробки проблеми визначення місця Польського королівства у міжнародних відносинах Центрально-Східної Європи першої половини XVI ст. Аналіз історіографії з окресленої проблематики встановив її фрагментарний характер. Незважаючи на вже існуючу велику кількість робіт з історії Польщі періоду Раннього нового часу, більшість наукових праць все ж присвячені вивченню східного вектору зовнішньої політики країни як пріоритетного в рамках відносин королівства з Великим князівством Московським, Османською імперією та Кримським ханством. Вони на жаль не враховували процеси, які проходили у Центрально-Східній Європі та стали складовою частиною дипломатії Польщі, як суб'єкта загальноєвропейських міжнародних відносин.

Залучення широкого кола різноманітних за своїм змістом і характером неопублікованих та опублікованих джерел (як офіційних, так і приватних документів) дозволили вирішити поставлені в дисертації завдання. Примітним є те, що вони мають не тільки польське походження, а репрезентують усі сторони зовнішньополітичного протистояння – Австрію, Німеччину, Угорщину, Чехію та Османську імперію, та є результатом діяльності широкого кола європейських владних інституцій.

2. Встановлено, що Сигізмунд I Ягеллон після коронації на польський трон продовжив лінію закладену Казимиром IV, щодо закріплення провідної ролі династії Ягеллонів у Центрально-Східній Європі. Головним супротивником у реалізації цих амбітних планів виступали Габсбурги. Внаслідок угод та історичних перепитів корони Чехії та Угорщини почергово належали кожній з династій, а шлюбні зв'язки між ними ще більше ускладнювали ситуацію.

Головною метою політики Сигізмунда I у 1507–1515 рр., на відміну від його попередників, стало об'єднання династії Ягеллонів в єдиний політичний табір для проведення спільної зовнішньої політики, посилення власних позицій і нівелювання впливу Габсбургів в регіоні. Для цього польський король намагався

перебудувати відносини між Ягеллонами на зразок імператорської родини, коли всі працюють узгоджено заради єдиної мети і престижу династії. Сигізмунд I вважав за потрібне притягнення на свій бік не тільки брата Владислава II, але й чеську та угорську шляхту, яких пов'язувало б з Ягеллонами підданство, союзні договори і навіть родинні зв'язки. Слабка позиція Владислава II у підвладних йому державах, відсутність хисту до влади та страх втрати корони на користь популярного серед угорської шляхти воєводи трансільванського Яноша Заполья, на тлі тиску зі сторони імператора Максиміліана I Габсбурга стали причиною поступового відходу від ідеї спільної династичної стратегії з братом. Імператор використовував всі засоби для послаблення активності Сигізмунда I на міжнародній арені. Він не тільки зробив спробу створити антипольський союз, але й, шляхом політичних інтриг намагався знищити авторитет Ягеллона при європейських королівських дворах.

Плани Габсбургів зазнали краху у 1514 р. на фоні міжнародної ситуації в Європі, а також після блискучої перемоги Польського королівства під Оршею. Вона дала змогу Сигізмунду I виступати на рівних з імператором під час переговорів у 1515 р. названими в історіографії Першим Віденським конгресом. Його підсумок – нормалізація відносин між Ягеллонами і Габсбургами та підписання шлюбних договорів. Незважаючи на негативні оцінки результатів конгресу частиною істориків, слід визнати, що під час його роботи кожен з учасників зміг реалізувати попередньо визначені цілі. Трактатування домовленостей 1515 р. як повної поразки ягеллонської дипломатії, а також покладання провини на Сигізмунда I за втрату корон Чехії та Угорщини в майбутньому є не доцільним. Варто зауважити, що Сигізмунд I не міг вплинути на шлюбні рішення, які хоч і були підтверджені під час конгресу, але підготовлені попередніми договорами 1463, 1491, 1505, 1506 рр. За таких обставин можна ствердити, що польський король отримав максимум з можливого. Зважаючи на міжнародну ситуацію Сигізмунд I вважав конгрес засобом притягнення імператора на свій бік і знищення можливості створення широкої антипольської коаліції, що йому безумовно вдалося.

Окремо слід відзначити, що розцінюючи з перспективи сьогодення, ми розуміємо якими фатальними виявилися результати договору для панування Ягеллонів в Чехії та Угорщині, але з точки зору учасників Першого Віденського конгресу саме ці пункти видавались лише формальностями. На момент його проведення домовленості 1515 р. для кожної зі сторін мали рівнозначний характер.

3. З'ясовано специфіку зовнішньої політики Польського королівства в період 1516–1525 рр. У 1516 р. після смерті Владислава II та сходження на трон Людовика II Ягеллона відбулись зміни усередині династії, що вплинуло на конфігурацію сил в регіоні. Потужним каталізатором цих перетворень стали вибори імператора Священної римської імперії германської нації у 1519 р. Сигізмунд I від імені Людовика II і в якості його опікуна виступав як самостійний суб'єкт міжнародних відносин у згаданих подіях. Під час проведення передвиборчої кампанії зусилля польського короля спрямовувалися на відстоювання державних та династичних інтересів через перемовний процес з головними претендентами на імператорську корону. В результаті інтриг, слабкості позицій Людовика II та підкупів чеської шляхти Габсбургами, польський король не зміг вплинути на сам процес обрання імператора і, під тиском представників Богемії, вимушено погодився підтримати кандидатуру Карла I Габсбурга.

У польській історіографії участь Сигізмунда I у виборах 1519 р. традиційно вважається дипломатичною поразкою. Це твердження ґрунтується на тезі, що королівство мало всі шанси отримати неабиякі зиски від підтримки того чи іншого кандидата на імператорський трон, але фактично знехтувало ними. Потрібно визнати, що така точка зору спрощує події 1519 р., відкидаючи той факт, що польський король не діяв самостійно, а зважав на позицію угорських та чеських станів. Хоча Карл I не виконав передвиборчих вимог Сигізмунда I, все ж, підтримка його кандидатури мала для Польщі і ряд позитивних моментів. По-перше, новий імператор відкинув чергові пропозиції Великого князівства Московського щодо створення союзу проти Польщі. По-друге, Габсбург

погодився на вирішення питання з Тевтонським орденом шляхом арбітражного суду. По-третє, проблема італійського спадку польської королеви об'єктивно не могла бути вирішеною ні Габсбургами, ні Валуа в умовах війни на Апеннінському півострові.

Для Польського королівства підтримка Габсбургів на імператорських виборах мала подвійне значення. З одного боку, Сигізмунд I зміг в подальшому підтримувати мирні відносини з імператорською династією, відновивши умови угоди 1515 р. З іншого, у ретроспективі, даючи оцінку подіям 1519 р. Габсбурги створили плацдарм, який в майбутньому надав їм значну перевагу над ягеллонськими державами в Центрально-Східній Європі. Події 1519 р. продемонстрували неможливість вироблення спільної політичної стратегії між королями династії Ягеллонів та їх кардинальну політичну різновекторність. Проблема полягала не тільки в неузгодженості політики під час виборів імператора, але й в тому, що відсутність реальної влади у Людовика II дозволяла магнатам діяти виключно у власних інтересах.

Справжнім випробуванням для польсько-угорських відносин стали 1520-ті рр. Міжнародна ситуація в Європі на фоні посилення експансії Османської імперії все більше загострювалась. Сигізмунд I укладав короткострокові мирні угоди з Портою, які постійно намагався пролонгувати. Така стратегія дозволяла зберігати відносний спокій на південних кордонах королівства й водночас не викликала обурення Риму. Польський король неодноразово звертався до Людовика II та його радників взяти це за основу у побудові відносин з Османами. В силу власних амбіцій та політичних обставин угорський та чеський король відповів відмовою. Слід також зазначити, що фактично Людовик II не керував підвладними йому країнами. За нього це робили магнати зі складу регентських рад та радники короля курфюрсти Саксонський і Бранденбурзький. Останні мали міцний зв'язок з Габсбургами. В результаті відносини між Польщею, Чехією та Угорщиною фактично зійшли нанівець. Як наслідок, нехтування Людовиком II турецької загрози стало причиною падіння Угорщини та його власної загибелі.

4. Охарактеризовано політику Польщі та її результати в умовах королівських виборів в Чехії та Угорщині у 1526 р. Смерть Людовика II під Могачем призвела до боротьби за встановлення контролю над Чехією та Угорщиною. Це був поворотний пункт у зовнішній політиці Сигізмунда I. Статус-кво між Ягеллонами і Габсбургами порушено. При цьому, загроза виникнення конфлікту та ризик створення антипольської коаліції значно зменшували політичні шанси Ягеллона.

Під час виборів у Чехії Сигізмунд I не проводив активної дипломатичної кампанії, розраховуючи на свої права на престол як останнього представника династії згідно середньовічної традиції. У зв'язку з цим польський король очікував на те, що чеська шляхта самостійно надішле йому запрошення з пропозицією прийняти корону. Марні сподівання Сигізмунда I загальмували відправлення офіційного посольства до Праги. Натомість Фердинанд I Габсбург через своїх агентів проводив активну передвиборчу агітацію, яка включала в себе підкупи місцевої шляхти. В результаті польський король відправив на виборчий сейм офіційне посольство занадто пізно. Сигізмунд I втратив богемську корону на користь Фердинанда I. Ці події продемонстрували наївність та певну недбалість польської дипломатії.

Втрата можливості зайняти чеський трон спонукала Сигізмунда I включитися у боротьбу за угорську спадщину. Все ж, Ягеллон не проводив такої широкої агітації, а головне підкупів місцевої шляхти, як Габсбург. До того ж, в результаті інтриг Яноша Заполья Сигізмунд I був фактично усунутий від самого виборчого процесу. Підсумком стало прибуття польських делегатів на виборчий сейм в час коронації, що унеможливлювало зміну вибору мирним шляхом. Польський король не мав змоги розпочати війну і йому не залишилось нічого іншого як прийняти факт сходження на угорський трон Заполья. Все ж, Сигізмунд I не полишав надії в подальшому впливати на події в країні через союзні відносини з новим королем.

У цей час Фердинанд I не мав наміру миритись з обранням Яноша Заполья і провів власні вибори, на яких його оголошено королем. Габсбург не вважав

воєводу трансільванського за конкурента і був впевнений в тому, що швидко усуне останнього. З точки зору Фердинанда I це був шляхетський бунт без далекосяжних наслідків, тоді як в силу проблем на сході та через Османську загрозу він був впевнений, що Сигізмунд I не висуватиме претензій на угорську корону збройним шляхом. Розрахунки Габсбурга виправдали себе у ситуації з польським королем, але він недооцінив сили Заполья. В результаті виборів 1526 р. відбувся поділ країни, який розпочав збройний конфлікт між двома новообраними королями.

5. Окреслено позицію Польського королівства на першому етапі війни між Яношем Заполья і Фердинандом I Габсбургом в Угорщині у 1526–1528 рр., коли кожна зі сторін шукала союзників. В цей час позиція королівства, як однієї з найбільших та найвпливовіших держав Європи мала велике значення для перебігу війни. Саме тому обидва новообрані королі намагались залучитися підтримкою Ягеллона, пропонуючи йому укладення союзних договорів чи шлюбних контрактів. Сигізмунд I не бажав йти на конфлікт з Габсбургами і провокувати імператора на союз з московським царем. В той же час, він не мав наміру втрачати вплив Ягеллонів в Угорщині, які вважав за спадкові землі власної династії. Зважаючи на це, польський король на офіційному рівні обрав нейтралітет і взяв на себе роль арбітра в регулюванні протистояння. Фактично він був організатором всіх мирних переговорів і з'їздів між Заполья та Габсбургом у 1526–1528 рр., які проходили під його контролем, а також виступав гарантом виконання їх умов. Це не тільки дало перевагу у переговорах з обома сторонами та зберегло королівство від війни, але й підняло престиж Польщі на міжнародній арені та авторитет самого короля.

Незважаючи на це, неофіційно Сигізмунд I підтримував міцні контакти з Яношем Заполья з метою послаблення позицій Фердинанда I Габсбурга і закріплення власних династичних прав. Польський король розумів нерівність сил, тому намагався певним чином їх компенсувати і запобігти поразці Заполья. На цьому етапі можна говорити, що Сигізмунд I був готовий на поділ Угорщини. Співпраця з Яношем Заполья простежується у наданні військової допомоги

(польські добровольчі загони) та навіть фінансової підтримки трансільванського воєводи самою королевою Боною Сфорцою. В той час, як Сигізмунд I ці дії вміло приховував за тонкою дипломатичною грою.

6. Встановлено значення польської дипломатії у Центрально-Східній Європі в умовах нового етапу угорського конфлікту у 1528–1548 рр. і включення до нього Османської імперії. У цей час змістом політики Ягеллона стало не тільки збереження власного впливу в регіоні, але й недопущення турків до управління цими територіями. Польське королівство вимушено шукало компромісу і балансувало між двома потужними імперіями – Габсбургами і Османами. Визнання Польщі гарантом дотримання та виконання угорських домовленостей закріпило позиції Ягеллонів на міжнародній арені, визначивши за королем роль миротворця на східних теренах Європи. Це добре простежується у переговорних процесах 1530–1533 та 1537–1538 рр. між Яношем Заполья та Фердинандом I Габсбургом.

Для Польського королівства укладення Надьварадського договору у 1538 р. мало остаточно завершити розподілення ролей в Угорщині. Одруження у 1539 р. Яноша Заполья та польської принцеси Ізабелли доньки Сигізмунда I в майбутньому закріпило б інтереси і вплив Ягеллонів в країні. Несподівана смерть Яноша Заполья у цьому ж році перекреслила успіхи польської дипломатії. Невиконання умов угоди 1538 р. зі сторони вдови народного короля стало причиною початку османсько-габсбурзької війни, яка закінчилась фактичним поділом Угорщини. Ставка Сигізмунда I на шлюбні контракти зазнала краху, а дипломатична діяльність польського короля в умовах угорського конфлікту відійшла від державних та династичних інтересів і впродовж 1542–1548 рр. зосередилася виключно на приватній площині. Ці події стали причиною втрати Польщею впливу на угорське питання, що в свою чергу призвело до виключення королівства з процесів прийняття ключових політичних рішень у Центрально-Східній Європі. Вирішення проблеми спадку Яноша Заполья династією Ягеллонів не було більше можливо ні дипломатичним, ні військовим шляхом. З початку 1540-х рр. Польща не приймала участі в угорському конфлікті та відмовилась від

усіх претензій зі сторони Ягеллонів на території так званої корони святого Стефана. Втрата Угорщини для Польського королівства визначила завершення боротьби з Габсбургами за статус провідної політичної сили у Центрально-Східній Європі на користь останніх.

Отже, за правління Сигізмунда I умовно можна виділити чотири етапи у зовнішній політиці Польського королівства у Центрально-Східній Європі – 1507–1515 рр., 1515–1525, 1526–1528 та 1528–1548 рр. На кожному з них статус Ягеллонів визначався їх відносинами з Габсбургами. На початку правління і до 1526 р. Сигізмунд I вбачав майбутнє власної династії у встановленні її політичного панування в регіоні під егідою Польщі. З початком угорського конфлікту у 1526 р. відбувалась поступова трансформація зовнішньополітичних концепцій Сигізмунда I. До 1540-х рр. зміст його політики полягав у збереженні позицій династії в Центрально-Східній Європі, але поділ Угорщини між Османами та Габсбургами відсунув Польщу на другорядне місце.

Зовнішня політика королівства під проводом династії Ягеллонів і залучення держави до міжнародних процесів та конфліктів першої половини XVI ст. окреслили бачення країною своєї ролі та статусу на політичній мапі Європи. Ступінь залучення Польського королівства до подій у Центрально-Східній Європі, зокрема до війни в Угорщині, визначили її власне майбутнє, повністю розвернувши зовнішньополітичні пріоритети держави з Заходу на Схід в останні роки правління Сигізмунда I. Це стало причиною привалювання східного вектору у зовнішній політиці держави у наступний період, з часом зробивши його традиційним для польської політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

I Джерела

Неопубліковані джерела

Archiwum Główny Akt Dawnych (Warszawa, Polska) – AGAD.

Księgi Poselstw Metryki Koronnej. Libri Legationum [1354] 1501–1761

1. Księga 5. F. 150-151.
2. Księga 5. F. 203. S. 110.
3. Księga 6. F. 31v-37v.
4. Księga 7. 154v-8v k.
5. Księga 8. F. 160v-161.
6. Księga 9. F. 138-139.
7. Księga 9. 217-218-nr.250 k.
8. Księga 10. F. 113.
9. Księga 11. F. 39v-40.
10. Księga 12. Rkps. 4, 12-14 k.
11. Księga 14. Rkps. 22, 564-566 k.
12. Księga 22. F. 66.
13. Księga 22. 465v-9, 469-71v k.
14. Księga 36. F. 56v.
15. Księga 36. F. 505.
16. Księga 37. F. 535.

Biblioteka Jagiellońska (Kraków, Polska) – BJ.

17. Rkps. 6549. Quintum tomus rerum Polonarum annorum 1524, 1525. S. 782.
18. Rkps. 6558. Sigismundus primus rex Poloniae, Ferdinando primo Romanorum, Hungariae. Fol. 40-41.-2.
19. Rkps. 6559. Legatio a Ioachimo marchione Brandenburgensi electore et ab Hedvige eius uxore ad Sigismundum primum regem Poloniae facta. Fol. 268-270.-3.

Biblioteka Książąt Czartoryskich (Kraków, Polska) – BCz.

20. Rkps. 3. Fol. 108. S. 415-422.

21. Rps. 1593. S. 270-271.

22. Rps. 403. Fol. 714.

23. Rps. 256. Fol. 32.

Teki Naruszewicza

24. Rps. 31.

25. Rps. 39.

26. Rps. 41.

27. Rps. 42.

28. Rps. 43.

29. Rps. 44.

30. Rps. 45.

31. Rps. 48.

32. Rps. 54.

33. Rps. 56.

34. Rps. 58.

Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (Wrocław). – BOW.

35. Rps. 20. [Sigismundus I] caesari Turcarum [Solimano]. Dat. Cracoviae 1 Novembris 1542. 42-43 k.

36. Rps. 73. Legatio imperatori Thurcorum dicenda, quam ser. dominus Hungariae rex etc., ita limitavit et moderatus. 149-150 k.

37. Rps. 85. Literae cum versibus cuiusdam ad quendam praesulem [Brak końca]. 169-171 k.

Biblioteka Narodowa. Zbiory: Mikrofilmy (Warszawa). – BNm.

Mikrofilmy z Biblioteki Książąt Czartoryskich w Krakowie. Vol. I. Acta Sigismundo I. Rege.

38. Mf. 6472. Sigismundus Primus Rex Polonia Vladislao Regi Hungariae. F. 81.

39. Mf. 6499. Franciscus Rex Francia Sigismundo I Regi Polonia, 1519. F. 17.

40. Mf. 6499. Oratoribus Francisci Regi Galla Petrus Tomicki Eps. Pramislens Regni Polonia Vicecancellarias, 1519. F. 195.

41. Mf. 6499. Sigismundus I Rex Polonia Francisco Regi Francia, 1519. F. 135.

42. Mf. 6493/6593. Litera Sigismundi Regie Polonia ad Franciscum Regem Galliarum, 1522. F. 325-327.
  43. Mf. 6493/6593. Responsum a Sigismundo primo Rege Polonia Francisci Regis Galliar, Oratore Antonio Rinconi datum, 1522. F. 337.
  44. Mf. 6493/6593. Legatio a Sigismundo primo Rege Polonia ad Franciscum Regem Gallia data Hieronimo Laski, 1522.
  45. Mf. 6493/6593. Litera Sigismundi Regis Polonia ad Franciscum Regem Galliarum. 24 k. S. 66-68.
  46. Mf. 6493/6593. Responsum a Sigismundo I Rege Polonia Francisci Regis Gallorum, Oratori Antonio Rinconi datum. 23 k.
  47. Mf. 6493/6593. Instructio Agenderum inter Francio et Polonia Reges, 1523. F. 861.
  48. Mf. 6493/6593. Responsum Francisco Rege Gallia datum Hieronimo Laski. F. 861.
  49. Mf. 6435. Acta Sigismundo I. Rege, 1546. F. 493-495.
  50. Mf. 6485. Sigismundus Rex Polonie Francisco Gallar. F. 153.
  51. Mf. 6492. Instructio agendorum inter Francie et Polonie Reges. 26 k. S. 74-77.
  52. Mf. 6477. Sigismudus Primus rex Polonia Francisco Galliarum regi Christianissimo, 1527. F. 1115.
- Mikrofilmy «Teki Rzymskie»
53. Mf. 8302
  54. Mf. 8362
  55. Mf. 8444
  56. Mf. 9001

Опубліковані джерела

57. A Szapolyai család oklevéltárai I. Levelek és oklevelek (1458-1526). ed. N. Tibor. Budapest : MTA, 2012. 592 old.
58. Acta Tomiciana. Epistole. Legationes. Responsa. Actiones. Res Geste; Serenissimi Principis Sigismundi, Ejus Nominis Primi, Regis Polonie, Magni Ducis Lithuanie, Russie, Prussie, Masovie Domini. Posnaniae : typis Mezbachi, 1852. T. I. 237 s.

59. Acta Tomiciana. Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi, Regis Polonie et Magni Ducis Lithuanie. Posnaniae : typis J. Lukaszewicz, 1852. T. II. 283 s.
60. Acta Tomiciana. Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi, Regis Polonie et Magni Ducis Lithuanie. Posnaniae : typis A. Popliński, 1853. T. III. 450 s.
61. Acta Tomiciana. Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi, Regis Polonie et Magni Ducis Lithuanie. Posnaniae : typis A. Popliński, 1855. T. IV. 403 s.
62. Acta Tomiciana. Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum. et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi, Regis Polonie et Magni Ducis Lithuanie. Posnaniae : typis A. Popliński, 1855. T. V. 416 s.
63. Acta Tomiciana. Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi, Regis Polonie et Magni Ducis Lithuanie. Posnaniae : typis A. Popliński, 1857. T. VI. 361 s.
64. Acta Tomiciana. Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi, Regis Polonie et Magni Ducis Lithuanie. Posnaniae : typis Ludovici Merzbachiensis, 1858. T. VII. 412 s.
65. Acta Tomiciana. Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi, Regis Polonie et Magni Ducis Lithuanie. Posnaniae : typis Ludovici Merzbachiensis, 1860. T. VIII. 379 s.
66. Acta Tomiciana. Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum. et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi Regis Poloniae Magni Ducis Lithuaniae; Editio Altera. Posnaniae : typis Sumpibus Bibliothecae Kornicensis, 1876. T. IX. 362 s.
67. Acta Tomiciana. Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum. et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi Regis Poloniae Magni Ducis Lithuaniae. Posnaniae : typis Sumpibus Bibliothecae Kornicensis, 1876. T. X. 481 s.

68. *Acta Tomiciana. Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum. et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi Regis Poloniae Magni Ducis Lithuaniae. Posnaniae : Dziennik Poznański, 1901. T. XI. 355 s.*
69. *Acta Tomiciana. Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum. et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi Regis Poloniae Magni Ducis Lithuaniae. Posnaniae : Dziennik Poznański, 1906. T. XII. 435 s.*
70. *Acta Tomiciana. Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi Regis Poloniae Magni Ducis Lithuaniae. Posnaniae : Dziennik Poznański, 1915. T. XIII. 416 s.*
71. *Acta Tomiciana. Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi Regis Poloniae Magni Ducis Lithuaniae. oprac. W. Pociecha. Poznań : Druk. Poznańska Naukowa, 1952. T. XIV. 954 s.*
72. *Acta Tomiciana. Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi Regis Poloniae Magni Ducis Lithuaniae. oprac. W. Pociecha. Wrocław : PAN, 1957. T. XV. 1012 s.*
73. *Acta Tomiciana. Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi Regis Poloniae Magni Ducis Lithuaniae. oprac. W. Pociecha. Wrocław : PAN, 1960. T. XVI. Cz. I. 717 s.*
74. *Acta Tomiciana. Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi Regis Poloniae Magni Ducis Lithuaniae. oprac. W. Pociecha. Wrocław : PAN, 1960. T. XVI. Cz. I. 717 s.*
75. *Acta Tomiciana. Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi Regis Poloniae Magni Ducis Lithuaniae. oprac. K. Lepszy. Wrocław : Wyd. im. Ossolińskich, 1961. T. XVI. Cz. I. 773 s.*
76. *Acta Tomiciana. Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi Regis Poloniae Magni Ducis Lithuaniae. oprac. A. Wyczański. Wrocław : Wyd. im. Ossolińskich, 1966. T. XVII. 903 s.*

77. *Acta Tomiciana. Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi Regis Poloniae Magni Ducis Lithuaniae.* oprac. W. Urban, A. Wyczański. Kórnik : PAN, 1999. T. XVIII. 531 s.
78. Bourrilly V.-L. Antonio Rincon et la politique orientale de François I [Mélanges et documents] // *Revue Historique* (CXII). Paris : Presses Universitaires Françaises, 1913. P. 64-83, 268-308.
79. *Calendar of State papers and manuscripts, relating to English affairs, existing in the archives and collections of Venice, and other libraries of Northern Italy.* ed R. Brown. London : Longmans, 1867. Vol. II. № 1180. 506 s.
80. *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae.* oprac. M. Dogiel. Wilno : Drukarnia Pijarów, 1758. T. 1. 623 s.
81. *Correspondence of the Emperor Charles V and his Ambassadors at the Courts of England and France, from the Original Letters in the Imperial Family Archives at Vienna; With a connecting narrative and biographical notices of the emperor, and some of the most distinguished officers of his army and household; together with emperor's itinerary from 1519–1551.* ed. W. Bradford. London : Printed by Schulze and Co, 1850. 576 p.
82. *Korrespondenz des Kaisers Karl V. 1513–1532.* bearb. K. Lanz. Leipzig : F. A. Brockhaus, 1844. T. I. 706 s.
83. *Korrespondenz des Kaisers Karl V. 1532–1549.* bearb. K. Lanz. Leipzig : F. A. Brockhaus, 1845. T. II. 686 s.
84. *Cuspinianus J. Diarium de Congressu Maximiliani et trium regum.* Vienne : Bruk, 1717. 41 s.
85. *Decius J. L. De Sigismundi regis temporibus liber 1521.* Kraków : wyd. Akademii Umiejętności, 1901. T. XXXIX. 145 s.
86. *Die Korrespondenz Ferdinands I: Familienkorrespondenz bis 1526.* bearb. W. Bauer. Wien : A. Holzhausen, 1912. T. I. 596 s.
87. *Die Korrespondenz Ferdinands I.: Familienkorrespondenz 1527–1528.* bearb. W. Bauer. Wien : A. Holzhausen, 1937. T. II. Cz. I. 361 s.

88. Die Korrespondenz Ferdinands I.: Familienkorrespondenz 1529–1530. bearb. W. Bauer. Wien : A. Holzhausen, 1937. T. II. Cz. II. 692 s.
89. Die Korrespondenz Ferdinands I: Familienkorrespondenz 1531 und 1532. bearb. W. Bauer. Wien : A. Holzhausen, 1978. T. III. 203 s.
90. Die Korrespondenz Ferdinands I: Familienkorrespondenz 1533 und 1534. bearb. C. Laferl, C. Lutter. Wien, Köln, Weimar : Böhlau, 2000. T. IV. 410 s.
91. Die Korrespondenz Ferdinands I: Familienkorrespondenz 1535 und 1536. bearb. B. Hofinger, H. Kufner, C. Laferl [i inne]. Wien, Köln, Weimar : Böhlau, 2015. T. V. 714 s.
92. Długosz J. Roczniki czyli kroniko sławnego Królestwa Polskiego. 1462–1480. Warszawa : PWN, 2009. T. XII. 511 s.
93. Dokumenty polskie z Archiwów Dawnego Królestwa Węgier. Dokumenty z lat 1501–1520. oprac. S. Sroka. Kraków : Societas Vitsulana, 2006. T. IV. 248 s.
94. Dokumenty polskie z Archiwów Dawnego Królestwa Węgier. Dokumenty z lat 1521–1530. oprac. S. Sroka. Kraków : Societas Vitsulana, 2012. T. V. 282 s.
95. Elementa ad Fontium Editiones. Documenta Polonica ex Archivo Generali Hispaniae in Simancas (1514–1576). ed. V. Meysztowicz. Romae : Institutum Historicum Polonicum Romae, 1963. Vol. VIII. 214 s.
96. Elementa ad Fontium Editiones. Res Polonicae ex Archivo Regni Daniae (1526–1572). ed. L. Koczy. Romae : Institutum Historicum Polonicum Romae, 1964. Vol. IX. 184 s.
97. Elementa ad Fontium Editiones. Res Polonicae ex Archivo Regiomontano (1525–1548). ed. C. Lanckorońska. Romae : Institutum Historicum Polonicum Romae, 1973. Vol. XXX. 447 s.
98. Elementa ad Fontium Editiones. Res Polonicae ex Archivo Regiomontano (1525–1530). ed. C. Lanckorońska. Romae : Institutum Historicum Polonicum Romae, 1975. Vol. XXXIV. 230 s.
99. Elementa ad Fontium Editiones. Res Polonicae ex Archivo Regiomontano (1531–1537). ed. C. Lanckorońska. Romae : Institutum Historicum Polonicum Romae, 1975. Vol. XXXV. 228 s.

100. Elementa ad Fontium Editiones. Res Polonicae ex Archivo Regiomontano (1538–1542). ed. C. Lanckorońska. Romae : Institutum Historicum Polonicum Romae, 1975. Vol. XXXVI. 227 s.
101. Elementa ad Fontium Editiones. Res Polonicae ex Archivo Regiomontano (1543–1547). ed. C. Lanckorońska. Romae : Institutum Historicum Polonicum Romae, 1976. Vol. XXXVII. 256 s.
102. Elementa ad Fontium Editiones. Res Polonicae ex Archivo Regiomontano (1539–1541). ed. C. Lanckorońska. Romae : Institutum Historicum Polonicum Romae, 1979. Vol. XLVIII. 246 s.
103. Freher M., Gotthelf B., Dulsecker S., Reinhold J. Rerum Germanicarum Scriptores varii, Fere Hactenus Incogniti. Straatsburg : Sumptibus Johannis Reinholdi Dulsseckeri, 1717. 527 s.
104. Górnicki L. Dzieje w Koronie Polskiej, z przytoczeniem niektórych postronnych rzeczy, od roku 1538, aż do roku 1572, którego król Zygmunt August umarł. Warszawa : w Drukarni № 646 przy Nowolipi, 1805. 482 s.
105. Johannes Tichtel's Tagebuch, MCCCCLXXVII bis MCCCCXCV.: Sigmunds Von Herberstein Selbstbiographie, MCCCCLXXXVI bis MDLIII. Johannes Cuspinian's Tagebu. Tysk : HEFTET, 2012. 614 p.
106. Katalog dokumentów tureckich. Dokumenty do dziejów Polski i krajów ościennych w latach 1455–1672. red. Z. Abrahamowicz, A. Zajackowski. Warszawa : PWN, 1959. Cz. 1. 361 s.
107. Kronika polska Marcina Bielskiego. Zbiór pisarzy polskich. Warszawa : w druk. A. Gałęzowskiego, 1829. T. XVI. Cz. V. Ks. IV. 240 s.
108. Kronika polska Marcina Bielskiego. Zbiór pisarzy polskich. Warszawa : w druk. A. Gałęzowskiego, 1829. T. XVII. Cz. VI. Ks. V. 251 s.
109. Kronika Polska Marcina Kromera, biskupa Warmińskiego, ksiąg XXX, dotąd w trzech językach, a mianowicie w łacińskim, polskim i niemieckim wydana, na język polski z łacińskiego przełożona przez Marcina z Błażowa Błażowskiego. Nowe wydanie. Kraków : Księgarnia J.M. Himmelblaua, 1882. T. II. 1500 s.

110. Les Mémoires de Messire Martin Du Bellay, seigneur de Langey, ausquels l'auteur a inséré trois livres et quelques fragmens des Ogdoades de Guillaume Du Bellay. Paris : P. L'Huillier, 1571. 1022 p.
111. Listy polskie XVI wieku. Listy z lat 1525–1548 ze zbiorów Władysława Pociechy, Witolda Tasyzckiego i Adama Turasiewcza. red. K. Rymuta. Kraków : PAU, 1998. T. I. 504 s.
112. Materiały do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1486–1516 (kodeks Zagrzebski). oprac. J. Garbacik. Wrocław, Warszawa, Kraków : PAN, 1966. 220 s.
113. Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego i biografii pisarzy polskich. 1398–1600. red. T. Wierzbowski. Warszawa : Druk. L. Szkaradzińskiego, 1900. T. I. 249 s.
114. Matricularum Regni Poloniae Summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur. Sigismundi I regis tempora comlectens (1507–1548). Indices rerum, personarum et locorum 1507–1548. oprac. W. Teodor. Warszawa : wyd. C. Kowalewski, 1917. Vol. IV. 417 s.
115. Monumenta Comitalia Regni Hungariae. Magyar Országgyűlési emlékek történeti bevezetésekkel (1526–1536). V. Fraknói, Á. Károly. Budapest : Ráth, 1874. V. 1. 650 old.
116. Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria: Magyar Történelmi Okmánytár, londoni könyv és levéltárakból. 1521–1717. ed. S. Áron, S. Sándor. Pest : Magyar Tudományos Akadémia, 1859. Vol. V. 532 old.
117. Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria. 1441–1538. red. M. Hatvani. Pest : Magyar Tudományos Akadémia, 1857. Vol. I. 387 old.
118. Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria. 1538–1553. red. M. Hatvani. Pest : Magyar Tudományos Akadémia, 1858. Vol. II. 367 old.
119. Monumenta Hungariae Historica. Magyar történelmi emlékek (1490–1552). ed. T. Bizottság. Pest : Magyar Tudományos Akadémia, 1863. Vol. XII-XIII. 1105 old.
120. Panowanie Zygmunta Starego (1506–1548) w świetle źródeł. ed. W. Pociecha. Kraków : Krakowska Spółka Wydawnicza, 1923. 32 s.

121. Plater-Broel W. S. Zbiór pamiętników do dziejów polskich. Warszawa : w. Druk. Gazety Codzienne, 1858. T. I. 233 s.
122. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. Turci v Uhorsku. Život v Uhorskom kráľovstve počas tureckých vojen od tragickej bitky pri Moháči až do Bratislavského snemu. ed. P. Dvokrák. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2005. T. VII. 365 s.
123. Rivalité de François Ier et de Charles-Quint. par. M. Mignet. Paris : Didier et C, 1875. T. I. 453 p.
124. Starożytności historyczne polskie: czyli pisma i pamiętniki do dziejów Dawnej Polski, listy królów i znakomitych mężów, przypowieści, przysłowia. oprac. G. Ambroży. Kraków : Czech, 1840. T. I. 496 s.
125. Starożytności historyczne polskie: czyli pisma i pamiętniki do dziejów Dawnej Polski, listy królów i znakomitych mężów, przypowieści, przysłowia. oprac. G. Ambroży. Kraków : Czech, 1840. T. II. 536 s.
126. Tuberon L. De Crieua. Pamiętniki o czasach moich. Tłumaczenie, wstęp i przypisy P. Wróbel, J. Bonarek. Kraków : Historia Iagellonica, 2016. 441 s.
127. Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, ungen und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhunderte. aus Archiven und Bibliotheken. Gesandtschaft König Ferdinands I. an Sultan Suleiman I. 1527–1532. bearb. A. Gevay. Wien : in Commission bei Schaumburg und Comp., 1838. Bd. 1. 168 s.
128. Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, ungen und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhunderte. aus Archiven und Bibliotheken. Gesandtschaft König Ferdinands I. an Sultan Suleiman I. 1532–1533. bearb. A. Gevay. Wien : in Commission bei Schaumburg und Comp., 1840. Bd. 2. 156 s.
129. Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, ungen und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhunderte. aus Archiven und Bibliotheken. Gesandtschaft König Ferdinands I. an Sultan Suleiman I. 1536–1541. bearb. A. Gevay. Wien : in Commission bei Schaumburg und Comp., 1842. Bd. 3. 167 s.
130. Vetera Monumenta Historica Hungariam sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta collecta ac serie shronologica disposita. oprac. A. Theiner. Rome : Typis Vaticanis, 1859. Vol. 2. 538 s.

131. Vetera Monumenta Historica Poloniae et Lithuania gentiumque finitimarum historiam illustrantia (1410–1572). oprac. A. Theiner. Romae : Typis Vaticanis, 1861. T. II. 782 s.
132. Volumina Constitutionum : w 2 t. oprac. S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak. Warszawa : Wyd. Sejmowe, 1996. T. 1. Vol. 1: 1493–1526. 498 s.
133. Volumina Constitutionum : w 2 t. oprac. S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak. Warszawa : Wyd. Sejmowe, 1996. T. 1. Vol. 2: 1527–1549. 370 s.

Література

II Монографії, статті, збірки, посібники

134. Бискуп М. Польша на Балтийском море в XVI веке // Вопросы истории. 1977. № 12. С. 168-181.
135. Брайс Дж. Священная Римская Империя. Москва : Типография А. И. Мамонтова и К, 1891. 382 с.
136. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст. Структури повсякденності: можливе і неможливе. Київ : Основи, 1995. Т. I. 542 с.
137. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. Київ : Критика, 2004. 462 с.
138. Геровский Ю. А. Польша среди европейских государств (XVI-XVIII в.) // Вопросы истории. 1977. № 12. С. 135-147.
139. Греков И. Б. Очерки по истории международных отношений Восточной Европы XIV – XVI вв. Москва : Изд-во Восточной лит-ры, 1963. 373 с.
140. Гусарова Т. П. Святая венгерская корона: теория и практика в XVI-XVII вв. // Средние века. 1995. № 58. С. 163-173.
141. Гусарова Т. П. Королями не рождаются: Максимилиан II Габсбург и венгерская корона // Священное тело короля: ритуалы и мифология. Москва : Наука, 2006. С. 140-161.
142. Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації. Київ : Дух і Літера, 2000. 528 с.

143. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі. Київ : Основи, 2008. 1060 с.
144. Зашкільняк Л. Історична полоністика останнього десятиріччя в Україні // Проблеми слов'язознавства. 2000. № 51. С. 34-38.
145. Звягіна О. Дипломатія Королівства Польського та Речі Посполитої у кінці XV – початку XVII ст. // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. 2013. Вип. 71 (№4). С. 316-322.
146. Звягіна О. Королівство Польське і війна в Угорщині у період 1526–1528 рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2016. Вип. 2, Ч. 1. С. 114-119.
147. Звягіна О. Королівство Польське і Франція: особливості міжнародних зв'язків у 1500-1525 рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2014. Вип. 1, Ч. 1. С. 135-141.
148. Звягіна О. Особливості польсько-угорських відносин на фоні посилення політичного впливу Габсбургів у Центрально-Східній Європі в 1507-1515 рр. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2017. Вип. 47. С. 291-296.
149. Звягіна О. Польсько-габсбурзькі відносини у другій половині XV – першій половині XVI ст. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2013. Вип. XXXVII. С. 205-210.
150. Звягіна О. Формування нових особливостей політичного розвитку Центрально-Східної Європи. Боротьба за угорську та чеську корони 1526 р. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2015. Вип. 2, Ч. 2. С. 73-81.
151. Звягіна О. Ягеллони та Габсбурги: Боротьба за імперську корону (1519 р.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2014. Вип. XXXIX. С. 197-203.
152. Звягіна О. Ян Дантишек – перший польський дипломат (1485–1548) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2013. Вип. 2, Ч. 1. С. 161-166.

153. Зінченко А. Історія дипломатії: від давнини до початку нового часу. Навчальний посібник. Вінниця : Нова книга, 2002. 564 с.
154. Ивонин Ю. Е. Политика Габсбургов в Юго-Восточной Европе в XVI – XVIII вв. // Славяне и их соседи. Средние века – Раннее новое время. 1999. № 9. С. 152-167.
155. Ивонин Ю. Е. У истоков европейской дипломатии нового времени. Минск : Изд-во «Университетское», 1984. 160 с.
156. Ивонин Ю. Е., Ивонина Л. И. Властители судеб Европы: императоры, короли, министры XVI–XVIII вв. Смоленск : Русич, 2004. 464 с.
157. Историография истории южных и западных славян : электрон.версія. URL : <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z00000061/index.shtml> (дата звернення: 10.12.2013).
158. История дипломатии. 2-е изд., перераб. и доп. Дипломатия древнего мира. Дипломатия в средние века. Дипломатия позднего средневековья и начала нового времени (XVI-XVIII в.) / ред. В. А. Зорина [и др.]. Москва : Госполитиздат, 1959. Т. I. 896 с.
159. Камінський С. А. Історія Речі Посполитої як історія багатьох народів, 1505–1795. Громадяни, їхня держава, суспільство, культура. Київ : Наш час, 2011. 263 с.
160. Кравченко Т. В. Брюссельский двор Марии Венгерской: подбор персонала // Искусство власти. Сборник в честь профессора Н. А. Хачатурян. Санкт-Петербург : Алтея, 2007. С. 419-432.
161. Лелевель И. Польша и Испания. Историческая между ними параллель в XVI, XVII и XVIII ст. Москва : Типография Бахметова, 1863. 52 с.
162. Лескинен М. В. Мифы и образы сарматизма. Истоки национальной идеологии Речи Посполитой. Москва : РАН, 2002. 178 с.
163. Ливанцев К. Е. Сословно-представительная монархия в Польше (II половина XV – конец XVI вв.). Ленинград : Изд-во Ленинградского университета, 1968. 78 с.
164. Попов Н. В. Династические браки и «брачная дипломатия» в Центральной и Восточной Европе // Новая и новейшая история. 2000. № 2. С. 170-179.

165. Попов Н. В. Династические браки и «брачная дипломатия» в Центральной и Восточной Европе // Новая и новейшая история. 2000. № 3. С. 206-220.
166. Савчук Г. М. Дипломатія польських королів і великих князів Литовських у польській історіографії XIX-XX століття // Науковий вісник Дипломатичної академії України. Зовнішня політика та дипломатія: погляд із XXI століття. 2004. Вип. 10. Ч. II. С. 457-464.
167. Суховерхов В. В. Карл V и Франциск I: «Итальянские войны» // Вопросы истории. 2011. № 4. С. 111-122.
168. Сыч А. И. Английская дипломатия и страны Восточной и Юго-Восточной Европы в конце XVI в. // Международные отношения. 1991. Вып. 54. С. 150-165.
169. Товтин Я., Андрусак Я. Завершення суперництва між Габсбургами та Ягеллонами за чесько-угорський трон і підписання Братиславського договору 1515 р. // Схід. Аналітичноінформаційний журнал. 2008. № 5. С. 61-64.
170. Томпсон Е. Історія Центральної Європи як постколоніальна нарація // Україна Модерна. 2010. № 5 (16). С. 227-234.
171. Ціватий В. Європейська та українська дипломатична практика і протоколи доби раннього нового часу: типове і особливе // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2001. № 5. С. 266-271
172. Ціватий В. Інституційні процеси європейської зовнішньої політики та дипломатії першої чверті XVI ст.: історико-політологічний аналіз // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2003. № 9. С. 293-308.
173. Черкасов С. С. Інститут королівського секретаря у структурі дипломатичної служби Королівства Польського за часів правління Сигізмунда I Ягеллона (1506–1548 рр.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2013. Вип. XXXVI. С. 233-238.
174. A History of Hungary / ed. E. Pamlenyi. Budapest : Zrinyi Printing House, 1973. 676 p.
175. A History of Hungary / ed. P. F. Sugar, P. Hanak, T. Frank. Bloomington & Indianapolis : Indiana University Press, 1990. 432 p.

176. Andics H. *Kobiety Habsburgów*. Wrocław, Warszawa, Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1991. 399 s.
177. *Az Osztrák-Magyar monarchia irásban és képen*. Budapest : A madyar királyi államnyomda kiadása, 1888. 526 s.
178. Baczkowski K. *Państwo polsko-litewskie w koncepcjach politycznych Maksymiliana I // Austria Polska. 1000 lat kontaktów*. Kraków : Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1997. S. 21-37.
179. Baczkowski K. *Polska i jej sąsiedzi za Jagiellonów*. Kraków : Avalon, 2012. 666 s.
180. Baczkowski K. *Stosunki habsbursko-jagiellońskie w ostatnich latach życia cesarza Maksymiliana I na tle spraw wschodnich*. Kraków : PAU, 2014. 66 s.
181. Baczkowski K. *Zjazd Wiedeński 1515. Geneza, przebieg i znaczenie*. Warszawa : PWN, 1975. 262 s.
182. Berend N. *Central Europe in the High Middle Ages: Bohemia, Hungary and Poland, c.900–c.1300*. Cambridge : Cambridge University Press, 2013. 536 p.
183. Bideleux R., Jeffries I. *A History of Eastern Europe. Crisis and Changes*. London : Routledge, 2007. 669 p.
184. Birnbaum H. *The Polish Renaissance in it's European Context // Renaissance Quarterly*. 1990. Vol. 43, № 2. P. 392-394.
185. Biskup M. *Polish Diplomacy during the Angevin and Jagiellonian Era (1370–1572) // The History of Polish Diplomacy X-XX c*. Warsaw : Sejm Publishing Office, 2005. S. 132-177.
186. Bobrzyński M. *Dzieje Polski w zarysie*. Kraków : Gebethner i Wolff, 1890. T. II. 387 s.
187. Bogucka M. *Bona Sforza*. Warszawa : PIW, 1989. 331 s.
188. Bogucka M. *Człowiek i świat. Studia z dziejów kultury i mentalności XV – XVIII w*. Warszawa : Semper, 2008. 443 s.
189. Bogucka M. *Dawna Polska. Narodziny, rozkwit, upadek*. Warszawa : PWN, 1987. 479 s.

190. Bogucka M. Jedność chrześcijańskiej Europy? Kilka uwag do mitu przedmurza chrześcijaństwa // *Kwartalnik Historyczny*. 1993. Vol. 100. № 4. S. 113-119.
191. Borkowska U. *Dynastia Jagiellonów w Polsce*. Warszawa : PWN, 2011. 640 s.
192. Britain and Poland-Lithuanian. Contact and Comparison from the Middle Ages to 1795 / ed. R. Unger. Boston : BRILL, 2008. 486 p.
193. Brodarics István. Igaz történet a magyarok és Szulejmán török császár ütközetéről, 1527 / ed. B. Szabó. Budapest : Osiris kiadó, 2006. Old. 134–155.
194. Brody E.C. Spain and Poland in the age of the Renaissance and the Baroque: a comparative study // *The Polish Review*. 1970. Vol. 15. № 4. P. 86-105.
195. Brzeziński J. O konkordatach Stolicy Apostolskiej z Polską w XVI wieku. Kraków : Druk. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1893. 292 s.
196. Brzozowski J. Senatus aulicus. The rivalry of political factions during the reign of Sigmund I (1506-1548) // *Białostockie teki historyczne*. 2012. № 10. S. 37-57.
197. Bues A. *Historia Niemiec XVI-XVII wieku*. Warszawa : Trio, 1998. 262 s.
198. Bystron J. S. *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce wiek XVI – XVIII*. Warszawa : PIW, 1994. T. I. 474 s.
199. Bystron J. S. *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce wiek XVI – XVIII*. Warszawa : PIW, 1994. T. II. 592 s.
200. Cartledge B. *The Will to Survive. A History of Hungary*. London : Hurst & Company, 2011. 604 p.
201. *Cywilizacja europejska: różnorodność i podziały* / red. M. Koźmiński. Kraków : Universitas, 2014. 554 s.
202. Czapliński W. *Polska a Dania XVI-XX w.* Warszawa : PWN, 1976. 355 s.
203. Davies N. *Heart of Europe. The Past in Poland's Present*. New-York : Oxford University Press, 2001. 483 p.
204. Denis A. *Konec samostatnosti České*. Praha : Šolc a Šimáček, 1932. 301 s.
205. Diveky A. *Historia Węgier*. Budapeszt : Nakładem Komitetu Obywatelskiego i Instytutu Polskiego, 1942. 100 s.
206. Diveky A. *Z zagadnień stosunków polsko-węgierskich*. Kraków : PAU, 1923. 14 s.

207. Duczmal M. Izabela Jagiellonka. Królowa Węgier. Warszawa : Rytm, 2000. 473 s.
208. Dumanowski J. Orientalne i zachodnie wzory konsumpcji szlachty wielkopolskiej w XVI-XVII w. // Między Zachodem a Wschodem. Studia z dziejów Rzeczypospolitej w epoce Nowożytniej. Toruń : Wyd. A. Marszałek, 2002. S. 153-159.
209. Dvornik F. From Florence to Brest (1439-1596) by Oscar Halecki // The American Historical Review. 1960. Vol. 65. № 2. P. 383-384.
210. Dziubiński A. Stosunki dyplomatyczne polsko-tureckie w latach 1500-1572 w kontekście międzynarodowym. Wrocław : PAN, 2005. 309 s.
211. East Central Europe / ed. C. Schlacks. Budapest : ECE, 2004. 81 p.
212. Elton G. R. The New Cambridge Modern History. The Reformation, 1520–1559. London, New-York : Cambridge University Press, 1990. T. II. 681 p.
213. Emperor Maximilian I and the Age of Durer / ed. K. A. Schroder. London : Prestel Publishing, 2012. 432 p.
214. Europa Środkowowschodnia od X do XVIII wieku – jedność czy różnorodność / K. Baczkowski, J. Smołucha. Kraków : Societas Vistulana, 2005. 152 s.
215. Felczak W. Historia Węgier. Wrocław : Ossolineum, 1983. 406 s.
216. Fessler I. A., Klein E. Geschichte von Ungarn. Leipzig : Brochhaus, 1867. 500 s.
217. Fichtner P. S. Dynastic Marriage in Sixteenth-Century Habsburg Diplomacy and Statecraft: An Interdisciplinary Approach // The American Historical Review. 1976. Vol. 81. № 2. P. 243-265.
218. Finkel L. Elekcja Zygmunta I. Sprawy dynastii jagiellońskiej i unii polsko-litewskiej. Kraków : PAU, 1910. 296 s.
219. Finkel L. Polityka ostatnich Jagiellonów // Pamiętnik zjazdu Historyczno-Literackiego imienia Mikołaja Reja. Kraków : PAU, 1910. S. 7-55.
220. Finkiel L. Habsburgowie i Jagiellonowie po klęsce Mohackiej // Kwartalnik Historyczny. 1893. Vol. 7. № 4. S. 589-602.
221. Flis A. Chrześcijaństwo i Europa. Studia z dziejów cywilizacji Zachodu. Kraków : Nomos, 2001. 542 s.

222. Folwarski H. Erazm Ciołek. Biskup i Dyplomata. Warszawa : Dom Książki Polskiej, 1935. 221 s.
223. Géza P. Upadek średniowiecznego królestwa Węgier: Mohacz 1526 – Buda 1541. Oświęcim : Napoleon V, 2014. 259 s.
224. Gigliotti J. The role of high inflation in the decline of sixteenth century Poland-Lithuania's economy // *The Polish Review*. 2009. Vol. 54. № 1. P. 61-76.
225. Goffman D. *The Ottoman Empire and Early Modern Europe*. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 273 p.
226. Gołębiowski E. Zygmunt August. Żywot ostatniego z Jagiellonów. Kraków : Czytelnik, 1968. 488 s.
227. Goliński M. Polska a Europa w dobie Jagiellonów i pierwszych królów elekcyjnych. Polska a Europa (X-XX w.). Wrocław : Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, 2004. S. 33-41.
228. Grell C. Ponad „Niemcami”: Rzeczpospolita Polska w geografii politycznej i grze dyplomatycznej Francji w XVI-XVIII wieku. Francją, Niemcy i Polska w Europie nowożytnej i najnowszej (XVI-XX w.). Poznań : Instytut Historii UAM, 2003. S. 27-40.
229. Grzybowski S. Wielka Historia Polski. Dzieje Polski I Litwy (1506–1648). Kraków : Fogra, 2000. T. IV. 415 s.
230. Halecki O. Historia Europy – jej granice i podziały. Lublin : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2002. 184 s.
231. Halecki O. Idea Jagiellońska // *Kwartalnik Historyczny*. 1937. Vol. 51. № 1-2. S. 486-510.
232. Hirschberg A. Hieronim Łaski. Lwów : Księgarnia Seiferta i Czajkowskiego, 1888. 323 s.
233. Hirschberg A. Jan Łaski. Arcybiskup Gnieźnieński. Sprzymierzeńcem sułtana tureckiego. Lwów : Tygodnia, 1879. 76 s.
234. Hirschberg A. Koalicja Francji z Jagiellonami z r. 1500 // *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1882. № 12. S. 1129-1151.

235. Hirschberg A. O dyplomacji polskiej za Zygmunta I. Lwów : Zakład im. Ossolińskich, 1880. 30 s.
236. Hirschberg A. Przymierze z Francją z roku 1524. Ustęp z dziejów polityki polskiej za Zygmunta I // *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1881. № 10. S. 878-895.
237. Historia dyplomacji polskiej. Polowa X w. – 1572 / red. M. Biskup. Warszawa : PWN, 1980. T. I. 874 s.
238. Hoszowski S. The revolution of prices in Poland in the 16th and 17th centuries // *Acta Poloniae Historica*. 1959. № 2. S. 7-16.
239. Inalcik H. Imperium Osmańskie. Epoka klasyczna 1300-1600. Kraków : Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2006. 265 s.
240. Janiszewska-Mincer B. Stosunki Polsko-Niemieckie w latach 1515–1772. Wybrane zagadnienia. Bydgoszcz : Wyd. Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1997. 214 s.
241. Jasienica P. Polska Jagiellonów. Warszawa : PWN, 1988. 477 s.
242. Jasnowski J. Poland's Past in English Historiography (XVII – XIX centuries) // *The Polish Review*. 1958. Vol. 3. № 1-2. P. 21-35.
243. Jerzy A. Korespondencja staropolska w archiwach i bibliotekach hiszpańskich. *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*. Warszawa : PAN, 1988. T. XXXIII. S. 215-222.
244. Kaczmarczyk Z. One thousand years of the history of the polish western frontier // *Acta Poloniae historica*. 1962. № 5. S. 79-106.
245. Kallas M. Historia ustroju Polski X-XX w. Warszawa : PWN, 1996. 422 s.
246. Kann A. R. The Habsburgs Empire. A study in Integration and Disintegration. New-York : Frederik A. Praeger, 1957. 227 p.
247. Kennedy P. The Rise and Fall of the Great Powers. Economic changes and military conflict from 1500 to 2000. London : Fontana Press, 1988. 898 s.
248. Kenneth F. Lewalski. Sigismund I of Poland: Renaissance King and Patron // *Studies in the Renaissance*. 1967. Vol. 14. P. 49-72.
249. Kłoczowski J. East Central Europe in the Historiography of the Countries of the Region. Lublin : Institute of East Central Europe, 1995. 26 p.

250. Kłoczowski J. Polska-Europa. Od Gniezna 1000 roku do Polski w Unii Europejskiej. Warszawa : Novus Orbis, 2002. 248 s.
251. Knoll P. Political Thought in Renaissance Poland: An Anthology in English by Harold Segel // The Polish Review. 2005. Vol. 50. № 3. P. 383-387.
252. Knoll P. The Return of the Jagiellonians // The Polish Review. 2003. Vol. 48. № 2. P. 214-219.
253. Kolankowski L. Polityka ostatnich Jagiellonów // Kwartalnik Historyczny. 1911. Vol. 25. № 1. S. 55-63.
254. Kolankowski L. Polska Jagiellonów. Dzieje polityczne. Warszawa : Wyd. Nakładem Bibl. Dziel Naukowych, 1936. 374 s.
255. Kolasa W. M. Kierunki badań nad prasą polską najstarszej doby (1501–1729) // Studia Medioznawcze. 2012. Vol. 50. № 3. S. 65-80.
256. Koneczny F. Dzieje Polski za Jagiellonów. Kraków : Wyd. Krakowskiego Towarzystwa oświaty ludowej, 1903. 358 s.
257. Konopczyński W. Dzieje Polski Nowożytnej. Warszawa : PAX, 1996. 808 s.
258. Kontler L. A History of Hungary. Millennium in Central Europe. New-York : Palgrave Macmillan, 2002. 527 p.
259. Kot S. Polska złotego wieku a Europa. Studia i szkice. Warszawa : PIW, 1987. 913 s.
260. Kot S. Świadomość narodowa w Polsce wieku XV-XVII. Lwów : Z druk. im. Ossolińskich, 1938. 21 s.
261. Krasuski J. Polska – Niemcy. Stosunki polityczne od zarania do czasy najnowsze. Wrocław : Wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2009. 382 s.
262. Kraszewski F. J. Wizerunki książąt i królów polskich. Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1888. 451 s.
263. Kronika Polski / red. A. Nowak. Kraków : Wyd. R. Kluszczyński, 2005. 951 s.
264. Krzyżanowski S. Początki dyplomatyki polskiej // Kwartalnik Historyczny. 1893. Vol. 7. № 4. S. 16-50.
265. Kulczycki J. J. Eastern Europe in Western Civilization Textbooks: The Example of Poland // The History Teacher. 2005. Vol. 38. № 2. P. 153-177.

- 266. Kulczycki L. Francja, Anglia a Polska. Kraków : N.K.N., 1916. 23 s.
- 267. Kutrzeba S. Historia ustroju Polski w zarysie. Korona. Lwów : Nakładem księgarni polskiej Bernarda Połanieckiego, 1917. T. I. 292 s.
- 268. Labuda G. Polska Granica Zachodnia. Tysiąc lat dziejów politycznych. Poznań : Wyd. Poznańskie, 1971. 452 s.
- 269. Lendvai P. Tysiąc lat zwycięstw w klęskach. Kraków : Międzynarodowy centrum kultury, 2016. 798 s.
- 270. Lenka J. Król Jan Zapolya w Tarnowie // Kwartalnik Historyczny. 1893. Vol. 7. № 4. S. 624-627.
- 271. Leśnodorski B. O miejscu Polski w Europie // Kwartalnik Historyczny. 1969. Vol. 76. № 2. S. 445-460.
- 272. Lewalski F. K. Sigismund I of Poland: Renaissance King and Patron // Studies in the Renaissance. 1967. Vol. 14. P. 49-72.
- 273. Lewinski-Corwin H. E. The Political History of Poland. New-York : The Polish Book Importing Company, 1917. 628 s.
- 274. Liske X. Dyplomacja Polska w roku 1527. Lwów : Druk. im. Ossolińskich, 1869. 59 s.
- 275. Liske X. Studia z dziejów wieku XVI. Poznań : Knigarnya J. K. Żupańskiego, 1867. 324 s.
- 276. Liske X. Zjazd w Poznaniu w roku 1510. Kraków : Druk. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1875. 159 s.
- 277. Litwin H. The polish magnates, 1454–1648. The shaping of an estate // Acta Poloniae Historica. 1986. № 53. P. 63-92.
- 278. Łowmianski H. Polityka Jagiellonów. Poznań : Wyd. Poznańskie, 1999. 673 s.
- 279. Lukacs J. A. Poland's Place in the European State System // The Polish Review. 1962. Vol. 7. № 1. P. 47-58.
- 280. Maciej z Miechowa (1457–1523). Historyk, geograf, lekarz, organizator nauki / H. Barycz. Wrocław, Warszawa : PAN, 1960. 317 s.

281. Maciejewska W. Mikołaj Radziwiłł, biskup żmudzki (1515–1529) a francuski "król cudotwórca" Franciszek I // *Kwartalnik Historyczny*. 1938. Vol. 52. № 2. S. 226–230.
282. Mackenney R. Europa XVI wieku. Ekspansja i Konflikt. Warszawa : PIW, 1993. 460 s.
283. Mączak A. Jedyna i nieporównywalna? Kwestia odrębności Rzeczypospolitej w Europie XVI-XVII wieku // *Kwartalnik Historyczny*. 1993. Vol. 100. № 4. S. 120-136.
284. Mączak A. Klientela. Nieformalne systemy władzy w Polsce i Europie XVI – XVIII w. Warszawa : Semper, 1994. 357 s.
285. Marco J. Europa i Osmanie w okresie lig świętych. Polska między Wschodem a Zachodem. Kraków : PAU, 2003. 260 s.
286. Mazurkiewicz R. Jan Łaski jako kanclerz wielki koronny // *Arcybiskup Jan Łaski Reformator prawa*. Lublin : KUL, 2007. S. 67-86.
287. Między monarchią a demokracją. Studia z dziejów Polski XV-XVIII wieku / red. A. Sucheni-Grabowska, M. Żaryn. Warszawa : Wyd. Sejmowe, 1994. 396 s.
288. Między Zachodem a Wschodem. Etniczne, kulturowe i religijne pogranicza Rzeczypospolitej / red. K. Mikulski, A. Zielinska-Nowicka. Toruń : Mado, 2005. 316 s.
289. Morawski K. Czasy zygmunto-wskie na tle prądów Odrodzenia. Warszawa : Biblioteka Polska, 1922. 162 s.
290. Morka M. Sztuka dworu Zygmunta I Starego. Treści polityczne i propagandowe. Warszawa : Argraf, 2006. 674 s.
291. Mycielski J. Kongres wiedeński r. 1515 w dwóch obrazach // *Kwartalnik Historyczny*. 1890. Vol. 4. № 1. S. 24-37.
292. Nahlik S. E. Narodziny nowożytnej dyplomacji. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971. 286 s.
293. Nowak Z. Jan Dantyszek. Portret renesansowego humanisty. Wrocław : Wyd. Ossolińskich, 1982. 312 s.
294. Nowogrodzki S. Rządy Zygmunta Jagiellończyka na śląsku i w Łużycach (1499–1506). Kraków : Wyd. Śląskie, 1937. 176 s.

295. Odrzywolska-Kidawa A. Biskup Piotr Tomicki (1464–1535). Kariera polityczna i kościelna. Warszawa : Semper, 2004. 224 s.
296. Odrzywolska-Kidawa A. Podkanclerzy Piotr Tomicki (1515–1535). Polityk i humanista. Warszawa : Semper, 2005. 304 s.
297. Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe: The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest (Ottoman Empire and It's Heritage) / ed. F. Pal, D. Geza. Leiden, Boston : Brill, 2000. 335 p.
298. Pajewski J. Stosunki polsko-węgierskie i niebezpieczeństwo tureckie w latach 1516-1526. Warszawa : Wyd. Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1930. 58 s.
299. Pajewski J. Węgierska polityka Polski w połowie XVI wieku (1540–1571). Kraków : Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1932. 242 s.
300. Pal F. Nadludzki ciężar Imperium. Osmanie w Europie Środkowej – nieudana próba stworzenia monarchii uniwersalnej (1390–1566). Oświęcim : Napoleon V, 2015. 117 s.
301. Pociecha W. Królowa Bona (1494–1557). Czasy i Ludzie Odrodzenia. Poznań : Tow. Przyjaciół Nauk, 1949. T. I. 322 s.
302. Pociecha W. Królowa Bona (1494–1557). Czasy i Ludzie Odrodzenia. Poznań : Tow. Przyjaciół Nauk, 1949. T. II. 598 s.
303. Pociecha W. Królowa Bona (1494–1557). Czasy i Ludzie Odrodzenia. Poznań : PWN, 1958. T. III. 260 s.
304. Pociecha W. Królowa Bona (1494–1557). Czasy i Ludzie Odrodzenia. Poznań : PWN, 1958. T. IV. 548 s.
305. Pociecha W. O Zjeździe w Poznaniu w roku 1530. Kórnik : Nakładem Fundacji Zakładu Kórnickie, 1947. 76 s.
306. Pociecha W. Polska wobec elekcji cesarza Karola V w roku 1519. Wrocław : Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, 1947. 88 s.
307. Pociecha W. Poselstwo Andrzeja Jakubowskiego do Francji w roku 1547, pierwsza misja Jana Monluca w Polsce. Odrodzenie i Reformacja w Polsce. Warszawa : PWN, 1960. T. V. S. 73-108.

308. Poczec królów i książąt polskich / red. A. Galicki. Warszawa : Czytelnik, 1987. 460 s.
309. Polacy i Niemcy. Historia – kultura – polityka / red. A. Lawaty, H. Orlowski. Poznań : Wyd. Poznańskie, 2003. 711 s.
310. Polska i Polacy / red. B. Zaremba. Warszawa : PWN, 1981. 729 s.
311. Polska służba dyplomatyczna XVI-XVIII wieku / red. Z. Wojcik. Warszawa : PWN, 1996. 487 s.
312. Polska. Dzieje cywilizacji i narodu. Monarchia Jagiellonów (1399–1586) / red. M. Derwich. Wrocław : Wyd. Dolnośląskie, 2003. 262 s.
313. Polska. Losy państwa i narodu do 1939 roku / red. H. Samsonowicz, J. Tazbir, T. Lepkowski, T. Nalecz. Warszawa : Iskry, 2003. 607 s.
314. Przedziecki A. Jagiellonki Polskie w XVI wieku. Obrazy rodziny i dworu Zygmunta I i Zygmunta Augusta królów Polskich. Kraków : Druk. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1868. T. I. 398 s.
315. Przedziecki A. Jagiellonki Polskie w XVI wieku. Obrazy rodziny i dworu Zygmunta I i Zygmunta Augusta Królów Polskich. Kraków : Druk. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1868. T. II. 303 s.
316. Przybos A., Zelewski R. Dyplomaci w dawnych czasach. Kraków : Wyd. Literackie, 1959. 450 s.
317. Przybyszewski B. Barbara Zapolya. Królowa Polski 1512–1515. Łańcut : De Arte, 2000. 256 s.
318. Redtenbacher C. Kognitive Karten im Spielfilm // Cognitive Maps und Medien. Formen mentaler Representation bei der Medienwahrnehmung. 1996. S. 15-72.
319. Russocki S. Monarchie stanowe Środkowo-Wschodniej Europy XV-XVI w. // Kwartalnik Historyczny. 1977. Vol. 84. № 1. S. 73-92.
320. Samsonowicz H. Europa Jagiellońska – czy jednością gospodarczą? // Kwartalnik Historyczny. 1977. Vol. 84. № 1. S. 93-100.
321. Samsonowicz H. Złota jesień polskiego średniowiecza. Poznań : Wyd. Poznańskie, 2001. 286 s.

322. Semianchuk A. Bitwa pod Orszą w polskich utworach narracyjnych. Vilnius : Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011. P. 159-181.
323. Serwanski M. Rywalizacja między Francją a Habsburgami jako oś stosunków polsko-francusko-niemieckich w XVI–XVIII wieku // Francją, Niemcy i Polska w Europie nowożytnej i najnowszej (XVI–XX w.). Poznań : Instytut Historii UAM, 2003. S. 105-114.
324. Shaw J. S. Historia Imperium Osmańskiego i Republiki Tureckiej. 1280–1808. Warszawa : Dialog, 2012. T. I. 492 s.
325. Sikorski W. Polska i Francja w przyszłości i dobie współczesnej. Lwów : Z druk. im. Ossolińskich, 1931. 273 s.
326. Silnicki T. Zjazd w Poznaniu w r. 1530. Poznań : Nakładem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 1933. 57 s.
327. Skodlarski J. Wcielenia Bony Sforza d’Aragona (1494–1557) // Annales. Etyka w życiu gospodarczym. 2006. № 9/2. S. 115-122.
328. Skowron R. Dyplomaci polscy w Hiszpanii w XVI i XVII wieku. Kraków : Universitas, 1997. 311 s.
329. Smolka S. Szkice historyczne. Warszawa : Nakł. Gebethnera i Wolffa, 1883. 302 s.
330. Smolka S., Sokołowski A. Poczet królów polskich. Philadelphia : Jedność, 1966. 101 s.
331. Smołucha J. Papiestwo a Polska w latach 1484-1526. Kontakty dyplomatyczne na tle zagrożenia tureckiego. Kraków : Societas Vistulana, 1999. 247 s.
332. Społeczeństwo polskie od X do XX wieku / red. I. Ihnatowicz, A. Mączak, B. Zientara. Warszawa : Książka i Wiedza, 1979. 628 s.
333. Sroka A. S. Historia Węgier do 1526 roku w zarysie. Kraków : Wyd. Bydgoszcz, 2000. 148 s.
334. Sroka A. S. Jadwiga Zapolya. Piastówna śląska na Węgrzech w dobie panowania Jagiellonów. Kraków : Societas Vistulana, 2005. 131 s.

335. Stachelek A. C., Debiak M., Krzyzanowski L. Bibliography: Materials written in English on Poland and items by Polish authors // *The Polish Review*. 1970. Vol. 15. № 1. P. 125-128.
336. Staszewski J. Pierwsze zbliżenia (od XVI w. do połowy XVII stulecia) // *Polska-Francja. Dziesięć wieków zawiązków politycznych, kulturalnych i gospodarczych*. Warszawa : Książka i Wiedza, 1988. S. 31-71.
337. Stone D. *The Polish-Lithuanian State, 1386–1795*. Seattle : University of Washington Press, 2001. T. IV. 392 p.
338. Szabó J. Mohács. Budapest : Osiris, 2006. 638 old.
339. Székely J. Ideologia wojny chłopskiej na Węgrach w 1514 r // *Kwartalnik Historyczny*. 1960. Vol. 67. № 3. S. 634-649.
340. Szelagowski A. Wzrost państwa polskiego w XV i XVI w. Polska na przełomie wieków średnich i nowych. Lwów : Nakładem B. Ponieckiego, 1904. 404 s.
341. Szore A. Jan Hozjusz (1502–1595) – brat kardynała, starosta dobromiejski // *Nad Bałtykiem, Pregolą i Łyną XVI-XX wiek*. Olsztyn : Elset, 2006. S. 55-85.
342. Szujski J. *Dzieje Polski*. Kraków : Druk. „Czasu”, 1894. T. II. 422 s.
343. Szumska U. Anglia a Polska w epoce Humanizmu i Reformacji (związki kulturalne). Lwów : Ekonomia, 1938. 200 s.
344. Szymaniak W. Rola dworu polskiego w polityce zagranicznej Prus książęcych. Studium z dziejów dyplomacji Prus książęcych w Polsce w latach 1525–1548. Bydgoszcz : Wyższa szkoła pedagogiczna, 1993. 234 s.
345. Szymaniak W. Udział Mikołaja Nipszyca w polskiej polityce księcia Albrechta w latach 1532-1535 // *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*. 1978. № 2. S. 219-240.
346. Tafilowski P. Jan Łaski (1456–1531) kanclerz koronny i prymas Polski. Warszawa : Wyd. Sejmowe, 2007. 474 s.
347. Tazbir J. Europa Środkowowschodnia wobec „odkrycia Ameryki”? // *Kwartalnik Historyczny*. 1977. Vol. 98. № 4. S. 21-40.
348. Tazbir J. *Kultura szlachecka w Polsce. Rozkwit – upadek – relikty*. Poznań : Wyd. Poznańskie, 1998. 243 s.

349. Tazbir J. Świadomość europejska Polaków w XVI-XVII wieku. Cywilizacja europejska. Wykłady i eseje. Warszawa : SCHOLAR Collegium Civitas Press, 2004. S. 205-220.
350. The Cambridge History of Poland. From the Origins to Sobieski (to 1696) / ed. W. Reddway, J. Penson. O. Halecki. New-York : Octagon books, 1971. 607 s.
351. The Cambridge History of Turkey. The Ottoman Empire as a World Power, 1453–1603 / ed. S. N. Faroqhi, K. Fleet. Cambridge : University Press, 2013. T. II. 697 p.
352. The Frontiers of the Ottoman World / ed. A. C. S. Peacock. London : Oxford University Press. 440 p.
353. The Ottoman World /ed. C. Woodhead. London, New-York : Routledge, 2012. 536 p.
354. The Polish-Lithuanian Monarchy in European Context, c. 1500–1795 / ed. R. Butterwick. Basingstoke : Palgrave, 2001. 271 p.
355. Tomek V. Děje země české. Praha : Nákl. Českého museum, 1843. 339 s.
356. Tomkowicz S . Na dworze królewskim dwóch ostatnich Jagiellonów. Kraków : Druk. „Czasu”, 1924. 40 s.
357. Tygielski W. Włosi w Polsce XVI-XVII wieku. Warszawa : Więzi, 2005. 719 s.
358. Tyszkiewicz J. Ostatnia wojna z zakonem krzyżackim 1519–1521. Warszawa : PWN, 2015. 180 s.
359. Urban W. Stosunki słowacko-polskie w epoce Odrodzenia i Reformacji (połowa XV – początek XVII w.). Odrodzenie i Reformacja w Polsce. Warszawa : PWN, 1967. T. XII. S. 29-46.
360. Vacha B. Die Habsburger: Eine europäische Familiengeschichte. Köln : Verlag Styria, 1993. 512 s.
361. Vybiral Z. Bitva u Moháče. Praha : Havran, 2008. 225 s.
362. Walicki A. Poland between East and West. The Controversies over Self-Definition and Modernization in Partitioned Poland. Cambridge : Research Institute, 1994. 57 s.
363. Waliszewski K. Poland the unknown. London : William Heinemann, 1919. 263 s.

364. Wawrzyniak K. Ottoman-polish diplomatic relations in the sixteenth century. Ankara : Bilkent University, 2003. 124 p.
365. Weissensteiner F. Habsburgowie. Warszawa : Bellona, 2011. 356 s.
366. Wielka Historia Polski. Dzieje Polski późnośredniowiecznej (1370–1506). Dzieje Polski i Litwy (1506–1648) / red. K. Baczkowski, S. Grzybowski. Warszawa : Świat Książki, 2003. T. II. 736 s.
367. Wierzbicki A. Poczet historyków polskich. Poznań : Nauka i Innowacje, 2014. 227 s.
368. Wiesflecker H. Kaiser Maximilian I. Und der Deutsche Orden. Festschrift für Frederich Hausman zum 70. Geburtstag: Geschichte und ihre Quellen. Graz, 1987. 89 s.
369. Wijaczka J. Stosunek Dyplomatyczny Polski z Rzeszą Niemiecką (1519–1556). Kielce : WSP Kielce, 1998. 328 s.
370. Williams H. G. Erasmianism in Poland: An Account and an Interpretation of a Major, Though ever Diminishing, Current in Sixteenth-Century Polish Humanism and Religion, 1518–1605 // The Polish Review. 1977. Vol. 22. № 3. P. 3-50.
371. Wojciechowski Z. Zygmunt Stary (1506–1548). Warszawa : PIW, 1979. 432 s.
372. Wojciechowski Zygmunt. Studia Historyczne. Warszawa : PAX, 1955. 454 s.
373. Wójcik-Górska D. Niedoceniana Królowa. Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wyd., 1987. 267 s.
374. Wrzosek W. Stereotypy głębokie i etniczne w historiografii. Między Zachodem a Wschodem. Studia ku czci profesora Jacka Staszewskiego. Toruń : Wyd. Adam Marszałek, 2003. T. II. S. 649-653
375. Wyczański A. Francja wobec Państw Jagiellońskich w latach 1515–1529. Wrocław : Wyd. Zakład im. Ossolińskich, 1954. 193 s.
376. Wyczański A. Kto w Koronie w latach 1506-1650 zostawał kanclerzem // Kultura. Polityka. Dyplomacja. Warszawa : PWN, 1990. S. 513-518.
377. Wyczański A. Polska – Rzecz Pospolita Szlachecka 1454–1764. Warszawa : PWN, 1965. 452 s.
378. Wyczański A. Szlachta Polska XVI wieku. Warszawa : PWN, 2001. 254 s.

379. Zaba N. F. Two lectures on the history of Poland: from the earliest period down to the present time. Edinburg : Thomas Ireland, 1834. 128 p.
380. Żerek D. Niezdobyty bastion – ocalić Europę. Łódź : Poligraf, 2012. 348 s.
381. Zgpórniak M. Studia i rozprawy z dziejów XVI-XX wieku. Historia. Militaria. Polityka. Kraków : Księgarnia Akademicka, 2009. 456 s.
382. Mezeiová A. Stopy bitiek v Moháči // Historická revue. 2005. Roč. V. S. 8-10.

III Довідкова література

383. Duczmal M. Jagiellonowie. Leksykon biograficzny. Poznań : Wyd. Literackie, 1996. 656 s.
384. Encyclopedia Britannica. Libido to Mary, Duchess of Burgundy / red. W. Benton. Chicago, London, Toronto : Encyclopedia Britannica Inc, 1964. T. XIV. 1004 p.
385. Encyklopedia Historii Polski. Dzieje polityczne / red. J. Dziegielewski, J. Ekes, T. Krawczak [i inne]. Warszawa : Comptext, 1995. T. II. 664 s.
386. Encyklopedia Historyczna Świata. Historia Nowożytna / red. A. Podraza. Kraków : Opres, 2000. T. V. 422 s.
387. Historia świata. Encyklopedia PWN / red. B. Kaczorowski, B. Działoszyński, M. Zwoliński. Warszawa : PWN, 2008. T. A-F. 824 s.
388. Historia świata. Encyklopedia PWN / red. B. Kaczorowski, B. Działoszyński, M. Zwoliński. Warszawa : PWN, 2008. T. G-O. 912 s.
389. Historia świata. Encyklopedia PWN / red. B. Kaczorowski, B. Działoszyński, M. Zwoliński. Warszawa : PWN, 2008. T. P-Ż. 902 s.
390. Gallimard L. Imperium Osmańskie. Sulejman Wspaniały. Złoty wiek Stambułu // Encyklopedia Odkrycia młodych. 1992. № 46. S. 721-736.
391. Słownik Historii Polski / red. J. Czyżewski. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1973. 941 s.
392. Słownik historii Polski i świata. Poznań : IBIS, 2015. 944 s.
393. Słownik historyków polskich / red. M. Prosińska-Jackl. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1994. 630 s.

- 394. Wielka Encyklopedia Polski. Kraków : Forga, 1999. T. I. A-J. 332 s.
- 395. Wielka Encyklopedia Polski. Kraków : Forga, 1999. T. II. K-O. 307 s.
- 396. Wielka Encyklopedia Polski. Kraków : Forga, 2000. T. III. P-S. 302 s.
- 397. Wielka Encyklopedia Polski. Kraków : Forga, 2000. T. IV. Ś-Z. 317 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

Мапа Польського королівства у 1507–1548 рр. під владою Сигізмунда I Ягеллона

 Території Польського королівства під владою династії Ягеллонів

 Лені землі Корони

 Велике князівство Литовське

Додаток Б

**Мапа Угорського королівства у 1507–1526 рр. під владою Владислава II та
Людовика II Ягеллонів**

- Територія Угорського королівства у 1507–1527 рр.
- Володіння династії Габсбургів – австрійське ерцгерцогство – 1507–1526 рр.

Додаток В

Мапа Чеського королівства у 1507–1526 рр. під владою Владислава II та
Людовика II Ягеллонів

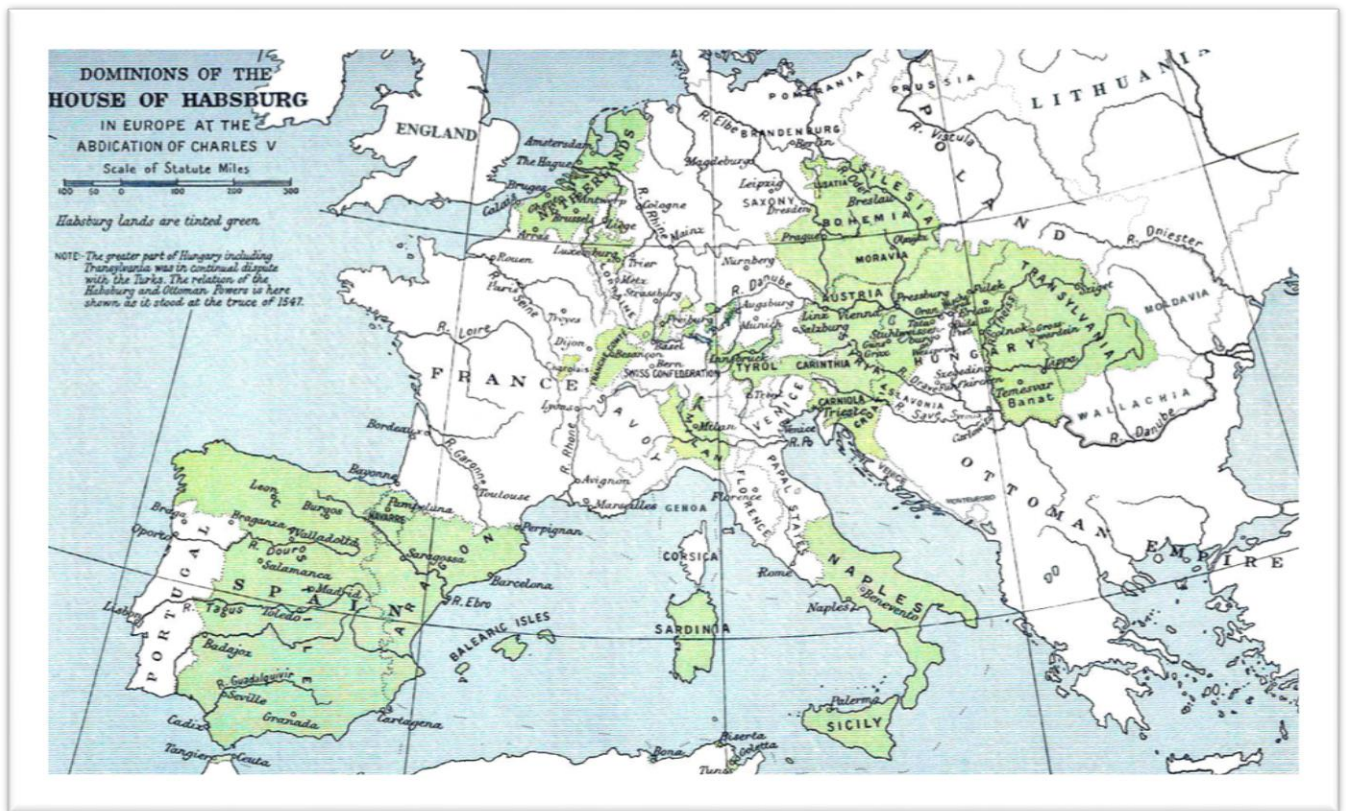

- Територія Чеського королівства у 1507–1526 рр.
- Території під владою династії Ягеллонів у 1507–1526 рр.

Додаток Г

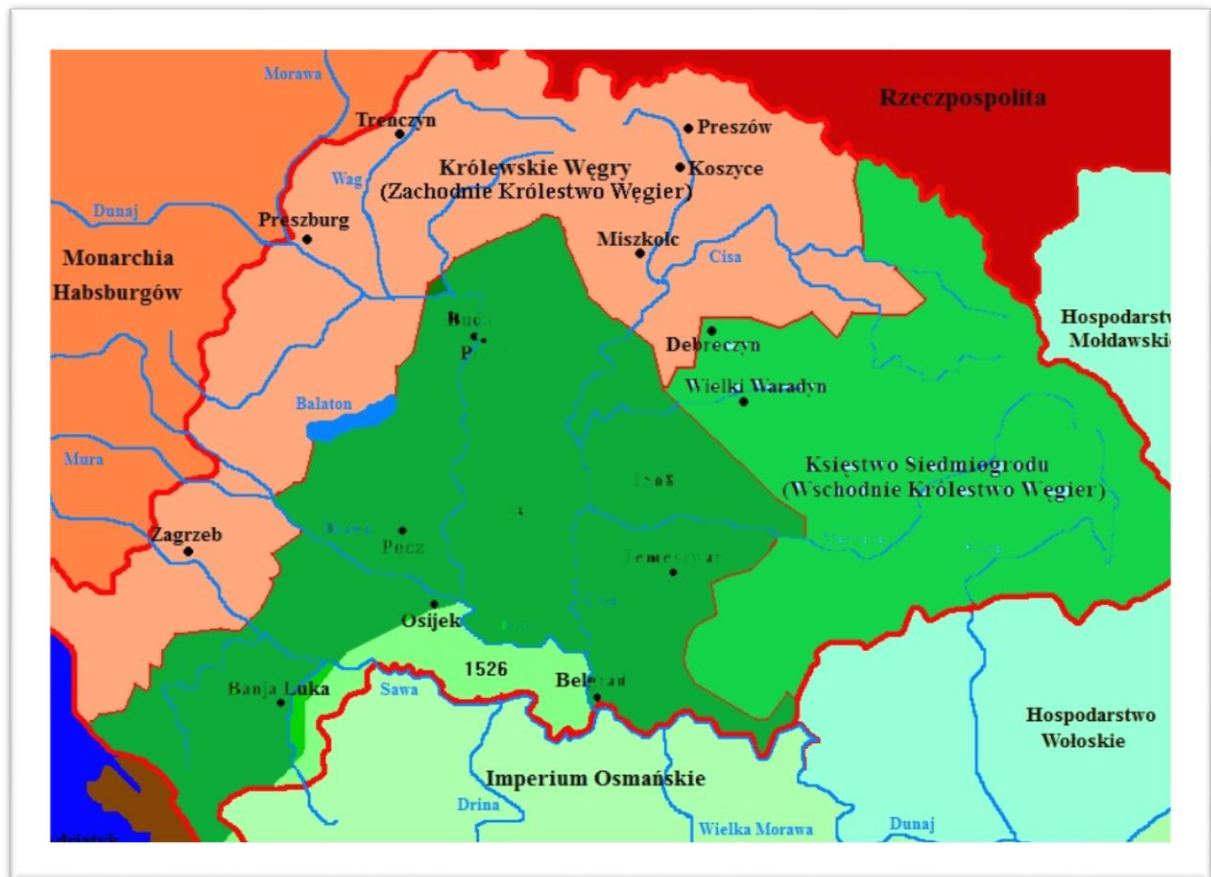
Володіння династії Габсбургів в Європі (перша половина XVI ст.)

Території Священної римської імперії германської нації за часів правління імператора Карла V Габсбурга (перша половина XVI ст.)

Додаток Е

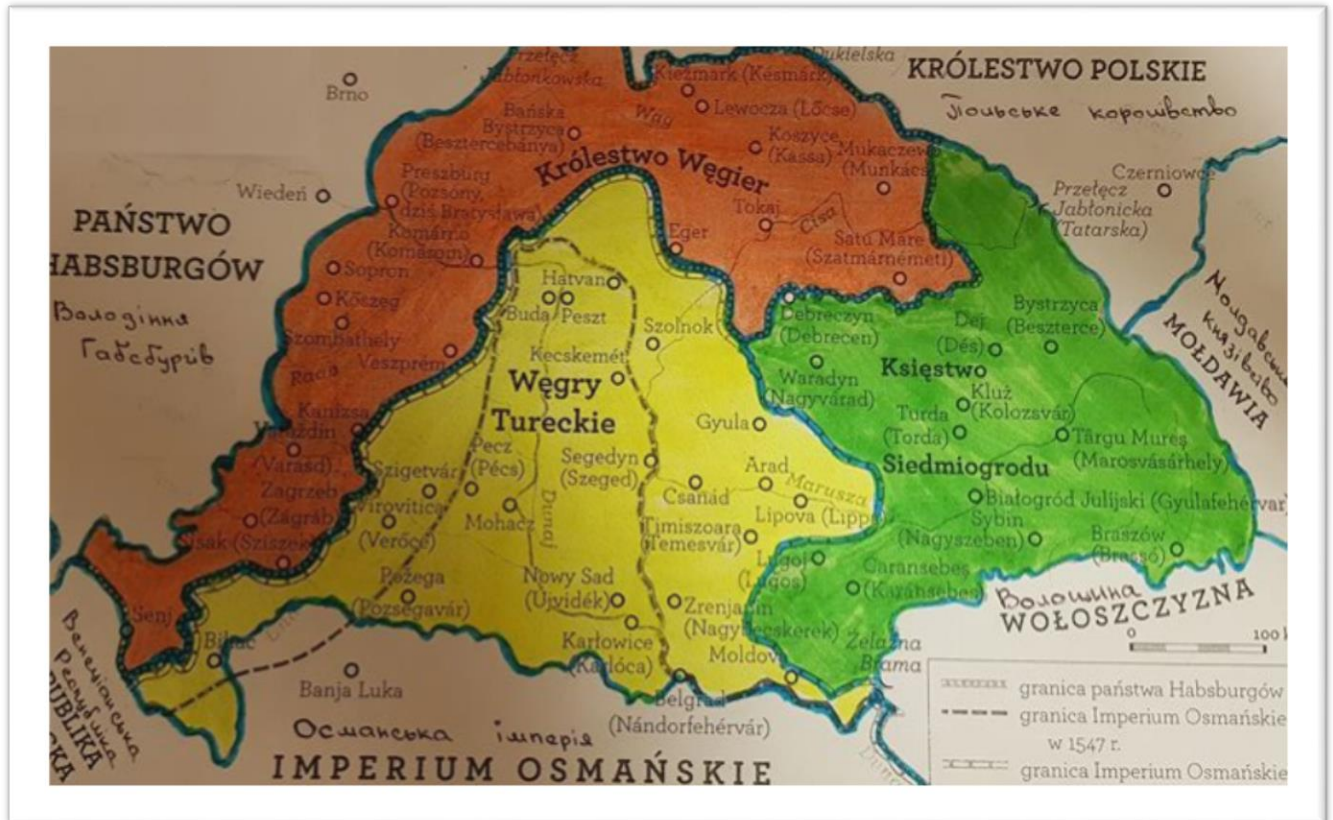
Мапа поділу Угорського королівства між Яношем Заполья і Фердинандом I Габсбургом у 1526–1539 рр.

- Володіння династії Габсбургів
- Територія Угорського королівства, яка після 1526 р. до 1541 р. знаходилась під владою австрійського ерцгерцога Фердинанда I Габсбурга
- Території Угорського королівства, яка після 1526 р. до 1539 р. знаходилась під владою Яноша Заполья
- Спадкові володіння родини Заполья – князівство Трансільванія

Додаток Ж

Мапа поділу Угорського королівства між Габсбургами і Османською імперією у 1541–1568 рр.

- Територія Угорського королівства, яка у 1540-х рр. стала частиною володінь династії Габсбургів
- Територія Угорського королівства, яка після 1540-х рр. стала частиною Османської імперії і її адміністративною частиною – пашалік
- Князівство Трансильванія – після 1542 р. виокремлено з колись Угорського королівства і васально залежне від Османської імперії